

Gajdos-Frank Katalin

E004587

MEGFIGYELVE

Az Állambiztonsági Szolgálatok jelentései
a magyarországi németekről 1945 és 1956 között

**MEGFIGYELVE – AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
JELENTÉSEI A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKRŐL
1945 ÉS 1956 KÖZÖTT**

E 0 0 4 5 8 7

KSH Könyvtár

0000001010284

Gajdos-Frank Katalin

**MEGFIGYELVE – AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI
SZOLGÁLATOK JELENTÉSEI A MAGYARORSZÁGI
NÉMETEKRŐL 1945 ÉS 1956 KÖZÖTT**

Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény Heimatmuseum
Budaörs
2016

A kötet megjelenését támogatta Budaörs Város Önkormányzata

Kiadja a Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény Heimatmuseum
(Jakob Bleyer Heimatmuseum)

Írta és szerkesztette
Gajdos-Frank Katalin

A kötetet tördelte: Mahmoudi-Komor Judit
A német szöveget lektorálta: Jaszmann Gabriella

Forók, dokumentumok:
Jakob Bleyer Heimatmuseum
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Magángyűjtemény
Fortepan

Az első borítón
fortepan/orig Magyar Rendőr (1955)
A hátsó borítón
fortepan/orig Berkó Pál (1946)

ISBN 978-963-12-6325-1

© Dr. Gajdos-Frank Katalin PhD
© Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény Heimatmuseum

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása esetén lehetséges.

Nyomta és kötötte: Pharma Press Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Dr. Dávid Ábel

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	9
AJÁNLÁS	11
BEVEZETŐ	13
I. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEK ÉS A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK	14
I/1. A kutatás legfontosabb kérdései	14
I/2. Jogszabályi háttér	16
I/3. A kutatást nehezítő tényezők: névmagyarosítás és az állampolgárság kérdése	17
I/4. Magyarországi németek egy család 200 éves történetén keresztül	21
I/5. Információk az állambiztonság munkájáról	29
II. ÁLLAMBIZTONSÁGI DOSSZIÉK A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK RŐL 1945 ÉS 1956 KÖZÖTT	41
II/1. Gazdasági és társadalmi tényezők (1945-1953)	41
II/2. „Fasiszta” múlt (1941-1955)	45
III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG	55
III/1. Szalámi-taktika (1944-1949)	55
III/2. Német és magyar polgári lakosok sztálini lágerekben 1944/45 és 1955 között	58
III/3. Internálások (1945-1953)	68
III/4. A származás jelentősége az internáló- és hadifogolytáborokban (1950-1955)	72
III/5. Az ÁVH (terror) szervezete (1949-1953)	78
IV. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI MUNKA MÓDSZEREI ÉS KATEGÓRIÁI A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKNÉL	87
V. A POLITIKA VÁLTOZÁSAI AZ ÁVH JELENTÉSEK TÜKRÉBEN	113

ÖSSZEFOGLALÓ	139
A kutatás eredményei	139
Kitekintés – A kutatás további lehetséges irányai	142
FÜGGELÉK/ANHANG	147
NÉMET SZÖVEG/ZUSAMMENFASSUNG	183
A kutatás német nyelvű összefoglalója	
IRODALOMJEGYZÉK/LITERATURVERZEICHNIS	243

Annának, Andrisnak és Gergőnek

*Nincsenek jó vagy rossz népcsoportok,
Csak jó és rossz tettek.
(II. János Pál pápa)*

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen kötet a budapesti Andrassy Gyula Németnyelvű Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola Történelem Doktori Program keretében készült disszertáció átdolgozott, rövidített változata. A doktori képzést állami ösztöndíjasként végezhettem el, amiért hálával emlékszem Doktori Iskolánk vezetőjére, Prof. Dr. Ellen Bos Asszonyra és témavezetőmre, Prof. Dr. habil Georg Kastnerre. Köszönet illeti Dr. Oplatka András Professzort, akinek szemináriumai sokat segítettek és aki opponensként figyelemmel kísérte a disszertáció elkészültét. Köszönettel tartozom másik opponensemnek, Dr. Seewann Gerhard Professzornak is, aki bátorított, észrevételeivel támogatott abban, hogy kutatásom konferenciák, publikációk formájában is megjelenjen.

Az egyetemi munka mellett nagy segítségemre voltak levéltári, múzeumi és könyvtári dolgozók. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában külön köszönetet érdemel Soós Mihály, a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténelmi Gyűjteményben Heimatmuseumban pedig történész-levéltáros kollégám, Dr. Grósz András. Külön köszönet illeti Munkatársaimat, Jaszmann Gabit, Dr. Muskovics Andit, Frank Edinát, Balczer Szabolcsot és Herwerth Ferencet a Heimatmuseumban, akik folyamatosan segítik munkámat, valamint a Budaörsi Német Nemzetiségi Önkormányzat képviselőit, akik mindig szeretettel támogatnak. Köszönöm munkáját Dr. Tóth Ágnesnek, könyvei, publikációi mindig ösztönzőleg hatottak rám. Köszönöm, hogy a könyv kiadását anyagilag segítette Budaörs Város Önkormányzata.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetet mondok családom tagjainak, akik nélkül ez a munka nem készülhetett volna el: köszönöm Nagyszüleimnek és Szüleimnek az átadott tudást, köszönöm férjemnek, Dr. Gajdos Mártonnak a biztatást és támogatást (aki nélkül ez a kutatás nem az lenne, ami) és gyermekeimnek, Annának és Andrisnak a türelmét, Gergőnek a nyugalját (aki 34 hetes magzatként pihent a hasamban doktori disszertációm védésekor)!

Gajdos-Frank Katalin

AJÁNLÁS

Gyakran jut eszembe a jó tanács. Kosáry Domokos, aki régóta a magyar történészek „Grand Old Man”-je, volt olyan kedves, hogy egy általam írt kéziratot elolvasott, majd atyai, de egyben aggódó hangnemben azt mondta: „Írtál itt pár sort arról, hogy Magyarország egy nagyon történelemtudatos ország és még a gyermekek is hibátlanul felmondják a magyar történelem jelentősebb évszámaint és eseményeit, ha megkérdezzük őket. Ezeket a mondatokat törölnöd kellene. Ez korábban talán így volt, mára azonban már nem igaz.”

Lehet, hogy így van. A magyarországi könyvesboltokban ugyanakkor elképesztően sok, igen szerteágazó tematikájú történelmi könyvvel találkozom és látom, ahogy ezek egyre újabb kiadásokat élnek meg, ezért úgy gondolom, egy ilyen széles kínálat csakis ennek megfelelő kereslet mellett lehetséges. És ugyanez vonatkozik, a gyakran igen színvonalas, történelmi témájú folyóiratokra is, melyek látványa arra enged következtetni, hogy ezeknek is komoly olvasótábora van, hiszen különben nem tudnának fennmaradni. Ez az érem egyik oldala. Másrészt azonban Budapesten egyetemi tanárként azt a valóban kijózanító tapasztalatot szereztem, hogy sok fiatal gyakran igen szerény történelmi ismeretekkel érkezik gimnáziumából. Nekem mindig úgy tűnt, hogy ez nevezetesen a legújabb kor, a 20. század történelme esetében van így.

A magyarországi németekkel való bánásmód és elűzetésük a második világháború utáni években bizonyára a történelem azon fejezeteihez tartozik, amelyekről a mai átlagos magyar, ha egyáltalán, akkor is csak érintőlegesen hallott. Az, hogy az ország csupán nem kellő mélységben foglalkozik a magyarországi németek sorsával, vagy pedig az itt élők törölték ki ezeket a történeteket kollektív emlékezetükből (pszichológusok azt mondanák: elfojtották őket), kérdéses. Mindenesetre tény, hogy a közel 250.000 német anyanyelvű magyar állampolgár 1946 és 1948 közötti években elrendelt kitelepítésének és az „ittthon maradottak” életkörülményeinek átfogó történelmi irodalma van, ugyanakkor ezen szakirodalom számtalan fehér foltot is tartalmaz. A kezünkben tartott könyv szerzője, Gajdos-Frank Katalin megkísérelte az eddig csak hiányosan bemutatott témák egyikét kutatni: a kezdetektől kommunista irányítás alatt álló politikai rendőrség tevékenységét a magyarországi németekkel szemben. Ennek érdekében elsőként vizsgálta meg a vonatkozó dossziékat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában.

A szerző által bemutatott munka értéke, annak tömörségében mutatkozik meg. Az eredmény két eleme különösen szembetűnő. Először is: bizonyítást nyert az a tény, hogy az állambiztonság kiemelten és intenzíven figyelte a német népcsoportot. Ebből következik másrészt, hogy ez az eljárás politikailag motivált volt, és bár belpolitikai csatározások folytak körülötte, mégis illett ahhoz a vonalhoz, amelyet Magyarországnak sorsként a második világháború után középtávon szántak.

A „szervek” és a mögöttük álló politikai erők eljárás módja, különösen 1948-tól, az ország végleges szovjetizálódása után, itt csak címszavakban említhető. A szerző szám-

talán, részletesen bemutatott példán keresztül mutatja meg, hogyan zaklatták a később elűzötteket, illetve hogyan váltak a politikai rendőrség módszereinek áldozataivá azok, akik a kitelepítést elkerülték. Megfigyelés és besúgás, fenyegetés és megfélemlítés, elkobzás, őrizetbe vétel, deportálás, szabadságvesztés, amit vagy börtönökben, vagy koncentrációs táborokban töltöttek le, így hangzanak a kulcsszavak. A magyarországi németek könnyű prédának bizonyultak: a szovjet hadsereg már az utolsó háborús hónapokban megkezdte a „németek” deportálását (melynél gyakran a csupán német hangzású név is elegendő volt), ezen kívül Magyarországon és Romániában nagyon „kézen fekvő” volt a saját felelősség, a bűnök kollektív módon az ott élő németekre való áthárítása. Az elűzések, kitelepítések alatt pedig még a nyugati nagyhatalmak Potsdamban megerősített jóváhagyására is hivatkozhattak. Szögezzük azonban le, hogy az elűzések során Magyarországon nem történtek olyan bűncselekmények, mint Lengyelországban és Csehszlovákiában.

Másodsorban: mennyiben illeszkedett bele a magyarországi németekkel való bánásmód az ország kommunisták által erőszakosan alakított háború utáni történetébe? A kutatás eredetileg Budapesten, az Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetemen disszertációként került bemutatásra. A disszertáció megvédésekor vita nyílt arról, hogy a német népcsoport üldöztetése az ország szovjetizálódásának részeként tekinthető-e. Nekem úgy tűnik, erre részben igennel válaszolhatunk. A magyarországi németek zöme gazdálkodó volt, jó néhányan közülük módos parasztokká váltak. A kommunista rendszer egy messzemenően önálló és öntudatos parasztságot zúzott szét, egy olyan réteget, amely a később megvalósult kollektivizálódás útjába nem csekély akadályt gördített volna. Az elűzéseknel, a rövid koalíciós időszakban egyébként a politikai baloldal volt vezető szerepben, miközben a legjelentősebb erő, a paraszti-polgári Kisgazdapárt komoly dilemmában találta magát: a német nagyparasztság éppúgy választói közé tartozott, mint a magyar kisparasztság tömegei, akik profitáltak a németek kitelepítéséből.

Végül mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy az akkori, a magyarországi németekkel szembeni bánásmódot az ország – valójában igen korán megkezdett – szovjetizálódásának egyik elemeként látja, vagy úgy gondolja, hogy a felelősség teljes mértékben a magyar koalíciós kormányt terheli. Mind az egyik, mind a másik esetben azt kell mondanunk, hogy a történetek senkinek sem váltak a dicsőségére. Annál is inkább szükséges és fontos ennek a témának a kutatása, a múltbéli kellemetlen igazságokkal való konfrontálódás, a tisztánlátás megteremtése. Ehhez az önmegismerési folyamat-hoz járul hozzá az itt következő munka.

Oplatka András

BEVEZETŐ

Kutatási területem a német kisebbségek helyzete Közép- és Kelet-Európában a 20. században, ezen belül elsősorban a magyarországi németek helyzete a második világháborút követő 11 évben. Doktori disszertációmban¹ központi szerepet kapott a magyarországi németeket érintő háború utáni politika, amelyet elsősorban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelt dokumentumokkal kívánom bemutatni. Kutatásaim során figyelembe vettem a témában már megjelent szakirodalmat, a háború utáni időszakban közölt, a magyarországi németeket érintő újságcikkeket, valamint a nyomtatásban olvasható forrásmunkákat, személyes visszaemlékezéseket. Célom az volt, hogy új forrásanyagokkal gazdagítsam a már fellelhető, nagyon sokrétű szakirodalmat a Magyarországon élő német kisebbség történelméről és ez által érdekes, eddig ismeretlen összefüggéseket és folyamatokat tárjak fel. A magyarországi németek internálásáról, az internáló táborokról, az 1948 utáni politikai üldöztetésükről, ellenük folytatott intézkedésekről kutató dokumentumok egyértelművé tették, hogy a német anyanyelvű kisebbség diszkriminálása Magyarországon az egész háború utáni évtizedre igaz volt.

A tanulmány a politikai keretfeltételeken túl a rendelkezésemre bocsájtott új forrásanyagokat is tartalmazza, melyek az állambiztonsági szervek munkájáról, az internáló-táborok működéséről valamint olyan egyedi esetek bemutatásáról szólnak, melyekben a magyarországi németek konfliktusba keveredtek az új államhatalommal. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában folytatott kutatásom eredményeivel, új szemszögből, új adatokkal gazdagabban kívánom tárgyalni a háború utáni államhatalom és a Magyarországon élő német népcsoport viszonyát.

A kutatás egyik fókuszja azon döntésekre, rendeletekre vonatkozik, amelyek a második világháborút követő időszakban a német kisebbség elhurcolásához, kitelepítéséhez, jogfosztásához vezettek. Az akkori politika felelősségét – egyebek közt a nyugati demokratikus berendezkedésű államok vezetőinek a hozzáállását tömeges ki- illetve áttelepítésekhez – valamint az állambiztonság, a politikai rendőrség diszkriminatív bánásmódját a Magyarországon élő németekkel – ahol több esetben az alapvető emberi jogok durva megsértéséről volt szó – új levéltári források is igazolják. Nagyon fontos volt számomra a téma több oldalról történő megközelítése, így az olvasó a magyarországi németek történetét 1945 és 1956 között az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelt dossziékon keresztül is megismerheti.

¹ Doktori disszertációm „Die Sowjetisierung Ungarns. Die Überwachung der Ungarndeutschen durch die Staatssicherheitsdienste zwischen 1945 und 1956” 2013. március 4-én védtem meg az Andrássy Gyula Németnyelvű Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájában (vezetője Prof. Dr. Ellen Bos Asszony), a téma konzulense Dr. habil. Georg Kastner professzor úr volt, a doktori vitában részt vettek a dolgozat opponensei, Prof. Dr. Oplatka András és Prof. Dr. Seewann Gerhard, a bizottság elnöke Prof. Dr. Masát András rektor úr volt, tagjai Dr. Kerekes Gábor (ELTE), Prof. Dr. Bradean-Ebinger Nelu (Corvinus Egyetem) és Dr. Pállinger Zoltán Tibor (Andrássy Egyetem).

I. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEK ÉS A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK

II/1. A kutatás legfontosabb kérdései

- Hogyan bánt a kommunista hatalom és „a munkásosztály ökle”, az állambiztonság a magyarországi németekkel?
- Milyen feladatokat kaptak az állambiztonsági szervek 1945 és 1956 között a Magyarországon élő német kisebbséggel kapcsolatban?
- Jelentős különbséget tettek-e a magyarországi németek és más fogvatartottak között?
- Megállapíthatóak tartalmi és számszerű eltérések az állambiztonságnál a magyarokat illetve a magyarországi németeket érintően nyitott akták, dossziék között?
- Hogyan viszonyult Magyarország lakossága a német anyanyelvű kisebbséghez 1945 és 1956 között?
- Az össznépszerűséghez viszonyított arányukon felül váltak-e a magyarországi németek az ország szovjetizálódása alatt az internálások, kitelepítések és jogfosztások áldozataivá?

A magyarországi németek második világháború utáni elűzetését, kitelepítését a magyar politika egészen a rendszerváltásig nagyhatalmi diktátumként, azaz külpolitikai kényszerként definiálta. Ezért a magyarországi németekről szóló kutatások – az őket érintő diszkriminatív témák, mint az elűzés, kitelepítés – egészen az 1980-as évekig tabutémának számítottak. (Balogh, 1982, Korom, 1981). Először Nyugat-Németországban jelentek meg a magyar interpretációtól eltérő tanulmányok: a kitelepítettek által írott memoárok, Heimatbuchok. (például a *Budaörser Heimatbuch*, 1952, vagy Flach, 1979 és 1983). A Magyarországon maradt német kisebbség tagjai első alkalommal 1987 márciusában beszélhettek hivatalosan a magyarországi németek elmúlt 40 évéről az akkor Budapesten megrendezett történeti konferencián, melynek megbékélő – vagy az akkori változások bizonytalansága miatt nem a tabutémákat előtérbe helyező, hanem inkább a múltat pozitívan bemutató – *300 éves együttélés – A magyarországi németek történetéből* címet adták. Az előadásról kötet is megjelent és úgy a konferencián, mint a tanulmánykötetben komolyabb szerepet kaptak a kitelepítésről, politikai felelősségről indított viták. (Hambuch, 1988)

Az elűzetéseket még átélte nemzedék a háború utáni megtorlások – elűzések, internálások,² állambiztonsági megfigyelések – miatti félelemből elnyomta magában ezeket a szörnyű dolgokat, ami évekig, sőt, évtizedekig sikerült nekik. Mindkét Nagypapám ehhez a generációhoz tartozott és ők csak otthon mertek beszélni az elűzetésről. Miután engem – már a rendszerváltás idején, 1989-ben – felvettek a budapesti Német Nemzetiségi Gimnáziumba, Nagypapám azért még megkérdezte Szüleimet: „Nem féltek?”

² internálás: politikai okokból megbízhatatlannak tartott személyek rendőri őrizet alá helyezése, felügyelet alatti kényszerlakhelyre telepítése. A letartóztatottakat bíróság elé állításig (v. bírói eljárás nélkül) internáló táborokba szállították és ott dolgoztatták őket

I. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI SZERVEK ÉS A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK

A szocializmus alatt sokat emlegetett „Potsdam-legendához”³ (mely szerint a potsdami határozatok miatt történt minden) való ragaszkodás, valamint a német kisebbséggel való sokszor diszkriminatív bánásmód nem csak az általános magyar közvéleményt, hanem az 1950 után született magyarországi német származású – az elűzetéseket még átélte nemzedék gyermekeit is erősen befolyásolta. Azonban a Minisztertanács 1945. december 22-i ülésének jegyzőkönyve egyértelműen arra enged következtetni, hogy a magyar kormány a magyarországi németek kitelepítésénél a felelősséget a szövetségesekre akarta hárítani. A harmadik generáció, az elűzött nemzedék unokái talán az elsők, akik a magyarországi németek történetét a rendszerváltás óta már nemzetközi kontextusban, félelem és előítéletek nélkül, szélesebb, objektívebb forrásanyag segítségével ismerhetik meg.

A potsdami határozatok XIII. cikkelye nem kollektíven kívánta büntetni a német nemzetiséget: a kollektív elbírálást nem írta elő, csupán lehetőséget adott az egyéni vagy a kollektív elbírálásra (tehát nem volt egyértelmű). A magyarországi németek kitelepítése a magyar politikában már Potsdam előtt is terítéken volt, csak a kínos kérdésekre még nem tudták a választ: A szomszéd országok magyar lakosainak kérdése kisebbségi kérdés, a magyarországi németek kérdése azonban nemzetközi kérdés? Ezt a problémát a potsdami határozat oldotta meg, ami lehetőséget adott a németek kitelepítésére és a magyar kormány élt ezzel a lehetőséggel: a kollektív felelősségre vonás alapján született meg 1945 decemberében a 12.330/1945.M.E. számú kitelepítési rendelet.⁴

Mindeközben megindult az ország szovjetizálódása, azaz Magyarország belpolitikája 1945 után szovjet elképzelések alapján alakult át. A változások nem a nyilvánosság előtt, hanem előle rejtve, a felszín alatt történtek és radikálisan szétzúzták a második világháború után lassan formálódó társadalmi-politikai rendet. A magyarországi németek elűzése, jogfosztása, elkobzások és megfigyelések is az ország szovjetizálódását „szolgálták”, hiszen a szovjet elképzelések megvalósítása által megszűnt számos gazdasági vagy szellemi érték: a polgárság, a magánvállalkozások és a jómódú, önálló, saját lábán álló nagyparasztság. Ehhez a társadalmi réteghez tartozott sok-sok magyarországi német gazdálkodó is. Ők mindannyian a kommunista elképzelések megvalósításának útjában álltak.

Dr. Seewann Gerhard Professor disszertációm opponensi értékelésében jó döntésnek tartotta kutatási témám időbeli határait (1945-1956) és a kutatott anyag temati-

³ A rendszerváltásig a legtöbb magyar forrás és dokumentáció megpróbálta azt bebizonyítani, hogy Magyarország német nemzetiségi lakosságát 1946 januárjától a Szövetségesek parancsára telepítették ki, űzték el. Ez az ún. „Potsdam-legenda” – mely szerint a potsdami határozatok miatt történt minden – hatással volt a háború után született generációra. Erről bővebben: Marchut Réka: Töréspontok. A Budapest környéki németység második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920-1948), Budapest-Budaörs, 2014 (185-199- oldal) és Bank Barbara/ Öze Sándor: A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökhöz, Budapest-München-Backnang, 2005 (9-215. oldal)

⁴ 12.330/1945. M. E. sz. rendelet a magyarországi német lakosságnak Németországba való kitelepítéséről, Kihirdetett 1945. dec. 29-én. In: Magyar Közlöny, I. (1945. december 29.) 211. szám

kus felosztását, amelyek segítik a munka célkitűzéseinek átfogóbb megértését. Seewann Professzor szerint a kutatás eddig ismeretlen összefüggéseket és folyamatokat tár fel az olvasó előtt és ezáltal egyértelművé teszi, hogy a magyarországi németek üldözése és jogfosztása nem csak az elűzések alatt, hanem az egész háborút követő évtizedben tetten érhető volt. Ezt a magyarországi németeket érintő – már békeidőben történő, mégis egyértelműen - antidemokratikus politikai viselkedést szeretném ebben a kötetben kutatási eredményeimmel, elsősorban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelt anyagokkal, dokumentumokkal, esettanulmányokkal bemutatni. Kutatásaim alapján sok magyarországi németről nyitottak dossziét az állambiztonságnál, mivel politikai, gazdasági vagy kulturális okok miatt nem voltak kíváncsiak tagjai az új szovjet típusú rendszernek.

II/2. Jogszabályi háttér

Munkám során számos olyan kérdéssel szembesültem, amelynek eldöntése nem volt könnyű, végül a hatályos jogszabályok lettek a „sorvezetőim”:

1. Az Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) számú határozatának 1. pontja kimondja, hogy *a jogállamban közhatalmat gyakorló vagy a politikai közéletben részt vevő személyek - köztük azok, akik a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítják - arra vonatkozó adatai, hogy korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytattak, vagy olyan szerv tagjai voltak, amely korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytattott, az Alkotmány 61. § szerinti közérdekű adatok.*⁵

2. Az 1992. évi LXIII. (adatvédelmi) törvény 32. (3) bekezdésének b) pontja alapján az állambiztonságnál dolgozó hálózati személyeket nevükön nevezhetjük, *amennyiben az a történelmi múlt megismeréséhez szükséges.*⁶

3. A 2003. évi III. (az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról) törvény 5. § (1) pontja alapján *anonimizált formában bárki megismerheti és nyilvánosságra hozhatja a Levéltárban kezelt iratokat.* és az 5. § (2) pontja alapján *az érintett adatai a halálózási évét követő harminc év után - a (3)-(4) bekezdés keretei között - anonimizálás nélkül megismerhetők. Ha a halálozás éve nem ismert, a védelmi idő az érintett születésétől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, az irat keletkezésétől számított hatvan év.*⁷

⁵ Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) számú határozat, in: http://www.abtl.hu/jogsz_ab_hatarozat_60_1994

⁶ 1992. évi LXIII. (adatvédelmi) törvény, in: <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99200063.TV>

⁷ 2003. évi III. (az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról) törvény, in: <http://www.abtl.hu/sites/default/files/pdf/szmsz121203.pdf>

4. Valamint (4) *nem kell anonimizálni azokat az adatokat a) amelyeket nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló rendezvényeken közszereplésekkel kapcsolatban rögzítettek és b) amelyeket már jogszerűen nyilvánosságra hoztak.*⁸

Minden kutatás, minden dokumentum, történet csak akkor érthető, ha ismerjük a szereplőket.

A felsorolt jogszabályokat figyelembe véve a kutatott állambiztonsági személyeket az 1) és 2) pontok alapján nevükön neveztem. Az érintett, megfigyelt személyek esetében pedig figyelembe vettem a 3) pont szerinti védelmi időt (érintett születésétől számított kilencven év - a könyv megjelenésekor - 2016. december - az érintett már betöltötte a 90. életévét) és ettől két esetben tértem el: ha az érintett személy beleegyezett az adatok közlésébe vagy ha az érintett személy adatait - a 4) pont alapján - már korábban nyilvánosságra hozták.

A többi esetben anonimizált formában közöltem a Levéltárban talált dokumentumokat, az érintett személy család- és keresztnévét kezdőbetűvel adtam meg és kihagytam szenzitívebb adatokat.

II/3. A kutatást nehezítő tényezők: névmagyarosítások és az állampolgárság kérdése

1944 után a magyarországi némettséghez való tartozás illetve a német hangzású név hátrányt jelentett, ezért sok német származású lakos próbálta magyarosítani családnévét. 1945-ben azok közül a személyek közül, akik magyarosítani kívánták nevüket, 57 százaléknak volt valamilyen módon kapcsolata a magyarországi némettséghez. 1946-ban 44 százalékra rúgott ez az arány.⁹ Levéltári kutatásomat nehezítette az a probléma, hogy a magyar hatóságok az elfogott német nemzetiségű embereket állampolgárságuk változásai miatt nem tudták vagy nem akarták megfelelően megadni, valamint az is, hogy 1945-46 után nagyon sokan - félelemből vagy kényszerből - magyarosították családnévüket. Természetesen sok olyan dossziét találtam, melyekben a magyarosított név mellett zárójelben olvasható a német vezetéknev¹⁰ - mint például *Molnár (Müller)*, *Hámori (Honig)*, *Hámori (Harbeit)* és *Egri (Frisch)* - vagy pedig az édesanyja német hangzású neve és

⁸ Korábban már publikált, nyilvánosságra hozott adatokkal kapcsolatban: <http://www.parlament.hu/irom40/11245/11245.pdf>

⁹ In: KOZMA István, KARÁDY Viktor, Név és Nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig., Osiris, Budapest 2002, KOZMA István, Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945-1948), www.mtaki.hu 26/01/11

¹⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) O-14943/498 Molnár A. (Müller A.), Budaörs 1964-1970, ÁBTL, V-270 Hámori (Honig) J., Tolna 1950, ÁBTL, V-5775 Harbeit A. és társai, 1947, ÁBTL, V-225 Egri (Frisch) G. és társai, 1950-53 (Kapcsolatban állt a szociáldemokrata Justus Pállal, ezért Recskre internálták.)

születési helyének megjelölése¹¹ segít abban, hogy tudjuk, valószínűleg magyarországi német fogvatartottról van szó: Hubert (a.n.: Proszwimmer) és Nosz (a.n.: Jantner/Jottner).

Például „Tófalusi”¹² neve mellett zárójelben találjuk a „Teichter” nevet és édesanyja német neve is ott áll. Tófalusi, a dossziében talált információk szerint, a Német Szövetségi Köztársaságban kémkedett, tökéletesen beszélt németül, de valószínűleg nem volt megbízható, hiszen 1964-től az állambiztonság emberei figyelték már meg őt.

Egy másik dossziében az ügynökként „Lajosnak”¹³ megnevezett magyarországi német személyt – a leírtak alapján – 1945 és 1950 között hadifogolyként a Szovjetunióba vitték, majd hazaérkezése után 1950-ben Tiszalökre internálták, ahol 1952-ben beszervezték és a forradalomig, 1956-ig kapcsolatban állt az államvédelmi szervekkel. Németországba kitelepített sváb rokonai miatt a hírszerzés szerette volna „Lajost” alkalmazni, a dosszié szerint nem sok sikerrel. A következő dossziében egy íróról, „Bán” zárójelben „Berger”-ről olvashatunk,¹⁴ aki NSZK állampolgár volt, 1956-ig a Szabad Európa Rádiónál dolgozott, majd 1963-tól rendszeresen látogatott Magyarországra. 1966-ban nyitottak róla dossziét, azzal gyanúsították, hogy az NSZK hírszerzésnek dolgozik.

Sok német származású lakos magyarosította ezekben az években a nevét, mégis sokakat közülük internáltak vagy kitelepítettek.¹⁵ A levéltárban találkoztam olyan kihallgatási jegyzőkönyvekkel, ahol a kihallgatott személy adatai mellett – magyar családnévvel – az ügynökök lejegyezték, hogy német származású. Berkés református lelkész esetében is így jártak el: Berkés Tolna megyében, Nagyszékelyen dolgozott és az állítólagos *szélsőségesen jobboldali* lelkézmunkája alapján, valamint *sváb származása miatt*¹⁶ 1951 után megfigyelték. Az ügynökök többsége nem beszélt idegen nyelveket és ez sok kihallgatási jegyzőkönyvben észrevehető: sok helyen helytelenül írták le a német hangzású családneveket, ami a kutatás szempontjából ugyancsak nehézségeket jelentett. Például Murai¹⁷ – akit állítólagos jobboldali tevékenysége miatt Kistarcsára internálták. – esetében zárójelben olvasható volt a magyar Mók és a német hangzású Mock név is, Klinger József¹⁸ neve után látható volt Kilinger Józsefként leírt változata is vagy Rack Konrád¹⁹ neve után zárójelben ugyancsak több módon írták le családnévét: Rock, Rok és Rokk változatokat is találtam.

¹¹ ÁBTL, V-289 Hubert D. katonai összeesküvésben való részvétel, 1950 (a.n.: Proszwimmer), ÁBTL, V-104157 Dr. Nosz G., 1946 (a.n.: Jantner/Jollner)

¹² ÁBTL, A-1319 Tófalusi J. (Teichter J.) kém ügye, 1964

¹³ ÁBTL, K-1040 „Lajos” ügye, 1952-1960

¹⁴ ÁBTL, KEO- Dosszié, 0000-904 Bán P. (Berger P.), 1966

¹⁵ ÁBTL, V-77487 Sásdi F. (Spiller F.), 1945

¹⁶ ÁBTL, 3.1.6. P-559 Berkés J., 1951

¹⁷ ÁBTL, V-093 Murai (Mók, Mock) L., 1950-54

¹⁸ ÁBTL, 4. 11. – 2. doboz, A Szovjetunióban elítélt személyek rehabilitációs okmányainak fénymásolata és nyers fordításai 4-6. sz. 43. Klinger József (Kilinger József)

¹⁹ ÁBTL, 4. 11. – 1. doboz, A Szovjetunióban elítélt személyek rehabilitációs okmányainak fénymásolata és nyers fordításai 1-3. sz. 240. Rack Konrád (Rock Konrád, Rok Konrád, Rokk Konrád)

Az 1946-ban kezdődő elűzetések nem tudták megoldani a „sváb kérdést” hiszen a kitelepítési rendelet²⁰ nem szabályozta az elűzött magyarországi németek állampolgárságát: kitoloncolásuk után is magyar állampolgárok maradtak. 1946. július 12-én, a Minisztertanács ülésén Rajk László belügyminiszter felhívta erre a figyelmet és említette *ennek a mulasztásnak a beláthatatlan következményeit*.²¹ Néhány nap múlva a 7970/1946. M.E. rendelet²² már „megoldotta” ezt a problémát: a kitelepítendő német származású magyar állampolgárok elűzetésük napján, a magyar határ átlépésekor elvesztették magyar állampolgárságukat, valamint a rendelet szabályozta a kitelepítettek vagyonának, ingóságainak sorsát is. Ezek a magyar állam tulajdonába kerültek.

A német származású magyar állampolgárokat ért megpróbáltatások 1944²³ telén kezdődtek a Szovjetunióba történő elhurcolásukkal. A 0036-os és a 0060-as szovjet katonai parancs alapján az ország északkeleti, majd alföldi, dunántúli vidékéről és Budapest térségéből vittek el 1944. december és 1945. február között „Malenkij robot”-ra, azaz kényszermunkára szovjet munkatáborokba – magyar és más nemzetiségű magyar állampolgár mellett – több tízezer német nevű, anyanyelvű és származású magyar állampolgárt. Később, 1945 tavaszán, a földreform-rendelet során alkalmazott elkobzások ugyancsak sok német ajkú magyar lakost érintettek, sokan közülük később internáltakká is váltak.

*A sikeres és gyors megoldás nem más, mint a svábok kitelepítése*²⁴ mondta Erdei Ferenc²⁵ belügyminiszter 1945-ben. A magyar kormány már 1945. május 26-án azzal fordult a nagyhatalmakhoz, hogy engedélyezzék 200.000-250.000 magyarországi német kitelepítését Németország szovjet zónájába. Potsdam után, 1945 decemberében pedig csaknem egyhangúan megszavazták a rendeletet a magyarországi németek Németországba történő elűzetéséről.²⁶ A második világháború utáni magyar politika, pártszínektől függetlenül, megpróbálta – a kollektív felelősségre vonás elve alapján – a Magyarországon

²⁰ 12.330/1945. M.E.

²¹ SZÜCS László (Szerk.), Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5.- 1946. november 15., Budapest, 2003

²² A nemzeti kormány 7970/1946. M.E. rendelete a Németországba áttelepítettek magyar állampolgárságának elvesztéséről, 1946. július 12., in: Magyar Közlöny Nr. 158, 1946. július 16.

²³ Zielbauer kutatásai alapján 60.000- 65.000 magyarországi német elhurcolása kényszermunkára a Szovjetunióba, in: ZIELBAUER György, A magyarországi némettség nehéz évtizede 1945-1955, Szombathely-Vép, 1990, a többi kutatás, irodalom 35.000-40.000 szovjet kényszermunkára elhurcolt magyarországi németről ír (ld. Marchut 2014., 126.)

²⁴ TÓTH Ágnes, Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (Szerk.), Bács-Kiskun megye múltjából XI., Kecskemét 1992

²⁵ Erdei Ferenc (1910-1971), agrárközgazdász, a Nemzeti Parasztpárt alapító tagja 1939-ben, Belügyminiszter (1944-45), állam- (1948-49) és földművelődési (1949-53, 1954-55) és igazságügyminiszter (1953-54). A forradalomban ugyan Nagy Imrével egyetértett, mégsem esett baja („segíti” az elvtársakat), később a Hazafias Népfőrtitkára (1964-70) és 1965-től az Elnöki Tanács tagja. A Magyar Tudományos Akadémia főtitkár (1957-64), majd alelnök (1964-70), több tanulmány (szociográfia, politika) szerzője.

²⁶ Rendelet a magyarországi németek kitelepítéséről 12 330/1945. M.E.

elő német származású lakosságot kitelepíteni az országból. (A kitelepítésben a hazai pártok egyetértettek, de annak módjáról – kollektív vagy egyéni felelősség alapján – volt köztük vita.) A politika szereplőinek ilyen jellegű hozzáállása egy magyarországi kisebbséghez, a német kisebbség diszkriminálása a háború utáni időszakban érezhető volt a levéltárban fellelt és kutatót anyagokban, dossziékban, az állambiztonsági szervek viselkedésében, hangnemében.²⁷

1948-ban körülbelül 230.000 német nemzetiségű lakos élt Magyarországon, amelyek közül 110.000 személy – az ezt megelőző hónapokban – az elkobzások, jogfosztások áldozatává vált és hivatalos engedély híján munkát sem vállalhatott. A Belügyminisztérium beszámolója szerint 10.000 magyarországi német tartózkodott 1948-ban illegálisan magyar területen.²⁸ Számos már kitelepített német ajkú lakos próbált visszaszökni, sok esetben magyar menekültekkel együtt érkező vonatokon, amit egy dosszié, benne a 7. Honvéd Határvasdász Zászlóalj „D” tisztjének jelentése is szemléltet:

*Jelentem, hogy október hó 29-én egy magyar hazatelepülő vonattal 300-on felül vissza akartak térni svábok és „SS”-ek, de a magyar határrendőrség visszadobta őket a határon.*²⁹

A dossziében legtöbbször nem találunk pontos utalást az elfogott személyek állampolgárságára. A hatóságok valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy a menekültek kitelepített magyarországi németek, de jelentéseikben többnyire imperialista képeknek, hazaárulóknak, fasisztáknak, a társadalom veszélyes tagjainak, a „demokrácia” ellenségeinek illetve bűnözőknek írták le őket: *Ezen átdobások háromszor is megismétlődtek, mert az osztrák hatóságok nem engedték meg a visszatelepülőknek osztrák területen való tartózkodásukat. Ezek a visszaigyekvő svábok és „SS”-ek, most kisebb csoportokba verődve szívérogtnak be magyar területre. Nagy részük (...) a határ menti erdőkbe húzódott és innen fosztogató és utonálló módon támadja meg az országutak utasait.*

*Konkrét hírek szerint több rablógylakosságot is elkövettek az utóbbi napokban ezek az „SS”-bandák. (...) A fentiekkel kapcsolatban az a véleményem, hogy külföldről terjesztik irányítják országunk területére ezeket a kétes embereket (...)*³⁰

²⁷ A háború után a magyarországi németekről nyitott dossziékat még az 1960-as, 1970-es években is, újra és újra felülvizsgálták, amit a dossziékban található pecsétek és dátumok is igazolnak.

²⁸ In: TÓTH Ágnes, Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Kiadó Budapest, 2008

²⁹ ÁBTL, A-2126/169 Kitelepített svábok visszatérésével kapcsolatos szemelvény 1946-ból

³⁰ Uo.

II/4. Magyarországi németek egy család 200 éves történetén keresztül

Magyarországon évszázadok óta éltek németek:³¹ több hullámban érkeztek német betelepülők Szent István uralkodása alatt (a bajor származású Gizella királyné kíséretében), az ezt követő évszázadokban (például a 12. században a szepességi és erdélyi szász területekre,³² a 13. században német jövevények a felvidéki bányavárosokba), majd a tatárjárás után IV. Béla meghívására (pesti, budai és óbudai német kolóniák). A 17. század végére a török uralom következményeként elnéptelenedett területekre, az emberhiány pótlására és a gazdaság beindítására érkeztek a 18. században a legnagyobb számban „sváb” betelepülők, ún. „Schwabenzüge” III. Károly, Mária Terézia és II. József uralkodása idején.³³ Mivel az elsők nyugat-német, sváb területekről érkeztek, ez a megnevezés (sváb) maradt fenn később is, amikor a magyarországi németekről beszéltek. A magyarországi németek nagy része azonban nem sváb származású volt, a használt nyelvjárások, betelepülési dokumentumok alapján sokan érkeztek bajor, frank, bádeni, rajna-vidéki területekről. Nagy részük azokon a magyar területeken telepedtek le, ahol még ma is megtalálhatóak: Elsősorban Délkelet-Dunántúlon („Schwäbische Türkei”/”Sváb Törökország”-nak nevezték el ezt a területet),³⁴ a Balaton északi területén (a Bakonyban) és Közép-Magyarországon (Buda és Pest környékén, a Budai-hegységben).³⁵ A magyarországi németeknek a törökidő utáni betelepülést követő évtizedek kemény munkával teltek és ennek eredményeképpen a 19. századra sok családnak sikerült anyagi jólétet és társadalmi megbecsülést szereznie, mint például édesapám felmenőinek, a Frank-családnak:

Jakob Frank 1744 tavaszán érkezett Anna nevű feleségével és Anton fiával a délnémet Bolstern faluból Budaörsre. A Zichy család kedvezményekkel ösztönözte szőlőtelepítésre a bevándorlókat: a Frank-ősök közül is többen szerepelt foglalkozásként a Weinbauer (szőlősgazda) megnevezés. Földterületeik sokféle voltak: Budaörsön kívül

³¹ Seewann, Gerhard: A magyarországi németek története 1, 2., Argumentum, Budapest, 2016, A magyarországi németek. Szerk. Manherz Károly. Változó világ. Történelem 23. Útmutató Kiadó, Bp., 1998., Bellér Béla: Die Donauschwaben. Deutsche Siedlung in Südosteuropa. A dunai svábok. Német telepítés Délkelet-Európában. Bearb. von Immo Eberl und anderen. Sigmaringen, 1987. Századok, 122. (1988) 4. sz. 706-712., Bellér Béla: A magyarországi németek történetéből. Budapest, 1988,

³² Zimmermann, Harald: A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése. Aetas, 20. (2005) 4. sz. 124-136.

³³ Seewann, Gerhard: Az ígért földje: Magyarország. Az újkori német betelepülés. Rubicon, 23. (2012) 11. sz. 18-21., Fata Márta: Svábok. Német bevándorlás a 18. században. Rubicon, 23. (2012) 11. sz. 12-17.

³⁴ Weidlein, Johann: Die schwäbische Türkei. 1. Bd.: Beiträge zu ihrer Geschichte und Siedlungsgeographie. Landmannschaft der Deutschen aus Ungarn, München, 1967.

³⁵ Erről bővebben: Ingomar Senz, Die Donauschwaben, Langen Müller München, 1994, Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. (Hrsg.) Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Augsburg, 1994, 300 éves együttélés. A magyarországi németek történetéből. Budapest, 1988

a Svábhegyen, Kamaraerdőben és a Csepel-szigeten. Johann Frank (1809-1860) már több mint 200 holdat birtokolt és területeket vásárolt a Zichyktől a Frankhegyen. Stefan nevű fiuk (1836-1907) építtette fel az 1880-as években a budaörsi római katolikus templommal szemben ma is álló emeletes házat (jelenleg Templom tér 20.), testvére, Johann pedig ezzel egyidejűleg a mellette lévő másik emeletes házat.

Stefan Frank felesége, Wentzel Mária 87 évet élt és 14 gyermeket hozott a világra. Tizedik gyermekük, Johann Frank (1871-1930) hentes és mészárosnak tanult, majd hentesüzletet nyitott a Frank-ház alsó szintjén. 1899-ben feleségül vette Hölle Ilonát, Hölle Márton pezsgő gyáros lányát, ami tovább erősítette a Frank-család anyagi biztonságát. Az 1852-től működő, sikeres Hölle-pezségőgyár 1874-ben a budaörsi vasútállomás melletti Schaffbrunnacker dűlőbe települt. Johann Frankot 1924-ben az első budaörsi ipartestület elnökének választották és ugyanebben az évben kötött házasságot Márton fiuk Michelberger Máriával. Frank Márton apja mesterségét folytatta a Frank-házban. 1925-ben megszületett fiuk, János, aki később ugyancsak hentesnek tanult. Frank Márton (1901-1964) is sikeresen gyarapította a Frank-család vagyonát: jól működő hentesüzlete és értékes földterületei miatt nagyapja, Hölle Márton pezsgőgyáros halála után (1937) kifizette az örökösöket és feleségével egyedüli tulajdonosai lettek a hajdani pezsgőgyár épületének és a hozzátartozó területnek, amit ettől kezdve neveztek Frank-tanyának.

A két világháború között Magyarországon élt németiség ősei tehát – mint a Frank család is – többnyire a 18. században érkeztek Magyarországra. Nagy részük – főleg a német parasztság – gondosan őrizte német hagyományait és a 20. századig magyarul sem beszélt, de mégis magyar érzelmű volt.³⁶ (Lsd. még az aradi vértanúk névsorát³⁷ vagy híres magyarországi német származású művészeket, építészeket, orvosokat, mint pl. Munkácsy Mihály/Lieb Mihály, Ybl Miklós és Semmelweis Ignác) Az első világháború utáni német nemzeti mozgalom is, Bleyer Jakab³⁸ vezetésével a német kultúra, nyelvhasználat mellett a magyarokkal való együttműködést hirdette és az általa 1924-ben megalakult Magyarországi Német Népművelődési Egylet (Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein, UDV) a magyarországi németek fontos szervezete volt.³⁹ Bleyer 1933. decemberi halálát követően azonban a német mozgalmat már nem egy mérték-

³⁶ Tilkovszky Lóránt: Német nemzetiség – magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. JPTE TK Kiadói Iroda, Pécs, 1997.

³⁷ Aradi vértanúk névsora: Aulich Lajos, Lahner György, Schweidel József, Pöltenberg Ernő, Nagysándor József, Knézich Károly, Gróf Leiningen-Westerburg Károly, Desseffy Arisztid, Damjanich János, Lázár Vilmos, Kiss Ernő, Gróf Vécsey Károly, Török Ignác

³⁸ Fata Márta: Bleyer Jakab nemzetiségi koncepciója és politikája (1917-1933) In: Regio. Kisebbség, politika, társadalom. 5. évf. 1. sz. (1994.), Grósz András: A Deutschungar Bleyer Jakab különös tekintettel a katolikus egyházhoz fűződő kapcsolataira (1920-1933), Doktori (PhD) disszertáció ELTE, Budapest, 2014

³⁹ Az UDV elnöke Gratz Gusztáv (korábbi külügyminiszter), ügyvezető elnöke Bleyer Jakab volt, 1921-től saját lapjuk is volt („Sonntagsblatt”).

letes, a magyar-német közösségben gondolkodó ember irányította tovább, hanem az aktuális német politikát előtérbe helyező Basch Ferenc.⁴⁰ Az új német szervezet, a Magyarországi Németek Népi Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn, VDU)⁴¹ 1938. november 26-án alakult, vezetője Basch lett. A Volksbund 1939-es alapszabálya értelmében egy kulturális szövetség volt, szervezetei a német mintát követték⁴² és az idő múlásával tevékenysége egyre inkább támogatta a hivatalos német politikát: Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően a Sztójay-kormány⁴³ a Volksbund segítségével a német nemzetiségű magyar állampolgárok (kényszer) sorozását célozta meg az SS katonai feladatokat ellátó Waffen-SS kötelékébe.⁴⁴ Az 1944. április 14-i toborzási egyezmény⁴⁵ értelmében minden 17. életévét betöltött magyarországi német férfi köteles volt szolgálatot teljesíteni a Waffen-SS-ben, ugyanakkor ez a megállapodás kötelező érvénnyel vonatkozott azokra a (több százezer) magyarországi németekre is, akik nem szimpatizáltak a Volksbunnal és a nemzetiszocializmussal.

A magyarországi németek nagy része 1944-ben sem kívánta fiait a háborúba küldeni és a németsegen belül erősödött a Volksbundot pártolókkal (ún. volksbundisták) szemben álló magyar-pártiak (SS-sorozást és Volksbund tevékenységét elítélő magyarországi németek) tábor. A volksbundisták nem látták, hogy rajtuk keresztül a magyarországi németek a politika eszközévé illetve később áldozatává váltak: először 1944-től, a sorozások által a nemzetiszocialista hatalom használta fel őket, 1945-1946-tól pedig – az internálásokkal, a földreform-rendelettel, az elkobzásokkal, majd elűzésekkal – a

⁴⁰ Gerhard Seewann: A magyarországi németek Horthy és Hitler iránti lojalitása 1933 és 1945 között. In: Görbe hátal. Interetnikus konfliktusok Közép-Erőpában a múltban és a jelenben. Tanulmányok. Szerk. Kupa László, Pécs, 2011. 50-58., Spannenberger Norbert: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938-1944 unter Horthy und Hitler. Verlag Oldenburg München, 2002

⁴¹ Erről bővebben: Akten der Historikerkonferenz zum Volksbund der Deutschen in Ungarn (1938-45), Budapest, 2007, Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország, 1938-1945. Kossuth, Bp., 1978.

⁴² A Volksbund felállított szervezetei, mint az ifjúsági-, női- és foglalkozásokat tömörítő részlegei, későbbi félkatonai szervezete is a nemzetiszocialista szervezetek felépítéséhez hasonlítottak, mint például a Jungkameradschaft/Deutsche Jugend, Deutsche Frauenschaft, Deutsche Mannschaft. Erről bővebben: Tilkovszky Lóránt: SS-toborzás Magyarországon. Budapest, 1974, Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország, 1938-1945. Kossuth, Bp., 1978, Vitári Zolt: Volksbund és ifjúság. Dokumentumok a magyarországi német ifjúság történetéből 1925-1944. Kronosz Pécs, 2015

⁴³ Sztójay Döme vezette kormány igyekezett mindenben kielégíteni Berlin igényeit és a teljes magyar gazdasági és hadi potenciált Hitler rendelkezésére bocsátotta. Ennek jegyében született a magyarországi németeket érintő harmadik toborzási egyezmény 1944. április 14-én.

⁴⁴ A magyarországi németek nagy része a Waffen-SS „Hungaria” és „Hunyadi” hadosztályaiban szolgált. Erről bővebben: Kovács Zoltán András, Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon, Paktum Budapest, 2001 (II. rész)

⁴⁵ A toborzási akciók eredményeképpen 120 ezer magyarországi német harcolt a Waffen-SS soraiban, közülük mindösszesen egyharmaduk jelentkezett önként. Erről bővebben: Tilkovszky Lóránt: SS-toborzás Magyarországon. Kossuth, Budapest, 1974.

háború utáni, szovjetek által támogatott magyar politika célpontjai lettek. A hivatalos német politikát pártoló kevesek büneiért az egész német közösséget felelősségre vonták: a háború utáni magyar politika a magyarországi németiséget kollektíven sújtotta és az 1945. decemberi kitelepítési rendelet után már egyik politikai szereplőt sem érdekelt, hogy az elűzendő németek közül ki melyik táborba tartozott, bűnös volt-e vagy sem. Ha indok kellett, gyorsan találtak.⁴⁶ Ezt bizonyítja felmenőimnek, Frank Mártonnak, Michelberger Máriának és Frank Jánosnak a háború utáni története is.

A Frank-család tagjai szorgalmas, vallásos, őseik nyelvét és német nemzetiségi hagyományait ápoló polgárokként élték életüket Magyarországon kétszáz éven keresztül, a második világháború végéig. (Függelékben található Dokumentum 2: *Frank János 1936-os polgári iskola törzslapja, ott: „anyanyelv német, honosság magyar”*.) Semmiféle politikai tevékenységet nem folytattak, amit több igazolvány is bizonyít, nem léptek be a Volksbundba, nem szolgáltak SS-katonaként. Budaörs Község Nemzeti Bizottságának az Igazolványa (1945. május 8.) és Budaörs Község Nemzeti Bizottság Igazoló Bizottsága (1946. augusztus 10.) szerint is: „*Frank Márton (...) semmiféle jobboldali szervezet /sem Volksbund, sem nyilaskeresztes párt/ tagja nem volt, politikailag tehát kifogás alá nem esik. Így nevezettet politikailag igazoltnak jelentjük ki. (...) Budaörs, 1946. augusztus 10.*” (Érdemes ehhez elolvasni a Függelékben: Dokumentum 1: *Budaörs Község Nemzeti Bizottságától igazolvány, Budaörs, 1945. május 8-án, pecséttel, valamint Budaörs Község Nemzeti Bizottság Igazoló Bizottságától Igazolás – Iparengedélyének a megadását is javasolják, Budaörs, 1946. augusztus 10.*) Egy évvel később, 1947. augusztus 24-én mégis elkoboznak tőle mindent és családjával együtt elűzik.

Mint sok magyarországi német, ők is német anyanyelven, őseik hagyománya szerint, de magyarként tették a dolgukat: Frank Márton fia, János 1943-tól a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi karának másodéves hallgatójaként 1944. július-augusztus hónapokban magyar főiskolai honvédelmi munkaszolgálatot teljesített. (Lsd. Függelék, Dokumentum 2: *Magyar kir. III. honvéd erődítési csoport parancsnokságának igazolványa, 1944. augusztus 30.*) Amikor a háború után megkezdődött Budaörs lakosságának az elűzése, az utolsó pillanatig reménykedtek, hogy a családra nem kerül sor. Az elűzések kezdetén, 1946. január 28-án Igazolványt kap Frank Márton és felesége, gyermeke az Áttelepítési Mentelési Bizottságtól, miszerint őket „*mentesítendőik névjegyzékébe soroljuk. Ennélfogva ideiglenesen – további intézkedésig – mentes az áttelepítési kötelezettség alól*”. (Ez olvasható a Függelékben, Dokumentum 3: *Igazolvány az Áttelepítési Mentelési Bizottságtól, 1946. január 28.*) A „további intézkedés” a dokumentumok alapján 1946. január 31-én érkezett egy újabb, már véglegesnek tűnő mentelési igazolvány formájában, mely szerint Frank Márton és

⁴⁶ Kínálkozó alkalom vagy bosszú? Elűzések Magyarországon. Vitári Zsolt utószava. In: Franzen, K. Erik: *Elűzöttek. Hitler utolsó áldozatai*. Bev. Hans Lemberg, ford., jegyz., utószó Vitári Zsolt. S.n., Nagykanizsa, 2004. (300–342.)

családja „*az áttelepítési kötelezettség alól véglegesen mentesek*” (Lsd. Függelék, Dokumentum 4: *Igazolvány, 1946. január 31.*) Dolgoztak tovább, ezt mutatja Frank Márton és felesége Östermelői igazolványa, amely érvényességét a 1947. május 22-i pecsét alapján 1948. február 1-ig meghosszabbították, valamint a Budapesti Földigénylő Bizottság 1947. június 28-i „*Mentesítési Igazolványa*”, miszerint Frank Márton abban megnevezett ingatlana elkobzás alá nem esik és az Igazolvány alapján így a *most nevezett ingatlan részt saját maga művelheti*. (Teljes igazolás olvasható a Függelékben, Dokumentum 5: *Mentesítési ig., Budapesti Földigénylő Bizottság, 1947. június 28.*) Budaörs új lakosai, a telepesek, az új hatalom segítői, - ahogyan magukat aláírás esetén megnevezik, a „*Partizánok*” - is szorgalmas, segítséget nyújtó, hasznos polgárnak tekintették Frank Mártont, amit 1947. augusztus 1-i igazolásuk, aláírásuk mutat. (Eredeti igazolás olvasható a Függelékben, Dokumentum 6: *Igazolás 1947. augusztus 1., budaörsi telepesek, Partizánok*) Az igazolások, mentesítési papírok, politikamentességük, szorgalmuk, munkájuk és reményeik azonban hiábavalónak bizonyultak: 1947. augusztus 23-án házukat, földjeiket elkobozták és az utolsó Budaörsről induló transzporttal vitték az egész családot Kelet-Németországba, a későbbi NDK területére. A család – mint sok száz elűzött magyarországi német család - sokáig remélte, hátha csak tévedés volt az egész: Frank János (1925–2014) harmadszori próbálkozásra visszaszökött ugyan Budaörsre, de addigra már minden egykori Frank ingatlannak új gazdája volt. És hogy a vagyoneklobzás, majd elűzés törvényesnek lássék: Budaörs lakóinak 1948-ban utólag összeállított kitelepítési listáján a nevek mellett megjegyzésként hamis vádak, hazugságok szerepelnek, mintha Volksbund-tagok és Wehrmacht katonák lettek volna.⁴⁷

Frank Márton, feleségét Michelberger Máriát és fiukat, Frank Jánost 1947. augusztus 24-én otthonukból elűzve kitelepítették Németország keleti részébe, Großenhainba. A család - kétszáz év alatt felépített minden vagyonától megfosztva - újra előlről kezdte életét a lebombázott Németországban. Großenhain járási rendőrkapitányságának útlevél- és nyilvántartó osztálya alapján Frank Mártont és feleségét 1949. január 5-én magyar állampolgárságú großenhaini lakosként tartották számon a külföldiekről készített nyilvántartásban. (Igazolás erről a Függelékben, Dokumentum 7: *Bescheinigung, Kreispolizeiamt Großenhain, 1949. január 5.* - Fiuk, János akkor már visszaszökött Magyarországra, azért nincs nyilvántartva.) Frank Márton kelet-németországi munkakönyve szerint (Lsd. Függelék, Dokumentum 8: *Arbeitsbuch*) a családfő az elűzetés után 1948. január 6-án kapott először munkát, mint fafeldolgozó munkás, majd három év múlva „már” segédmunkásként dolgozott egy bútorkereskedésben. 1952-től hentesként dolgozik; több helyen is, egészen a visszatelepülésükig, 1957-ig. Frank Márton és Michelberger Mária 1958-ban kérvényezte, hogy visszatelepülhessen Magyarországra. (A visszatelepüléshez szükséges eredeti Helyhatósági Bizonyítvány és a Visszahonosítási okirat a Függelékben olvasható, Dokumentum 9: *Helyhatósági bizonyítvány külföldi*

⁴⁷ Levéltári jelzet: MNL OL XIX.-B-I-at. 35. doboz 998/1948, Budaörs

letelepedő céljára, Budapest, 1957. január 22. és Visszahonosítási okirat Berlin, 1958. április 15. és Budapest, 1958. február 14.) Frank Márton és felesége visszatértek, de csak a magyar állampolgárságukat kapták vissza, az elkobzott ingó és ingatlan vagyonukért semmilyen kárpótlást nem kaptak, Budaörsre nem tértek vissza. Jogos tulajdonukról soha le nem mondtak, annak helyreállítására a rendszerváltás után egyetlen örökösük Frank János (1925–2014) minden törvényes lehetőséget felhasznált: több levelet, kérévényeket írt, küldött az elkobzott területek miatt az akkori Sasad Termelő Szövetkezet vezetőjének, kártérítés miatt a Belügyminisztérium Titkárságának, majd a Kártérítési Hivatalnak, nyugdíjmelés miatt a Kárpótlási Hivatalnak, a kárpótláshoz szükséges iratok miatt a Fővárosi Kerületek Földhivatalának (Válaszlevél a Hivataltól a Függelékben olvasható, Dokumentum 11: *Levél a Kárpótlási Hivataltól, Budapest, 1991. június 3.*). Sajnos eredménytelenül, hiába bízott a törvényesség, a jog és az igazság visszatérésében.

A Frank-család 200 éves története – a betelepüléstől az elűzetésig, vagyonelkobzásokon át a jogfosztásig – sajnos nem volt egyedi eset, Magyarország területén élő német nemzetiségi családok – a Bakonyban, Budapest környékén vagy az ún. „Schwäbische Türkei”-ban – számos hasonló sorsú családtagról, rokonról, családi történetről tudnak mesélni. Ők sokan ártatlanul kerültek ebbe a helyzetbe és csak egy bűnük volt: magyarországi németek voltak.

A németek elűzésének – amit a rendszerváltás óta jogosan a 20. század egyik etnikai tisztogatásának írnak le – jogi lezárása után (a magyarországi németek jogkorlátozását a 4.274/1949. M.T. minisztertanácsi rendelet⁴⁸ szüntette meg) először 1950-ben váltak a Magyarországon maradt német kisebbség tagjai magyar állampolgárokká: a 84/1950. (III.25.) számú minisztertanácsi rendelettel⁴⁹ kapták vissza teljes jogú magyar állampolgárságukat. A vagyonelkobzásokat azonban a legtöbb esetben a rendszerváltás sem oldotta meg.

A Szövetségesek Ellenőrző Tanácsa 1945. november 20-án kelt határozata alapján a Németországba áttelepített magyarországi német lakosság által visszahagyott minden vagyon tulajdonjoga tehermentesen a magyar államra szállt, és az 1946. évi IX. törvény *A telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról 2. pontja alapján (...) a magyar állam tulajdonává vált ház-, mező- és erdőgazdasági ingatlanok, továbbá az ezekkel kapcsolatos mező- és erdőgazdasági ipari üzemek – ideértve a telepítés céljából szükséges kisipari üzemeket is – valamint termények, állatok, gazdasági és háztartási felszerelési tárgyak és egyéb ingóságok a Földbirtokrendező Alap állagához tartoznak és azokat az 1945. évi VI.*

⁴⁸ 4.274/1949. M.T. minisztertanácsi rendelet, in: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetok/jogforrasok/hivatalos-kozlonyok/item/417-magyar-kozlony-1945-napjainkig>

⁴⁹ 84/1950. (III.25.) számú minisztertanácsi rendelet, in: http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19500325-1.pdf

Törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M.E. rendelet alapján eddig juttatásban nem részesített helyi földigénylők kielégítésére, illetőleg telepítési célokra kell felhasználni.⁵⁰

A potsdami határozat – a három kormány, miután megvizsgálta a kérdés minden oldalát, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba⁵¹ – és a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács határozata alakította a magyarországi németek sorsát.⁵² Minden magyar párt támogatta a német lakosság elűzését, csupán a pártok „forgatókönyve” volt különböző. A nagyhatalmak döntését a szociáldemokraták, a független miniszterek és a kisgazdák lehetőségként értelmezték, ezzel szemben a határozat tartalmát a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt határozott utasításnak látta. (Lsd. még a „Potsdami legendáról” korábban írtakat). Az előbbi kör a személyes felelősség kérdése mentén határozta volna meg a kitelepítendő magyarországi németek körét, az utóbbi két párt a kollektív elűzést szorgalmazta.⁵³

A minisztertanács végül a kollektív büntetést szavazta meg és 1945. december 29-én megszületett a – 1945. november közepe óta hatalmon lévő – Tildy-kormány 12.330/1945. M.E. számú rendelete a magyarországi német lakoságnak Németországba való áttelepítéséről: *Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres alakulatnak (SS) tagja volt.*⁵⁴

A magyar politika bűnbakot keresett a második világháború után és azt a magyarországi németekben találta meg. Balogh István államtitkár így kommentálta a döntést: *mi (ti. a kormány) hazudtunk, Potsdamban szó se volt kollektív felelősségi alapon való kitelepítésről.*⁵⁵

A kitelepítési rendelettel a magyarországi németek kollektívan lettek megbüntetve, vagyonuktól megfosztva és hazájukból elűzve. Az elűzések két részben történtek: az első 1946. január és 1946. június között, a második 1946. augusztus és 1948. szeptember között. Az elűzöttek 1946 végéig Németország amerikai zónájába kerültek, az 1947. évi augusztusi kitelepítési transzportok viszont már Németország szovjet zónájába érkeztek meg.

⁵⁰ BACSÓ Ferenc (Szerk.), Két év hatályos jogszabályai 1945–1946. Budapest, 1947

⁵¹ A potsdami határozat XIII. cikkely bevezető mondata

⁵² Erről bővebben: Alexander FISCHER (Hg.) Teheran, Jalta, Potsdam. Die sowjetischen Protokolle von den Kriegskonferenzen der „Großen Drei”, Köln 1973, Alfred M. de ZAYAS, Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen, Zeitgeschichte 1988, Thomas URBAN, Der Verlust, becksche Reihe 2006

⁵³ In: Thirring Lajos-Hagyaték, forrás: Barbara BANK/Sándor ÖZE, A „német ügy” 1945/1953. A Volksbundtól Tiszalökiig, Budapest-München-Backnang, 2005

⁵⁴ In: Magyar Közlöny, I. (1945. december 29.)

⁵⁵ In: Thirring Lajos-hagyaték, forrás: Barbara BANK/Sándor ÖZE, A „német ügy” 1945/1953. A Volksbundtól Tiszalökiig, Budapest-München-Backnang, 2005, (174. oldal)

Először a Budapest környéki német lakosságot kezdték el kitelepíteni, az első elűzési vonat Budaörsről indult 1946. január 19-én.⁵⁶ A szülőföldjükről elűzött magyarországi németek száma meghaladta a 200.000 főt és Magyarországon körülbelül 200.000-230.000 magyarországi német lakos maradt,⁵⁷ nagyságrendileg tehát minden második magyarországi német a kitelepítés, elűzés áldozatává vált.⁵⁸

A második világháború után a környező országokban – például Csehszlovákiában, Jugoszláviában – többek között a német származású lakosokat tették a háborúban történektekért felelőssé. Sztálin is bűnbakot keresett és azt részben a szovjet területeken élő németekben találta meg. II. Katalin cárnő uralkodásakor, a napóleoni háborúk után és főleg a XVIII. század végén több hullámban érkeztek német és osztrák bevándorlók Dél-Ukrajna, a Volga vidéke és a Kaukázus korábban elhanyagolt területeire és az 1930-as évekre virágzó, gazdag német településeket hozták létre (hasonlóan, mint a magyarországi németek a törökdúlás után). Helyzetüket azonban mindig az orosz-német viszony határozta meg (mint ahogyan a magyarországi németek sorsát is a magyar-német, majd a magyar-orosz kapcsolat befolyásolta): A volgai németek 1917 után ugyan megkapták a vágyott autonómiát és mint Volgai Német Köztársaság erőteljes fejlődésnek indultak, de mivel Sztálin a Szovjetunió határaihoz közel eső területeken a lengyel, japán, német közösségeket félre akarta állítani, 1940-ben megszüntették a Volga menti német önállóságot, sőt, 1941-ben rendelet született a volgai németek deportálásáról.⁵⁹ A szovjet hatalom – mint később a magyar hatalom, a magyar államvédelmi szervek segítségével – a „nép ellenségének” tekintette a németeket és deportálásuk után üres házaikba új, szláv családokat költöztetett. A szovjet közvélemény a második világháború után is németellenes maradt, ezért a volgai németek nem térhettek vissza az 1960-as években sem eredeti lakhelyükre, nem kapták vissza 200 éves munkájuk eredményét,

⁵⁶ Az Országgyűlés 2012. december 10-én döntött arról, hogy január 19-e minden évben a magyarországi németek elhurcolásának és elűzésének emléknapja. 1946-ban ezen a napon hagyta el Magyarországot az első vonatszerelvény, amely az elűződött német lakosokat szállította Németországba. Több mint 150 ezren mentek a nyugati-déli területekre, 50 ezer ember pedig Németország keleti országrészébe. Az ideiglenes nemzeti kormány rendelete szerint azoknak kellett elhagyniuk Magyarországot, akik az 1941. évi népszámláláskor német nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek vallották magukat. 2016. január 19-én, a magyarországi németek elhurcolásának és elűzésének 70. évfordulója, emléknapja alkalmából az országos megemlékezés Budaörsön volt, a rendezvényen jelen volt Magyarország miniszterelnöke is. in: <http://www.parlament.hu/irom39/08787/08787.pdf>

⁵⁷ „Ausschusses für Flüchtlingsfragen beim Länderrat der US-Zone”, Stuttgart In: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn dtv München 2004 és Seewann, Gerhard: „Typologische Grundzüge der Vertreibung der Deutschen aus den östlichen Europa” Südosteuropa, 50 Jhg. 10-12/2001

⁵⁸ Heinek Ottó, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának elnöke szerint „nincs olyan magyarországi német család, amely valamilyen módon ne lenne érintve.” (Lánchíd Rádió, 2016. január 19.)

⁵⁹ Az 1941. aug. 28-i rendelet „kollektív bűnösség” miatt Kazahsztánba, Kirgiziába, Tadzsisztánba, Novoszibirszkbe száműzi a volgai németeket (a köztársaságot 1945. szept. 25-én számolják fel). Az 1955. dec. 13-i rendelet visszaadja állampolgári jogait. in: <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=24>

házaikat, vagyonukat. Szovjetunió és Magyarország is komoly veszteséget könyvelhetett el a német lakosság elűzésével: a volgai németek deportálásával kiváló szakembereket, a magyarországi németek kitelepítésével szorgalmasan, eredményesen dolgozó gazdákat vesztett el mindkét ország. A rendszerváltozás után hasonló sors várt a volgai németekre a kuponokkal, mint a magyarországi németekre a kárpótlási jegyekkel: ügyeskedők kezébe kerültek ezek az eszközök és az eredeti tulajdonosok többnyire nem kapták vissza házukat, vagyonukat.⁶⁰

1/5. Információk az állambiztonság munkájáról

Habár a német származású menekültek az elűzés után többnyire családjukhoz kívántak visszaszökni, esetleg ingóságait magukkal vinni vagy egyszerűen azért szöktek vissza, mert reménykedtek a dolgok jóra fordulásában, mégis elfogatásuk után a politikai rendőrség vette kezébe ügyüket és irányította a kihallgatásokat, majd az internálásokat. A „sváb kérdés” tehát állambiztonsági kérdés volt. 1945 májusában az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete 1690/1945. M.E. alapján feloszlatták a magyar csendőrséget és felállították területi alapon a Magyar Államrendőrség-et vidéken – mint a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya – Tömpe András, Budapesten pedig – mint Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya – Péter Gábor vezetésével. (PRO) A hírhedt Andrásy út 60-ba Péter Gábor, a budapesti Bajza utca 52-be Tömpe András politikai rendőrsége költözött be. A belügyminisztérium titkos rendeletei egyre komolyabb feladatokat adtak át a politikai rendőrségnek, például internálás vagy rendőri felügyelet alá helyezés ügyében az Andrásy út 60. lett az illetékes. Rajk László⁶¹ Belügyminisztersége alatt önállóvá vált Péter Gábor⁶² budapesti rendőrsége: a rendelet alapján (533.900/1946. B.M.) 1946 októberétől a vidéki főkapitányságot (Tömpe András csapát) beolvastották a budapesti kapitányságba, így a Magyar Államrendőrség Állam-

⁶⁰ Deportálásról, kitelepítésekről szovjet területen 1941 és 1955 között: Irina Mukhina: „The Forgotten History”: Ethnic German Women in Soviet Exile, 1941–1955 in *Europe-Asia Studies*, Vol. 57, No. 5, July 2005. 729–752. p. („Az elfelejtett történelem”: német nemzetiségű nők szovjet száműzetésben 1941–55 között, Bosznay Csaba), Varga Lajos: Népek, nemzetek deportálása a Szovjetunióban in: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-08/ch07.html>, Gereben Ágnes: Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008

⁶¹ Rajk László (1909–1949) középiskolai tanár, 1931-től tagja a MKP-nak, Magyarországon 1941 és 1944 között fogva tartják, 1945 után az MKP, majd az MDP PB tagja, belügy- (1946–48) és külügyminiszter (1948–49). 1949-ben letartóztatják, majd a Rajk-per után, októberben kötél általi halállal büntetik. 1955 novemberében rehabilitálják.

⁶² Péter Gábor (1906–1993) 1945. januártól a 1953. januári letartóztatásáig a politikai rendőrség vezetője volt altábornagyi rangban. 1959-ben szabadlábra került és könyvtárosként dolgozott. A jogállamiság megkövetelte volna, de 1989 után nem indult ellene vizsgálat, nyugdíjasként halt meg Budapesten.

védelmi Osztálya Péter vezetésével a Belügyminiszter felügyelete alá került (BM ÁVO). Tömpe félreállítása azért érdekes, mert szakképzettsége (gépészmérnök) és idegennyelv tudása (5 nyelven beszélt) alkalmasabbá tette volna erre a vezető pozícióra Péter Gábornál, aki csak 4 elemi iskolát végzett. (lehet, hogy Tömpe túlképzett volt erre a posztra)⁶³

Az Államvédelmi Osztályt Kádár János⁶⁴ Belügyminiszter alatt 1948. szeptember 10-én átkezesztették Államvédelmi Hatósággá és bár továbbra is a Belügyminiszter alá tartozott (BM ÁVH)⁶⁵ elsőfokú hatósággá vált: hatásköre bővült, hatóságként ő járt el akkor is, ha „nem kívánatos” személyeket kellett lakhelyükről eltávolítani vagy elfogni,⁶⁶ valamint rendelkezett saját karhatalommal. 1949 elején már több mint 5000 fő, 1949 végén pedig 9000 fő dolgozott az államvédelemnél.⁶⁷ 1950. januárban az ÁVH-t még nagyobb hatalommal ruházták fel: teljesen önálló hatósággá vált (már nem a Belügyminisztérium szárnyai alatt), közvetlenül a minisztertanács alá került és hozzá tartozott a határőrség, a belső karhatalom, a katonai elhárítás és a katonai hírszerzés. (ÁVH)⁶⁸ 1953 és 1956 között – Péter Gábor leváltása után – Gerő Ernő Belügyministersége alatt az államvédelem visszakерült - az 500/6/1953. számú határozat alapján, amit nem hoztak nyilvánosságra – a Belügyminisztériumba (BM ÁVH), vezetője a hat elemi végzett Piros László⁶⁹ lett, majd 1954-től júliusától – Piros László Belügyminiszterrel való kinevezése után – Államvédelmi Minisztériumként működött 1956-ig. (BM ÁVM)

A politikai rendőrség a kezdetektől a kommunista vezetők irányítása alatt állt, vezetője, Péter Gábor elsősorban Rákosi Mátyást⁷⁰ fogadta el főnökének, valamint a mosz-

⁶³ Tömpe András 1959-ben került újra vezető állásba (BM II/3. osztály), majd 1963-ban, amikor a Corvina Könyvkiadó igazgatója lett.

⁶⁴ Kádár János (1912-1989) munkás, 1931-től az MKP tagja, 1946-tól az MDP főtitkárhelyettese, 1948-50 között Belügyminiszter, 1951-ben letartóztatja az ÁVH és 1954-ben szabadul, 1956-tól a Nagy Imre kormány tagja, a november 4-i szovjet beavatkozás után a bábkormány elnöke 1958-ig, majd 1961 és 1965 között. 1988-ban megfosztják pártvezetői pozíciójától, 1989-ben hal meg.

⁶⁵ 1948. szeptember 10-én, 288.009/1948. B.M. és 288.010/1948. számú rendeletek alapján az ÁVO – továbbra is Péter Gábor vezetésével - sokkal önállóbbá vált. A Magyar Közlönyben 1948. szeptember 8-án jelent meg.

⁶⁶ TÓTH Ágnes, Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Budapest, 2008

⁶⁷ Adatok: Müller Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó, 2012 (34. oldal)

⁶⁸ A rendelet (4353/1949. M.T.) alapján megszüntették az államvédelmi osztályt a belügyminisztériumban (BM ÁVH) és 1950. január 1-én felállították az önálló Államvédelmi Hatóságot, az ÁVH-t.

⁶⁹ Piros László (1917-2006) hentessegédből lett kommunista politikus: Péter Gábor után, 1953. július 4-től az ÁVH vezetője, 1954 júliusától 1956 október 24-ig pedig Belügyminiszter. 1956-ban a Szovjetunióba menekül, visszatérése után a Szegedi Szalámigyár igazgatójaként dolgozott nyugdíjazásáig.

⁷⁰ Rákosi Mátyás (1892-1971) külkereskedő, a Komintern tagja, a kommunista emigrációt vezeti 1940-től a Szovjetunióban. Az MKP (1945-48), majd az MDP titkára (1953-56), miniszterelnök-helyettes és államminiszter (1945-49), miniszterelnök (1952-53). Moszkva parancsára 1956 júliusában emigrál. Felelősségre vonás nélkül hal meg.

kovita Gerő Ernőt⁷¹ és Farkas Mihályt.⁷² A politikai rendőrséget 1945 és 1956 között hivatalosan többször átnevezték, a belügyminisztérium alá rendelték vagy megszűnését hirdették, mégis a legerősebb (és legfélelmetesebb) szervezete maradt a szovjetizálódó Magyarországnak.⁷³

Egy kis összefoglaló, amelyben érdemes megnézni, hányszor cserélt gazdát 1945 és 1956 között a belügyminiszteri pozíció és a hatalmi harcok ellenére 1953-ig helyén maradt az ÁVH vezetője Péter Gábor:

- 1945 – BM Erdei Ferenc, utána Nagy Imre, budapesti PRO, vezetője Péter Gábor,
- 1946-47 – BM Rajk László, BM ÁVO vezetője Péter Gábor,
- 1948-49 – BM Kádár János, BM ÁVH vezetője Péter Gábor,
- 1950-53 – ÁVH önálló hatalom, vezetője Péter Gábor
- 1953-54 – BM Gerő Ernő, BM ÁVH vezetője Piros László,
- 1954-56 – BM Piros László, hozzá tartozik az ÁVM.⁷⁴

A belügyminiszteri pozícióban Kádár János (akit 1951 áprilisában Péter Gábor tartóztatott le) utódai 1950 júliusától Zöld Sándor, majd 1951 áprilisától Házi Árpád, 1952 novemberétől pedig Györe József voltak. 1953 júliusától a moszkovita Gerő Ernő foglalta el a belügyminiszteri bársonyszéket.

Az Államvédelmi Hatóság munkatársainál a műveltség, elvégzett iskolánál fontosabb volt az ideológiai háttér: a munkás, paraszt származás és Kommunista Párt-tag-ság, valamint előnyt jelentett a partizán múlt. Az ÁVH emberei nem beszéltek általában idegen nyelveket (külföldi leveleket nehezen értettek meg) és alacsonyabb (4, 6 vagy 8 osztályos elemi) iskolai végzettséggel rendelkeztek: az ÁVH állomány három negyed része pártiskolát nem végzett, az osztályvezetők fele nem járt szakiskolába. A számukra indított gyorstalpalókon a fogalmazásról, helyesírásról, gépírásról, politikai és jogi ismeretekről hallgattak előadásokat, azonban az őket oktató szakembereknek – egy 1947-es összefoglaló jelentésben – jeleztek, *kerülni kell a magas szárnyalású fejtegetést, az előadás simuljon a hallgatók szellemi képességéhez*.⁷⁵ A tisztek általában csak egy 6 vagy 12 hónapos képzésen vettek részt – elsősorban az 1950 szeptemberében Péter Gábor 70. sz.

⁷¹ Gerő Ernő (1898-1980) közgazdász, 1918-ban lép be a Kommunisták Magyarországi Pártjába, 1939 és 1941 között Szovjetunióban van, 1944-ben érkezik vissza és 1945-től közlekedésügyi, majd pénzügyi (1948-49), állam- (1949-52) és belügyminiszter (1953-54) Utána a Szovjetunióban van 1960-ig. Felelősségre vonás nélkül, nyugdíjasként hal meg.

⁷² Farkas Mihály (1904-1965) nyomdász, Szovjetunióból (emigráció) 1945-ben jön vissza és 1956-ig az MKP, majd MDP PB tagja, honvédelmi miniszter (1953-1956), 1956-ban letartóztatják, börtönbe kerül, majd 1961-ben szabadul.

⁷³ Erről bővebben: Gyarmati György „A politika rendőrsége '45-56”, Beszélő, 2000. 9-10. sz.

⁷⁴ Adatok: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-Rubicon Budapest, 2011

⁷⁵ ÁBTL, 1.2.1.D. Összefoglaló jelentés a külső osztályok vezetői részére 1947. április 9-én megtartott 1. sz. központi értekezletről, 1947. április 19., Erről bővebben: Müller Rolf, Műveltség, szórakozás, fegyelem in: Müller Rolf, A Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó, 2012 (202. oldal)

parancsa alapján indított, a szovjet Cseka megalapítójáról elnevezett ún. Dzerzsinszkij Tisztképző Iskolában. Az iskola egy régi, a budapesti Széchenyi-hegyen álló zárda épületében, a Farkasvölgyi út 10-14. szám alatt indult el és egy kis szünettel a mai napig rendőri oktatás folyik benne. Az ÁVH vezetője jelölte ki azokat a személyeket (tiszt, százados, őrnagy, alezredes), akik a megadott témában, meghatározott időpontig a szakmai előadásokat megtartották. A tananyag általános ismereteket, alapfogalmakat és módszereket tartalmazott az operatív munkához, majd az elméleti rész után következett a gyakorlati tudnivalók oktatása és az aktuális kül- és belpolitikai helyzet megismertetése. Néhány kisebb változtatás mellett 1956-ig nem változott az iskola tananyaga és irányvonala: a nevelés célja a Szovjetunióhoz és a Kommunista Párthoz hű, harcos, áldozatkész, fegyelmet, politikailag és szakmailag képzett államvédelmi tiszt képzése volt. Az államvédelmi iskola hallgatói negyedévenként vizsgáztak írásban és szóban.⁷⁶ A Dzerzsinszkij-iskola mellett 97 ÁVH munkatárs végezte el Szovjetunióban a szakmai továbbképzést.⁷⁷ Egy egykori internált levelében olvashatunk a tiszalöki internáló táborban dolgozó államvédelmisekről, például egy ÁVH hadnagyról, aki *egy magas, jóképű tiszt volt, kb. 25 éves és ennek megfelelően élettapasztalatok nélküli ember. A világról való ismereteit annak a kornak szellemében oktató iskolákban szerezte, többnyire részrehajló, egyoldalúan képzett és nem ritkán bosszúszomjas emberektől. Talán nem is lehetett alapjában véve rossz ember, csak a hirtelen és korán ölébe hullott hatalom és a belsőlykolt („Mindenki rossz, csak mi vagyunk jók”) ideológia tette azzá.*⁷⁸

A vizsgált dossziékban – az állambiztonság munkatársai által írott vagy gépelt jelentésekben, kihallgatási jegyzőkönyvekben, kérdőíveken, feljelentésekben, kutatólapokon – számtalan stilisztikai és helyesírási hibára, szövegértési problémára figyeltem fel, ez is jól mutatta, hogy egyrészt alacsony iskolai végzettséggel rendelkeztek ezek az emberek, valamint rámutat arra is, hogy nagyon fiatalon kerültek be az állambiztonsághoz. A következő fejezetekben olvasható, dőlt betűvel szedett idézetekben, dokumentumokban több helyen is találhatóak majd helyesírási problémák, ezek nem elütési hibák, hanem az eredeti szöveg került közreadásra, mivel a hitelesség megköveteli a dokumentumok szó szerinti idézését.

Ilyen például Kiezer J. Vizsgálati dossziéja,⁷⁹ ahol egy kézzel írott Feljelentés olvasható 1948. április 10-i dátummal:

⁷⁶ Adatok: Kozáry Andrea „Az ÁVH Dzerzsinszkij Tiszti Iskolája”, Rubiconline, Történelmi Magazin, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_avh_dzerzsinszkij_tizti_iskolaja/, (2016.08.08.)

⁷⁷ Adatok Tabajdi Gábor-Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy – A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990 című könyvéből, Corvina, 1956-os intézet, Budapest 2008

⁷⁸ Tasnádi Frigyes egykori tiszalöki internált 1988-as levele in: Görbedi Miklós, 1020 nap az őrtornyok árnyékában, 1989 (11. oldal)

⁷⁹ ÁBTL, 3.1.9. V-109652 Kiezer J.

Sértett (...) beismeri, hogy szövéltés közben a földreform alkalmával történt földosztásról szó volt és azt mondotta, hogy azt nem igazságosan hajtották végre.

Határozottan tagadja gyanúsított azt is, hogy azt mondta volna, hogy szégyelje magát a vője és az unokája, mert az M.K.P.-nak a tagja, meg hogy a falu népének a szeme rajtuk van.

Gyanúsított a cselekmény elkövetését nem ismeri el és tagadja, hogy ojjan kijelentést tett volna ami által sértettet és annak fiának a politikai állására vonatkozólag megsértette.

Az ügyre vonatkozólag mást elő adni nem tud. (...)

Melléklet: 1 drb. vagy.-erkölcsi bizonyítvány.

Galijózförmes

A Rákosi-diktatúra kiépítésének részét képezte a horthysta tisztikar likvidálása és az új tisztek kiképzése. A személycserék ideológiai szempontból talán túl jól is sikerültek: a sokszor csak rövidített tanfolyamokon tanult, általában nagyon fiatal káderekből lettek az új vezetők és ugyan az elvárásoknak megfelelően párttagok voltak és korábban munkásként dolgoztak, de nagy részük nem rendelkezett 8 osztályos elemnél magasabb iskolai végzettséggel. Ez komoly problémát okozott az államigazgatásban, az államosított üzemekben és a hadseregben is.⁸⁰

⁸⁰ 1954-ben a tisztikarnak csak 15%-a rendelkezett a 8 osztályos elemnél magasabb iskolai végzettséggel, adatok: : Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris Kiadó Budapest, 2001 (346. oldal)

KÉPMELLÉKLET

1. kép: Budaörs az 1930-as években (fotó: Jakob Bleyer Heimatmuseum, orig. Ritter András)

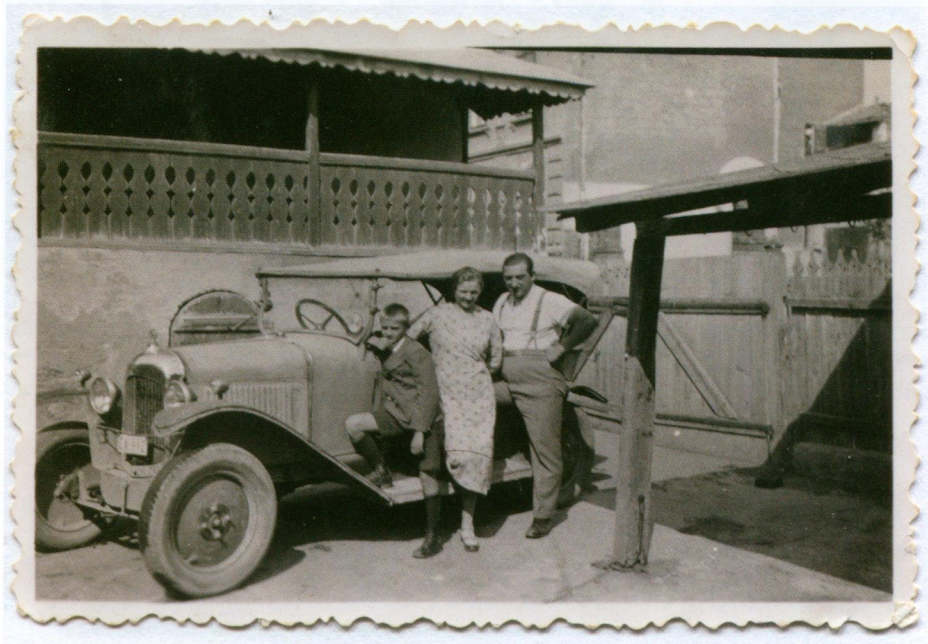
2. kép: A fiatal Michelberger Mária, Budaörs, 1922 körül (orig. fotó: Frank János)

3. kép: Frank-ház az 1920-as években, a földszinten Frank János hentes- és mészáros üzlete, Budaörs, Templom tér (orig. Frank János)

4. kép: Frank-ház ma (orig. fotó: Frank János)

5. kép: Frank Márton, felesége, Michelberger Mária és fiuk, Frank János még békeidőben, 1936-ban budaörsi házuk udvarán (orig. fotó: Frank János)

6. kép: Jobbra Michelberger Mária 1936-ban budaörsi sváb népviseletben, Trachtban (orig. fotó: Frank János)

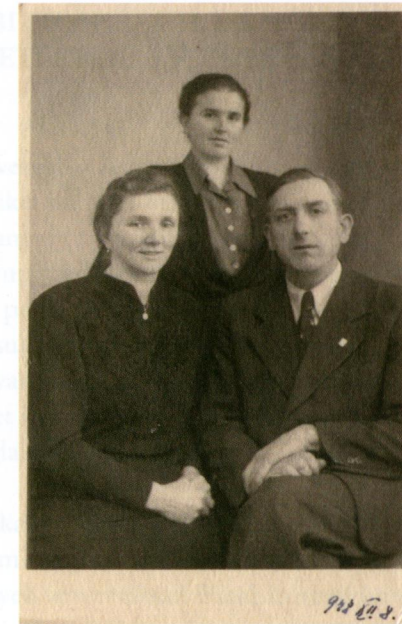
7. kép: Budaörs, Úrnap körmenet virágszőnyege a Szabadság úton a Templom felé, 1940 (fortepan/orig Vass Károly)

8. kép: Még boldog budaörsi fiatalember az elűzetések előtt 1945-ben, balról a harmadik Frank János (orig fotó: Frank János)

9. kép: Frank Márton és Michelberger Mária munka közben (orig fotó: Frank János)

10. kép: Frank Márton, felesége Michelberger Mária és feleségének testvére, Michelberger Terézia az elűzetés után Großenhainban, 1948. december 8-án, már nem budaörsi sváb népviseletben, Trachtban (orig. fotó: Frank János)

11. kép: Budaörsi asszonyok (fotó: Jakob Bleyer Heimatmuseum, orig. Ritter András)

II. ÁLLAMBIZTONSÁGI DOSSZIÉK A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKRŐL 1945 ÉS 1956 KÖZÖTT

A magyar kommunista vezetés a kezdetektől büntette a rendszerrel szemben álló állampolgárokat és azokat, akiket politikai véleményük, származásuk, vallásuk, képzettségük, vagy az átlagosnál jobb anyagi helyzetük miatt az „ellenség” kategóriába sorolt. A „nagy testvér” is - hatalomra jutásától kezdve - eltávolíttatta ellenségeit: az 1917. december 7-én létrehozott szovjet politikai rendőrség az ellenség kategóriába tartozókat tömegesen üldözte, fogva tartásukra egész lágerrendszert alakított ki.⁸¹ A lassan szovjetizálódó Magyarországon a magyar politikai rendőrség munkája 1945-től jól mutatta, hogyan lehet embereket – szovjet minta alapján – társadalmi, etnikai, politikai-gazdasági kritériumok szerint vagy foglalkozásuk miatt megfigyelni, internálni, börtönbe vagy munkatáborba hurcolni.

Miért nyitott dossziékat az államvédelem magyarországi németekről? A kutatás alapján gazdasági és társadalmi tényezők, származás, feltételezett „fasiszta” múlt voltak azok a fontosabb okok, amelyek ismeretében állambiztonsági megfigyelések áldozatává válhatott egy magyarországi német származású személy.

III/1. Gazdasági és társadalmi tényezők (1945-1953)

Az új nagyhatalom, az Államvédelmi Osztály (ÁVO), majd az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) feladatai közé tartozott többek között a „demokratikus rendszer” elleni tevékenységet folytató személyek felderítése, valamint a háborús bűnösök és a „nép ellenségeinek” a kézre kerítése. Már 1946-ból olvashatunk jelentéseket Magyarország nyugati határvidékén elfogott, sváb származású személyekről,⁸² akik azért, hogy illegálisan szöknék vissza magyar területre, az államvédelmi, határrendészeti jelentések szerint a demokratikus államrendet és a közbiztonságot veszélyeztetik. A hatóságok ezeket a visszaszökött embereket visszatoloncolták Ausztriába vagy internálták őket. 1947 tavaszán Rajk László belügyminiszter azzal a feladattal fordult a községek vezetőihez, hogy a

⁸¹ Erről bővebben: Gereben Ágnes, A lágervilág kialakulása in: Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008

⁸² „A sváb kitelepítés befejezése után az elmúlt hónapban több Sopron környéki községbe szórványosan tovább tartott a kitelepítettek visszaszivárgása, őrizetbe vételük után internálva lettek.” MOL XIX-B-1-r 331/1946., Sopron, 1946. június 11-i jelentés. TÓTH Ágnes, Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Budapest, 2008

kitelepített és illegálisan visszaszökött svábokat figyeljék, megjelenésüket azonnal jelentésük.⁸³ Ugyanezt a parancsot kapták néhány nappal később az államrendőrség osztályai és a közigazgatási hatóságok is.⁸⁴ Minden egyes magyarországi németet, aki visszaszökött, azonnal jelenteni kellett. Azok a személyek pedig, akik ilyen menekülteket rejtegettek vagy megjelenésüket nem jelentették, esetleg nekik segítettek, az állambiztonság kezei közé kerültek: Berki F.-ről dossziét nyitottak 1948-ban, mivel Berki, mint a Nemzeti Bizottság elnöke Környén, 1945 után több magyarországi németnek adott ki igazolást arról, hogy nem voltak Volksbund tagok illetve SS-katonák.⁸⁵ Prisztál A.⁸⁶ a budaörsi repülőtiszt főiskola hallgatójaként 1946-ban mint próbarendőr kísérte a német kitelepítési szerelvényt, majd megszökött és az amerikai zónába távozott. 1949-ben a honvédségnél jelentkezett, a Katonai Törvényszék 1 év börtönre ítélte. A közgazdász Dr. Forthuber B. pedig nem tett eleget jelentési kötelezettségének, és többek között ezért is került internáltként először Recskre, majd Kistarcsára. Az ÁVH később megpróbálta testvérét beszervezni.⁸⁷ A gyanú szerint a solymári hentes, mészáros foglalkozású Földesi J. (a.n. Schaffer T.) is a Németországból visszaszivárgott német nemzetiségi menekülteket – a dossziében negatív előjellel megnevezett „svábokat” – bújtatta lakásán és ezért került az állambiztonság kezei közé.⁸⁸ A különböző hatóságok felderítőmunkája és a „demokratikusan gondolkodó” civil lakosok bejelentései mellett a kommunista irányítás alatt álló újságok is szerették volna gyorsan megoldani a „sváb kérdést”: *Elekre megyünk. (...) Az első ember, akivel találkozom, újtelep, Csáki Sándor. Érdeklődöm a helyzetükről. (...) A svábok állandóan szállingóznak vissza és egyre szemtelenebbül követelődznek. (...) Egy-két svábot ki kell kísérni a határba, utat mutatva Németország felé.*⁸⁹ 1945 és 1948 között – a magyarországi németekkel kapcsolatban – úgy a politikai döntések, mint az újságok radikális hangneme⁹⁰ egy célt szolgált: okot találni arra vonatkozóan, miért kell a magyarországi német ajkú lakosokat kitelepíteni és elkobzott vagyonukat, ingóságait „új gazdái” között szétosztani. Az újságcikkek továbbá a kulákokat támadták, mint „kártevőket, rabszolgatartó személyeket” és ezek a jelzők, ez a fajta gyűlöletkeltés hamar elérte a német anyanyelvű, a levéltári dossziékban is olvasható úgynevezett „sváb-kulákokat”. A negatív hangulat oda vezetett, hogy a magyar társadalom igen jelentős

része egyre kevésbé érzett együtt az elkobzásokkal, kitelepítésekkel sújtott német kisebbséggel.⁹¹ A kulákok és sváb-kulákok⁹² jogfosztása és likvidálása azonban nem etnikai, hanem sokkal inkább gazdasági és politikai szempontok mentén történt. Például az internált személyek szabadon bocsájtása esetében – számos kutatót dosszié adatai alapján – nem tettek különbséget a hatóságok a magyarok és a magyarországi németek között. Az 1952-53 évi, az internálótáborok felülvizsgálati anyagáról, valamint a szabadulók névsoráról beszámoló dosszié⁹³ – benne a sorszámmal ellátott internáltakról szóló listákkal, számos adattal életükről, (bűn)tetteikről és további büntetésükről vagy szabadon engedésükről – elemzése után érthető volt, kik azok a személyek, akiket 1953 előtt elengednek. Például a 23. számú, 38 éves, nincstelen földműves internáltat, Foglt illegális határátlépés miatt ítélték el egy évre: Fogl 1944 és 1949 között hadifogolyként a Szovjetunióban volt, majd német anyanyelvűként Németországba telepítették át. 1950 elején megpróbált visszaköltözni Magyarországon maradt családjához, ezért is dolgozott februártól Bécsben és kereste fel minden héten a bécsi magyar követséget. Mivel nem kapott engedélyt a visszatelepülésre, megkísérelte illegálisan átlépni a határt, ahol elfogták és 1 évre elítélték. A felülvizsgálatot végző bizottság – a dosszié szerint – szabadulása mellett döntött. A kistarcsai internálótáborban egy 1953. április 25-én írt hangulatjelentés⁹⁴ szerint is a népi származású internáltakat engedték el:

VII/2. VI. alosztály

„Szigorúan titkos”

74-1325/1953

Tárgy: Napi jelentés

VII/2. Operatív Alosztály Vezetőjének

Budapest

Operatív-jelentés

Kistarcsa, 1953. évi április hó 23.

Az internáltak létszáma: 1500 fő

Az őrizeteselek száma: 20-30 fő

1. Hangulat

A táborban lévő internáltak hangulata várakozó. Keménykednek (...) Többen megjegyezték közülük, hogy a szabadultak 90%-a a népi származású internáltak voltak. A papok, a jobboldali szocdemek és a volt Horthy tisztiek nem reménykednek abban, hogy a közeli időben ügyükben történne valami, ami a szabadulásukat jelentené.

⁹¹ „A mohácsi és szigeti dolgozóknak régi panaszuk, hogy a sziget tele van bujkáló és szökött SS-ekkel, volksbundistákkal, valamint Jugoszláviából átszökött különféle svábokkal.” Mohácsi Újság, 1948. május. 2.

⁹² Az ÁBTL dossziékban a kihallgatási jegyzőkönyvek végén találkozunk ezzel a megjegyzéssel: sváb-kulák, pl.: ÁBTL V-67810 Richter György (1950-1953)

⁹³ ÁBTL, A-479 Internálótáborok felülvizsgálati anyaga/szabadulók névsora, 1952-1953

⁹⁴ ÁBTL, A-1248/1 Kistarcsai internáló tábor

⁸³ 155.460/1947. B.M., Belügyminiszteri rendelet a visszaszivárgott svábokról. in: Független Nép, 03.04.1947

⁸⁴ TÓTH Ágnes, Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Budapest, 2008

⁸⁵ ÁBTL, V-76447 Berki F. 1948.

⁸⁶ ÁBTL, V-5680 Prisztál A. 1950

⁸⁷ ÁBTL, K-143 Dr. Forthuber B. ügye (1949-1953)

⁸⁸ ÁBTL, V-36465 Földesi János és tsai (1948)

⁸⁹ In: Viharsarok, 1947.01.05.

⁹⁰ „A budakörnyéki járáskapitányság politikai osztálya egyre nagyobb eréllyel folytatja a magukat németeknek valló svábok összeszedését. A hét folyamán ismét nagy eredménnyel járt a sváb községekben folytatott razzia: 116 svábot internáltak.” Szabad Szó, 1945. augusztus 19.

2. Szállítás (kórházba vagy vissza)

3. Szabadítás

4. Kihallgatás

5. Egyéb

Az internáltak napi sétája minden különösebb esemény nélkül meglett tartva.

Antal Ferenc

áv. hadnagy

operatív csoportvezető

Németh Károly

áv. alhadnagy

Urbán Rezső

áv. százados, alosztályvezető

A polgári családokból származó internáltakat veszélyesebbnek találták az ÁVH emberei, ezért az ilyen háttérrel rendelkező elítélteket – néhány kivételtől eltekintve – internálták és/vagy a Hortobágyra telepítették ki. 1951. május-július hónapokban – bírósági eljárás nélkül – rendészeti határozatok alapján több mint 15.000 embert⁹⁵ telepítettek ki a fővárosból és vidéki nagyvárosokból elsősorban a Hortobágyra, ahol a kitelepítetteknek – akik általában a régi felső középosztály tagjai voltak – kemény mezőgazdasági munkát kellett végezniük. Ezekkel a jogtalan kitelepítésekkel a Rákosi-diktatúra nem csak a kommunista politika „éberségét”, hatalmát akarta demonstrálni, hanem ezzel oldotta meg az új kommunista vezetők lakásigényét. (Erről még később lesz szó a jelen kötetben.) Több magyarországi német származású magyar állampolgárt is kitelepítettek a Hortobágyra: A 28 éves magyarországi német Gaál L. J.⁹⁶ SS-katonaként került 1945-ben szovjet hadifogságba és miután 1947-ben Magyarországra visszatért, két évre ítélték el. 1948-ban anyját és testvéreit, mint svábokat Németország szovjet zónájába telepítették ki. 1949 novemberében Gaál büntetését még 5 évre meghosszabbították, majd 1952. június 1-én, a felülvizsgáló bizottság javaslatára Hortobágyra telepítették ki. Egy rosszul olvasható vizsgálati dossziében az 1920-1948 között a parlamenti gyorsíró-irodában dolgozó Dr. Nosz Gy. (a.n. Jantner/Jottner M.)⁹⁷ tudunk meg több információt: Nosz tanulmányait a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán végezte 1920-ban, majd gyorsíróként több gyorsíró egyesület elnöke, alelnöke volt. Az Írás című folyóiratot és az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtárának több kötetét szerkesztette, valamint újságíróként a Magyar Távirati Irodánál is dolgozott 1944-ig. 1946-ban és 1947-ben az előbbieken alapján háborús és népellenes bűncselekmény miatt hallgatták ki, de rendben találták, mert Nosz 1948-ban már a Nemzetgyűlés Elnöki Osztálya és a gyorsíró iroda főnöke volt és kora miatt még ugyanebben az évben, 1948-ban nyugdíjba vonult. A dosszié alapján azonban 1951-ben Tarcslára telepítették

ki családotul. A mélykúti római katolikus és – a dosszié fogalmazása szerint *kulákot és a hittan órán az iskolák államosítása ellen agitáló*⁹⁸ – papot, Putterer P.-t is, az 1948. december 2-i elfogatása után 1949. január 14-én a szegedi népbíróság 4 év letöltendő szabadságvesztésre ítélte, majd az ÁVH bizottsága – mivel továbbra is veszélyesnek ítélték Putterert – szabadon engedése helyett Hortobágyra telepítését javasolta. A vallás, a különböző egyházak egyébként is komoly kihívást jelentettek a kommunista ideológia egyeduralmával szemben, ezért az iskolák államosítása mellett az egyházak befolyásának csökkentését szolgálta például a fakultatív hitoktatás bevezetése 1949 szeptemberében. A korlátozás és a diktatúrákra jellemző erős félelem az emberekben mind azt eredményezte, hogy valóban erősen csökkent a hittanórák látogatottsága. Ennek persze voltak szomorú előzményei is: 1948. december 26-án bebörtönözték Mindszenty József hercegprímást, a vallási ünnepeket, mint például Pünkösöd hétfőt eltörölték, a szerzetesek egy részét deportálták. A vallás eltörlését célzó intézkedések mellett az államosított iskola, a sajtó, a rádió és a könyvkiadás is a marxista-leninista ideológia terjedését szolgálta. A Rákosi-diktatúra büntetőpolitikájának, az 1951. évi kitelepítéseknek az áldozatairól találtam további információkat egy 335 oldalas dossziében *Kitelepítettek, 1951-ben Budapestről kitelepített személyek anyaga*⁹⁹ címmel. A listán volt sok korábbi katonatiszt és arisztokrata, 40. sorszámtól szerepelt például Zichy E. gróf (a lista elején, 1. sorszámmal felesége Zichy E.-né, szül. Arnold M. M.) és Wenckheim I. négy gyermeke, az akkor 20 éves Zichy I., Zichy J. (21 év), Zichy K. (22 év) és a csupán 18 éves Zichy L.

A korábban említett felülvizsgálatok után a legtöbb elfogott személyt, letöltött büntetéseik után, internálták és csak az 1953-as amnesztia után engedték szabadon. Kivételt képeztek ez alól azok a rabok, akik az „egyszerű nép” tagjai voltak, őket többnyire már 1953 előtt haza engedték. Tehát a szabadon bocsájtás kérdésében nem az elítéltek származása, hanem társadalmi helyzete volt döntő. Az elítélt iparosokat, nagyparasztokat, polgári család tagjait, egyházi személyeket – legyenek magyar, szláv vagy német származásúak – büntetésük letöltése után is fogva tartották, többnyire internálták, míg szegényparaszt, napszámos vagy munkás – bármilyen származású volt is – társaikat szabadon engedték.

III/2. „Fasiszta” múlt (1941-1955)

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában több dossziében találkozunk internált magyarországi németekkel. Már 1945. január 5-én szabályozza egy miniszteri rendelet

⁹⁵ Adatok: Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, in: <http://www.pofosz.hu/tartalom/kitelepitettek>

⁹⁶ ÁBTL, A-1248/1 Kistarcsai internáló tábor

⁹⁷ ÁBTL, V-104157 Dr. Nosz Gy.

⁹⁸ ÁBTL, A-1248/1. Kistarcsai internáló tábor

⁹⁹ ÁBTL, O-9975/21 Kitelepítettek (1951)

a Magyarországon tartózkodó német származású személyek összeírását.¹⁰⁰ (Ez a rendelet nem jelent meg a Magyar Közlönyben.) A rendelet célja az volt, hogy a magyarországi németeket közmunkára a Szovjetunióba szállíthassák: *a német származású munkaképes személyeknek a közvetlen mögöttterületen végzendő közmunkára való mozgosítása.*¹⁰¹ (Erről még részletesen szó lesz jelen kötetben.) Két héttel később, a Nagyhatalmak (Szovjetunió) és Magyarország által aláírt fegyverszüneti megállapodásban, 1945. január 20-án már olvasható a németek internálása: a magyar kormány kötelezte magát a fegyverszüneti megállapodásban a német állampolgárok internálására. Sok magyarországi német megkapta az SS alakulatokba történő (kényszer) sorozások után a német állampolgárságot, ami lehetővé tette a háború végeztével internálásukat. Kormányok közötti megállapodások a háborús években, 1942,¹⁰² 1943¹⁰³ és 1944-ben¹⁰⁴ próbálták szabályozni a Magyarországon élő német kisebbség férfi tagjainak a toborzását az SS alakulatokba, 1942-ben és 1943-ban nem született a toborzásokról írásbeli megállapodás a magyar kormánnyal, 1944 végén többnyire kényszersorozásokról beszélhetünk. Magyarországon a német kisebbség tagjainak nagy része nem önként, hanem – a háború utolsó hónapjaiban – a kényszersorozások után lépett be német fegyveres SS-alakulatokba.¹⁰⁵ A Magyarországon élő német ajkú lakosság nagy része földművesként, kisiparosként dolgozott, erősen kötődött falujához, földjeihez, hazájához és nem foglalkozott politikával, nem kívánt harcolni SS katonaként. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában egy – a kutatás szempontjából nagyon hasznos, a magyarországi németiséggel kapcsolatos ügyekben készült – dossziében¹⁰⁶ a magyarországi németek SS alakulatokba történő toborzásának problémáiról olvashattam egy levél formájában, a körlevelet a miniszter rendeletéből Dr. Benczur-Ürmösy Gábor

miniszteri tanácsos írta a megyék és városok vezetőinek:¹⁰⁷ *Az akció lebonyolítása a hazai németiség egyes vidékein előreláthatólag bizonyos lelki válságot fog előidézni. (...) A magyarság és a magyarérzelmű németiség részéről olyan megjegyzésekkel fogják kísérni az akciót, amelyeket a bosszú, gúny vagy káröröm megnyilvánulásának lehetne feltűntetni. Könnyen lehetséges, hogy ez a hangulat olyan tömegjelenségekben robban ki, amelynek nemzetiségpolitikai szempontból és a magyarországi közhangulatnak a németek részéről való megítélése szempontjából ártalmasak lehetnek. A toborzásban résztvevő németbirodalmi SS megbízottak utasítást kapnak majd a mai állapotok és hangulat megfigyelésére. (...) Budapest, 1942. február 14.*¹⁰⁸

Sok magyarországi németnek mégis be kellett állnia a német haderőbe, majd a háború után, SS múltja miatt, háborús bűnösneként nyitottak róla dossziét az állambiztonságnál. Például Richter György vizsgálati anyaga¹⁰⁹ jól mutatja, hogyan „alakította” 1944 és 1953 között a nemzetiszocialista, majd a kommunista politika egy magyarországi német származású fiatalember sorsát. A dossziét 1950 decemberében nyitották és két alkalommal (1969, 1978) került felülvizsgálatra. Az elején egy kérdőívvel találkozunk, benne Richter adataival. A kérdések végén olvasható, kézzel írott megjegyzés érdekes: *Sváb-kulák! szárm. „SS” Lehet, hogy igazat vallott! Javaslat: más táborban való elhelyezését javasolom!*¹¹⁰ Utána jön egy önéletrajz, amit Richter saját kezűleg írt: *Apám Nemesnádudvaron gazdálkodott 50 hold földön. Tagja volt a Volksbundnak. Jelenleg Németországba van kitelepítve. 1944. szeptember 18-án vonultam be német „SS” alakulathoz katonának és teljesítettem mint egészségügyi szolgálatos, előbb a „Sváb” hegyi szanatóriumban, majd a Mészáros utca 5 szám és a „Park” szállóban. 1945. február 12-én a „Várban” estem Szovjet hadifogságban. (...)*¹¹¹ Richter 1950 novemberében érkezik haza hadifogolyként a Szovjetunióból és az állambiztonság Véghatározatában úgy dönt, hogy internálják.

Államvédelmi Hatóság

Bp. Jászai Mari tér 16.

Tárgy: Richter György internálása

VÉGHATÁROZAT

Richter György, szül. hely: Nemesnádudvar, 1926. év augusztus 15-én. Anyja neve: Melcher Jusztna, internálását elrendelem.

Indoklás

Nevezett SS. kat. tagjaként háborús bűncselekményeket követett el, ennek alapján internálása államvédelmi szempontból indokolt.

E véghatározatot az 1929. évi XXX. tc. 56.§/b. pontja alapján végre kell hajtani, fellebbezésre való tekintet nélkül.

¹⁰⁷ Belügyminisztérium III./I., 64-111/9-1967, ÁBTL A-2127/26 – Háttérinformációk a magyarországi németekről

¹⁰⁸ ÁBTL A-2127/26 Háttérinformációk a magyarországi németekről (127. oldal)

¹⁰⁹ ÁBTL, V-67810 „Richter György”

¹¹⁰ Uo.

¹¹¹ Uo.

¹⁰⁰ KARSAI Elek, SOMLYAI Magda (Szerk.), (1970) Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944. szeptember-1945. április., Bd. 1., Budapest 1970, „Dr. Erdei Ferenc belügyminiszter rendelete a Magyarország területén tartózkodó német származásúak összeírásáról, munkaszolgálatra való igénybevételek céljából.” Debrecen, 1945. január 5.

¹⁰¹ In: ZIELBAUER György, A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955

¹⁰² 22.000/1942. I.M. IV. 1942. március 19-én és 4938/1942 1942. március 22-én, ÁBTL, A-2127/26

¹⁰³ 50.420/1943. I.M. IV. rendelet, in: ÁBTL, A-2127/26

¹⁰⁴ 4782/1944. F.Ü. rendelet, in: ÁBTL, A-2127/26

¹⁰⁵ Erről bővebben: TILKOVSKY Loránt, SS-toborzás Magyarországon. Budapest, 1974, TILKOVSKY Loránt, SS-akció a délkelet-európai németiség kiűritésére 1944 őszén. In: Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. Tilkovszky (szerk.), Pécs, 1997, Krisztián UNGVÁRY, Kriegsschauplatz Ungarn. In: Karl-Heinz FRIESER, Klaus SCHMIDER, Klaus SCHÖNHERR, Gerhard SCHREIBER, Krisztián UNGVÁRY, Bernd WEGNER, Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 8. Die Ostfront 1943/44. München 2007, KOVÁCS Zoltán András, SZÁMVÉBER Norbert, A Waffen-SS Magyarországon. Business Week-Hadtörténelmi Levéltár, Budapest 2001, Dr. FÜZES Miklós, A magyarországi németek pokoljárása a XX. század magyar kormányzati és közigazgatási rendszerében. Tudományos Lapok a rendszerről, I. évf./3. szám, Szentendre, 2006

¹⁰⁶ ÁBTL, A-2127/26 Háttérinformációk a magyarországi németekről

Budapest, 1952. febr. hó 21. nap

A Hatóság Vezetője rendeletéből:

Juhász László á.v.ezr. sk.

főosztályvezető¹¹²

Richterről, internálása után küldenek jelentéseket, például 1952 szeptemberében, a kazincbarcikai internálótáborból:

Államvédelmi Hatóság

„Szigorúan titkos!”

Tárgy: Richter György internált ügye

Jelentés

Kazincbarcika, 1952. szeptember 24.

Richter György 26.-éves, kulák származású, volt SS. katona a kazincbarcikai táborban internálva.

1944 szept. 18.-tól a 22. SS. lovashadosztálynál teljesített szolgálatot. 1945 febr. 12.-én a budai várban szovjet fogságba esett. A Szovjetunióból mint hadifoglyot 1950 nov. 28.-án szállították Magyarországra. Jelenleg az építkezésnél, mint normás dolgozik 100%-ot ért el. Havidíjjas. A táborbeli magatartása rossz, elégedetlen. Több esetben német nyelven beszél társaival, annak ellenére, hogy a német nyelv nincs megengedve.

Szüleit 1946.-ban kitelepítették Ny. Németországba Dieteilheim községbe. Szabadulása után nevezett is Ny. Németországban szüleinél akar letelepedni.

A fentiek alapján javaslom Richter György internáltat az építkezés befejezése után a KÖMI.-nél visszatartani.

Jóváhagyom:

(olvashatatlan aláírás)

Bikki István á.v.alhdgy.¹¹³

A jóváhagyó tiszt nevét nem lehet elolvasni, Bikki államvédelmi alhadnagy aláírja a jelentést. Néhány nyelvtani hiba mellett látható volt több helyen a jelentésekben, hogy nem tudták helyesen leírni a német község nevét. Az ügynököket zavarta a német nyelv használata és valószínűleg nem is tudtak németül, nem is értették Richter Györgyöt. Egy újabb önéletrajz rávilágít Richter politikai beállítottságára, múltjára is: Az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallottam magam szüleimmel együtt. A háború előtt politikai pártnak, vagy szervezetnek tagja nem voltam. (...) Nemzetiségem után 1944 júl.-ban a németek besoroztak és szept. 18.-án bevonultam Biatorbágyra, egy SS alakulathoz. (...) 1944 okt. 20.-án Budapestre a Svábhegyi szanatóriumba vezényeltek, 12.-társammal. Mivel én a háború előtt orvosnak tanultam, ezért a kórházban sebkötöző beosztást kaptam. (...) ¹¹⁴ Richter múltja (kulák), származása (sváb-kulák), szüleinek Volksbund tagsága, családjának 1941-es „szerepvállalása” (népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallották magukat), majd az 1945 utáni Németországba történő elűzése megpecsételte

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo.

II. ÁLLAMBIZTONSÁGI DOSSZIÉK A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKRŐL...

Richter György további életét: Richter kényszersorozása, majd hadifogolyként 5 évnyi szovjet munkatábor, hazaérkezése után internálása és a letöltött idő végeztével további fogva tartása mind azt mutatta, hogyan tudott ezekben az években egy tanult (orvosnak készült) fiatalember önhibáján kívül a politika áldozatává válni. Richter dossziéja alapján nem derül ki, hogy sikerült-e neki 1953 után emigrálnia Németországba és megtalálta-e előzőtt családját. A zárólap szerint 1974. július 15-én lezárták a 22 oldalas vizsgálati anyagot. Csupán egy másik vizsgálati dossziében találkoztam Richter György névvel: a dosszié nyolc személy második világháború utáni felelősségre vonásával kapcsolatos iratokból állt, téma évköre 1944-1952, az első 9 oldalon Richter György adataival, majd a következő majdnem 30 oldalon további – az államvédelem szempontjából „ellenséges” – többnyire német nemzetiségű személy – Richtler Gy., Szendrei I., Zipperer J.né, Neszler L., Andorfer J., Rigó I. és Spirmann Gy.né – adatai következtek. ¹¹⁵ Jóval később, a disszertációm megvédése után tudtam meg, hogy Richter úrnak sikerült kitelepülnie Németországba és hogy jelenleg Ulmban él: Richter György 9 év – szovjet hadifogság, majd magyarországi internáló tábor – után szabadult és került ki Németországba, ahol a tübingeni egyetemen később jogot hallgatott, majd Baden-Württemberg tartomány adóhivatalában dolgozott magas pozícióban 1984-ig. Először egy bajai látogatásom során, majd a múzeumunkba látogató ulmi csoporttal való beszélgetés kapcsán derült ki ez az örömteli hír és hallottam azt is, hogy Richter úr az Andrássy Egyetem Doktori iskoláját kérte meg arra, küldjék ki neki disszertációm (kutatómunkámban, a doktori értekezés 207-214. oldalain olvashatunk a Richter dossziéről). 2015 adventi időszakában telefonon fel is keresett engem az akkor már 89 éves Richter úr – számomra ezzel egy kutatott személy, egy szomorú, de 1944 és 1953 között gyakori német nemzetiségi sors túlélője szólalt meg. Richter György beszélt az életéről, én beszéltem a munkámról – ez a meghatározó személyes beszélgetés nekem olyan volt, mint egy gyönyörű karácsonyi meglepetés. Richter György 2016. augusztus 15-én lett 90 éves és születésnapján „A Hídépítő” címmel cikk jelent meg tevékenységéről, életfelfogásáról az ulmi *Südwest Presse Ulm* ¹¹⁶ újságban. *Mindig tenni kell érte, hogy nyomaink el ne tűnjenek*, olvastam Richter Györgynél: hazánk történelmét le kell írni, hiszen a könyveket nem lehet „kiradírozni”, eltüntetni, folytatta a cikkben Richter úr. Számára mindig a történelmi tények, igazságtalanságok korrekt, hiteles módon történő leírása, ismertetése és nem a bosszú, harag volt fontos. ¹¹⁷ Pozitív – „Hídépítő” – életszemlélete nagyon szimpatikus, követendő példa számomra is.

¹¹⁵ ÁBTL, V-76306 Richter György és társai (1944-1952)

¹¹⁶ „Der Brückenbauer”, Artikel über Georg Richter/cikk Richter Györgyről, in: *Südwest Presse Ulm*, 2016. augusztus 15., további születésnapos cikk íródott a magyarországi német Batschkaer Spuren című lapban is „90. Geburtstag Georg Richter, Ulm” címmel, Batschkaer Spuren, Ungarndeutsche Nachrichten aus Baje/Baja, Nr. 44 September 2016, Jahrgang 12 (41. oldal)

¹¹⁷ Erre példa az 1997-ben írt könyve: Georg Richter, *Geliebtes Nadwar, Erinnerungen an die verlorene Heimat H-6345 Nemesnádudvar*, Geiger-Verlag, Horb am Neckar 1997

KÉPMELLÉKLET

1. kép: Röviddel a háború befejezése után, 1945-ben a leggyorsabban a szovjetek által támogatott Magyar Kommunista Párt létszáma növekedett, 1945 februárjában 30 ezer, októberben pedig már félmillió párttagot számoltak.¹¹⁸ Az 1945-ös fotón MKP (propaganda) gyűlés látható Budapest XVIII. kerületében. (fotó: fortepan/orig. Pálfi András)

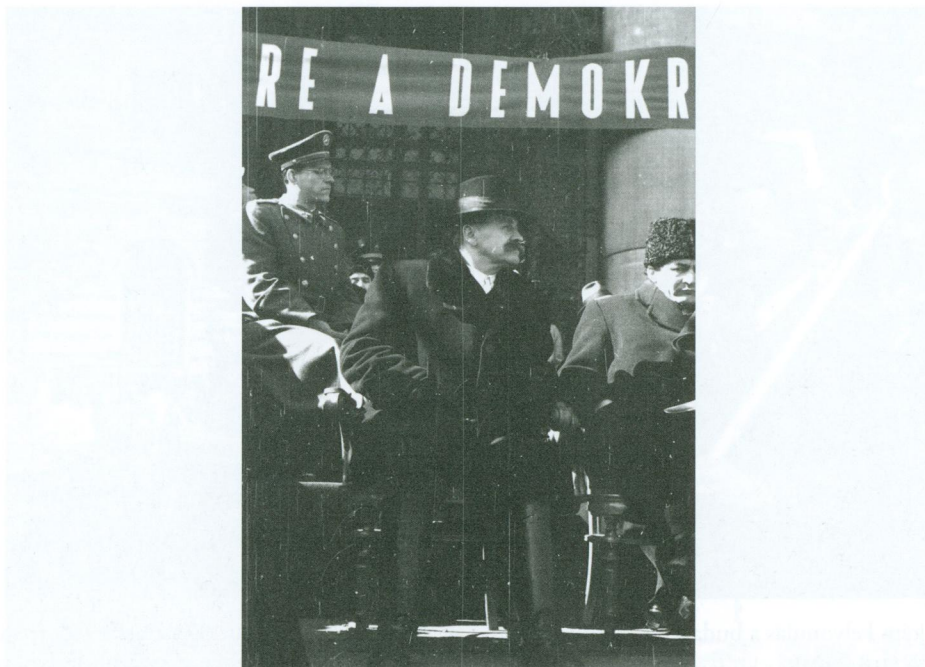
¹¹⁸ Adatok: Romsics Ignác „Magyarország történelme a 20. században” Osiris Kiadó Budapest, 2001

2. kép: Felvonulás a budapesti Politikai Rendőrség épülete (Andrássy út 60.) előtt 1946. május 1-én. Péter Gábor budapesti rendőrsége a Magyar Rendőrség Államvédelmi Osztályaként működött 1946. októberig, utána a Rajk László által vezetett Belügyminisztérium felügyelete alá került. (BM ÁVO) (foto: fortepan/orig Berkó Pál)

3. kép: „Új rendőrség” és Rajk László – 1947-es felvonulás (május 1.) a Hősök terén, az Andrássy út- Dózsa György út sarkán, (foto: fortepan/orig Berkó Pál)

4. kép: Veres Péter honvédelmi miniszter és Erdei Ferenc földművelődésügyi miniszter 1947. március 15-én a Parlament előtt. „A sikeres és gyors megoldás nem más, mint a svábok kitelepítése”, mondta Erdei Ferenc belügyminiszterként 1945-ben. (kép: fortepan/orig Berkó Pál)

5. kép: Oktatás 1948-ban – Sztálin és Rajk László „vigyázó tekintete” mellett épül az ország... (fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

6. kép: Az újjáépített Lánchíd átadási ünnepségén 1949-ben már a tribünön látható Rákosi Mátyás és Bebits Lajos¹¹⁹ (Közlekedési Miniszter) mellett balra az új Belügyminiszter Kádár János. Az Államvédelmi Osztályból – Kádár segítségével – a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága lett és – ahogyan a Rákosi-korszak kiváló szakértője, Gyarmati György fogalmazott – a „politikai közélet kriminalizálásának nagyüzemi méretekben működő beszállítójává” vált.¹²⁰

(fotó: fortepan/orig. Uvater)

¹¹⁹ Bebits Lajos (1891- 1963) magyar kommunista politikus, miniszter, Szovjet és amerikai útjai után minisztériumi osztályvezető, később közlekedés- és postaügyi államtitkár (1945 - 1949), majd közlekedésügyi, illetve közlekedés- és postaügyi miniszter (1949-1956), nemzetgyűlési illetve országgyűlési képviselő (1945- 1956) a Magyar Népköztársaság nagykövete Svédországban, Norvégiában és Izlandon (1957 -1959), majd az Országos Idegenforgalmi Tanács főtárháza (1959 -1962)

¹²⁰ Gyarmati György fogalmaz így az ÁVH-ról. in: Gyarmati György: A politika rendőrsége, 45-56. Beszélő, 2000. 9-10.sz. (A III. Országos Jelenkor-történeti Konferencián elhangzott előadásból, Debrecen, 2000. augusztus)

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

III/1 Szlámi-taktika (1944-1949)

Sztálin a szovjet hadsereg által megszállt és ellenőrzött területek szovjetizálására törekedett. Magyarországon – a szovjet elképzelések szerint – nem lehetett a kommunizmus azonnali megvalósításában gondolkodni, hiszen az 1919. évi kísérlettől eltekintve a magyar társadalom még nem volt „érett” erre a radikális váltásra.¹²¹ A szovjetizálás Magyarországon egy demokratikusnak kiépülő rendszer mögé bújva indult el. 1944. december 2-án a magyar Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a szakszervezetek képviselői alakították meg Szegeden a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 230 tagja kinevezte az Ideiglenes Nemzeti Kormány még Moszkvában kijelölt tagjait, majd közülük kerültek ki a tagok a Politikai Bizottságban. Az államfői jogok gyakorlására választották meg már 1945. január 26-án a háromtagú Nemzeti Főtanácsot. A testületek koalíciós jellegűek voltak, de kommunista túlsúllyal, valamint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság – mely Magyarország fegyverszüneti feltételeinek végrehajtását szabályozta – vezetője is mindig szovjet volt (Vorosilov, majd Szviridov generál), így hivatalosan is beleszóllhatott az ország dolgaiba. A csendőrség feloszlata után pedig a rendőrséget, ezen belül az ÁVO-t és a Belügyminisztériumot is a kezdetektől fogva kommunista vezető irányította.

A Nemzeti Parasztpárt által kezdeményezett 1945. évi márciusi földreformrendeletet is felkarolta és támogatta az egyre nagyobb taglétszámmal bíró Magyar Kommunista Párt.

Az 1945. november 4-én megtartott választásokon a választók 92 százaléka járult az urnákhoz (nagyon magas szám) és 57 százalékos többséget a Kisgazdapárt szerzett, - az MKP 17 százalékot ért el.¹²² Vorosilov hamarosan jelezte, nagykoalíciót szeretne: 1945. november 15-én Tildy Zoltán, a Kisgazdapárt elnöke a kommunistákkal alakított kormányt. Pallai Péter és Sárközi Mátyás hiánypótló, kiváló kötete a kommunista hatalomátvételtől a BBC-archívum tükrében beszédes interjúkat, visszaemlékezéseket közöl, többek között az 1945. évi kormányalakítás részleteiről: Nagy Ferenc, a kisgazdapárt vezető politikusa, későbbi miniszterelnök már amerikai emigrációban, 1976-ban mesélte a BBC-nek, hogy *a kisgazdapárt győzelmével végződő választások után Tildy Zoltánnal meglátogattuk Vorosilov marsallt. (...) A koalíció folytatásának gyakori emlegetése úgyszólván világossá tette, hogy egy többségi kormány nem számíthatna Vorosilov, vagyis a Szövetsé-*

¹²¹ A kommunista párt ideológusa, Révai József sem tartotta 1945-ben a magyar társadalmat érettnak a szocializmusért folytatott harcra. in: Révai József, *Miért harcol a Kommunista Párt a független, szabad, demokratikus Magyarorszáért*. 1945. február 8. (MKP szeminárium, I. füzet), Budapest, MKP KV Propaganda Osztálya 1945 (13. oldal)

¹²² Adatok: Romsics Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Osiris, 2001 (271-376. oldal)

ges Ellenőrző Bizottság elismerésére. (...) Minden tárca betöltésében meg tudtunk állapodni (...), kivéve a belügyi tárcát. (...) Nézzen körül Kelet Európában, mondta Vorosilov, talál egy olyan országot is, ahol a belügyminiszter nem kommunista!¹²³ A kommunisták tehát szovjettámogatással megkapták a belügy-, népjóléti és közlekedési minisztériumokat, államminiszterként kormánytag lett Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád, valamint a rendőrség, a politikai rendőrség is kommunista vezetés alatt működött Péter Gábor segítségével.

És elindult a koalíción belüli harc, az ország szovjetizálódása: a Kisgazdák tudták, hogy elengedhetetlen a szovjetbarátság, de hosszú távon egy szuverén Magyarországot kívántak, a kommunisták viszont – a Kisgazdák ellenében – létrehozták a Baloldali Blokkot (1946. március 5.) és a Szovjetunió támogatásával elindították szalámitaktikájukat. Első lépésként 1946. március 12-én a „reakciókat” kizáratták a nemzetgyűlésből és még azon a napon elfogadtatták a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc.-et, ami szigorúan büntette az államellenes szervezkedést és propagandát, majd államosították a szénbányákat, betiltattak több mint 1500 társadalmi szervezetet és a B-listázással kitisztították a közigazgatást az állítólagosan „reakciós” elemektől.

A következő lépés a Kisgazdapárt szétszedése volt: 1947. február 25-én a Szovjetunióba hurcolták a Kisgazdapárt főtitkárát, Kovács Bélát, mire 50 fő kilépett a Kisgazdapártból. Három hónapra rá eltávolították Magyarországi miniszterelnökét: 1947 májusában Rákosi Mátyás hívta fel telefonon a Svájcban tartózkodó Nagy Ferencet és köztársaság ellenes összeesküvéssel vádolta meg, mire Nagy miniszterelnök – családját féltve – lemondott és emigrált. És a kommunista szalámi-taktika folytatódott: Nagy Ferenc koholt vádak alapján történő eltávolítása után az MKP új választójogi törvényt fogadtatott el a nemzetgyűléssel (1947. évi XXII. tc.) és ezzel kizárták a választójogosultak köréből a B-listásokat, a Horthy-kor vezetőit, a Csehszlovákiából Magyarországra áttelepítetteket és az elűzésre váró magyarországi németeket. A választások előtt azonban félték a korábbi 1945-ös kudarctól (ott 17% értek el) és bevetették a kék cédulákat: augusztus 31-re tették a választások napját és a nyaralóknak jelezték, bárhol leadhatják szavazatukat. Ez alatt külön MKP szavazóbizottságok utaztak faluról falura kék színű névjegyzékkel és több mint 200.000 hamis szavazócédulát adtak le. A kék cédulás szavazás után 17%-ról csak 22%-ra¹²⁴ növelte támogatottságát a Kommunista Párt, ami beszédes szám: Magyarország 1947-ben sem kívánta a szovjetizálódást.

Magyarország szovjetizálódásának – a Rákosi-diktatúra szakértőjének, Gyarmati Györgynek szavai után – első számú „építőmestere”¹²⁵, Sztálin legjobb tanítványa Rákosi Mátyás már az elcsalt, hamis eredményekkel nyert választások előtt azon fáradozott, hogy a német nemzetiségűek – Rákosi szavaival a „zsíros svábok” – kitelepítésre kerül-

¹²³ In: Pallai Péter-Sárközi Mátyás, Némi demokráciától a népi demokráciáig, Helikon, 2008

¹²⁴ Adatok: Romsics Ignác, Magyarország története a XX. században, Osiris, 2001 (271-376. oldal)

¹²⁵ Gyarmati György fogalmazott így Rákosi Mátyásról, in: GYARMATI György, A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956, ÁBT-L-RUBICON, Budapest, 2011

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

jenek vagy munkatáborok lakóivá váljanak, hiszen ezzel pártjuk szavazóbázisa növekedhet: Az amerikaiak nem akarták engedélyezni, hogy kitelepítsük ezeket a svábokat, majd jött a Szovjetunió és segített nekünk. (Nagy tapsvihar a hallgatóságban) A kitelepítendő svábok helyett most új telepesek jönnek Békés megyéből, akik eddig nem kaptak földet. (...) ¹²⁶

1947-től az MKP szalámi-taktikája megváltozott, felgyorsult. Churchill 1946. március 5-i fultoni beszéde a szovjet vasfüggönyről,¹²⁷ Truman 1947. márciusi Containment-politikája (a szovjetterjeszkedés ellen) és a júniusban bejelentett Marshall-terv (Európa gazdasági újjáépítéséért) a szovjet-amerikai kapcsolatok elmérgesedését eredményezte. 1947. szeptemberben a dél-lengyelországi Szklarska Porebában értesültek a szovjet és kommunista vezetők – Magyarországról Révai József¹²⁸ küldték – arról, hogy a nemzetközi helyzetre való tekintettel a szovjetizálódás gyorsítása a cél. Magyarországon ezért 1948-ban egyesítik a két munkáspártot (és ezzel megszüntetik a Szociáldemokrata Pártot) és 1948. június 13-án megalakul az új, Magyar Dolgozók Pártja (MDP) – Szakasits Árpáddal, Rákosi Mátyással, Farkas Mihállyal, Kádár Jánossal és az egykori szociáldemokrata (kriptokommunista) Marosán Györggyel. A kommunisták terrorjától való félelem következtében egyetlen polgári párt sem írt vagy beszélt a kommunisták ellen, olvasható a szociáldemokrata pártvezető Böhm Vilmos – akkor még stockholmi nagykövet – tájékoztatójában, amit a brit külügyminisztériumnak írt.¹²⁹

1949-re, a Magyar Függetlenségi Népfront megalakulásával (melynek elnöke természetesen Rákosi Mátyás volt) a májusi választásokon már nem pártok, hanem a Népfront jelöltjei indultak, akiket a kommunisták jelöltek ki – tehát a kommunista hatalomátvétel mellett létrejött az egypártrendszer. A szalámi-taktika utolsó hivatalos felvonása az 1949. augusztus 18-i alkotmány elfogadása volt (mintaként az 1936-os szovjet alkotmány szolgált), mely szerint „minden hatalom a dolgozó népé”. A játéknak tehát vége: Magyarország szovjetizálódása befejeződött, aki mostantól nem a szovjet elképzeléseket, a kommunista ideológiát támogatja, nem a szocializmust építi, az a magyar nép ellensége.

¹²⁶ Rákosi beszéde Szlovákkomlóson (ma Tótkomlós) röviddel a kék cédulás választások előtt (1947. aug. 31), in: Viharsarok, 1947. augusztus 12.

¹²⁷ A Balti-tenger melletti Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le a kontinensre. (Részlet Winston Churchill fultoni beszédéből) 1946. március 5-én mondta el Winston Churchill brit politikus híres fultoni beszédét, melyben kijelentette, hogy „vasfüggöny ereszkedik le Európára.” Ez a kifejezés később a hidegháborús korszak szimbóluma lett, ezért Churchill fultoni beszédét tekintik a hidegháború kezdetének. Erről bővebben: Tarján Tamás, 1946. március 5. Churchill fultoni beszéde, in: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1946_marcius_5_churchill_fultoni_beszede/

¹²⁸ Révai József (1898-1959) politikus, 1918-ban a Kommunista Magyarországi Pártja alapítója, Komintern munkatársa. Moszkvából 1944-ben jön vissza Magyarországra, 1945-ben tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek és a vezető háromtagú tanácsnak, Szabad Nép főszerkesztő (1945-1950), népművelési miniszter (1949-1953), a kommunista kulturális élet irányítója.

¹²⁹ In: Pallai Péter-Sárközi Mátyás: Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-Archivum tükrében (1945-1948), Helikon Kiadó, 2008

III/2. Német és magyar polgári lakosok sztálini lágerekben 1944/45 és 1955 között

A könyv elején már említett Vörös Hadsereg 1944. december 22-én kiadott 0060 számú parancsára szeretnék még kitérni, hiszen – ugyan ez nem közvetlenül kutatási területem, de – 1944-45 telén ez az intézkedés is a magyarországi német kisebbséget érintette, büntette. Sztálin¹³⁰ már 1944 novemberében megbízta Beriját (Belügyi Népbiztos)¹³¹ azzal a feladattal, hogy a Vörös Hadsereg által megszállt területeken a munkaképes német lakosságot a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolják.¹³² Szovjetunió tehát 1944 végén a náci Németország által is alkalmazott származás alapján történő megkülönböztetés szerint kívánt több ezer embert elhurcolni. A Magyarországot megszálló 2. és 3. Ukrán Front 1944. december 22-én meg is hozta a hírhedt 0060-as számú szigorúan titkos¹³³ végrehajtási parancsát.¹³⁴ A katonai parancsa a német származású munkaképes személyeknek a közvetlen mögöttterületen végzendő közmunkára való mozgósításáról szól: (...) Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik, (...) férfiak 17-től 45-ig, nők 18-tól 30 éves korig. (...) Mindazok, akik kivonják magukat a mozgósítás alól, a háborús törvények szerint felelősségre vonatnak – Hadbíróság fog felettük ítélni. Ugyancsak szigorú megtorlásban részesülnek családtagjaik és büntőrsaik.¹³⁵

A parancs alapján tehát civil, ártatlan embereket vittek el, német származásukra hivatkozva, jóvátételi közmunkára szovjet lágerbe. Előzménye ennek a szovjet Állam Védelmi Bizottság (elnöke Sztálin) 1944. december 16-i 7161. számú határozata volt, Sztálin aláírásával, melyben többek között az olvasható, hogy a Szovjetunióba történő munkára irányítás céljából mozgósítani és internálni kell Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária és Csehszlovákia Vörös Hadsereg által felszabadított területén tartózkodó va-

¹³⁰ Sztálin, József (1878-1953) – grúz származású bolsevik politikus, a Szovjetunió diktátora, szociáldemokrata (1898), majd bolsevik párt tagja lesz (1912), nemzetiségi népbiztos (1917), Lenin betegsége után leszámol vetélytársaival és a kommunista párt főtitkára lesz (1922), Népbiztosok Tanácsa elnöke (1941) és haláláig miniszterelnök (1946-tól), személyi kultuszt maga köré építő, bolsevik diktátor

¹³¹ Berija, Lavrentij (1899-1953), grúziai menzrel politikai, 1938-1946 között a szovjet politikai rendőrség vezetője, a Gulág-láger irányítója, miniszterelnök-helyettes (1946-tól), az atomkémkedés irányítója, 1953-ban Hruscsov és Molotov letratóztatta és kivégeztette.

¹³² Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairoz Kiadó Budapest, 2012, (47-117. oldal), Gosztovny Pjeter: A Vörös Hadsereg. A szovjet fegyveres erők története 1917-1989. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993,

¹³³ A katonai parancsnál a „00” mutatja azt, hogy a „60” számú parancs szigorúan titkos: 0060. sz. katonai parancs

¹³⁴ Zsibauer György: A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955, Szombathely-Vép, 1990, és Magyar polgári lakosok deportálása és hadifogsága 1945-1948. In: Történelmi Szemle 1989/3-4.

¹³⁵ Erről bővebben: Dr. Bognár Zsolt, Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióba kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. www.sulinet.hu

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

lamennyi munkaképes német – a 17 és 45 év közötti férfiakat és a 18 és 30 év közötti nőket. (...) A mozgósítás irányítását a Szovjetunió Belügyi Népbiztosága (Berija elvtárs) végezze. (...) A németek begyűjtését és internálását 1944 decemberében és 1945 januárjában le kell bonyolítani és a munkaterületre való kiszállítást 1945. február 15-ig be kell fejezni.¹³⁶

A korábban említett 1944. december 22-i 0060. sz. katonai parancs alapján kezdődött el az összes német származású munkaképes személyek deportálása. Hivatalosan nem német állampolgárok, német nemzetiségűek vagy német anyanyelvűek szerepeltek a parancsban, így gyakorlatilag bárki, akit német származásúnak gondoltak, szóba jöhetett.¹³⁷ Az ugyanott olvasható közvetlen mögöttterületen meghatározás alatt sem arra gondolt egy civil, ártatlan ember, fiatal nő vagy férfi, hogy szovjet bányákban fog az elkövetkezendő hónapokban dolgozni. A listákon szereplők összegyűjtése a szovjet alakulatok és a helyi hatóságok feladata volt: az utóbbiak tagjai mindannyian a szovjetek bizalmát élvezték. Az 1944. év utolsó napjai, majd az 1945-ös újesztendő első napjai ezért sok magyarországi német településen tragikusan kezdődtek: A községek vezetői orosz parancsra végigjárták a házakat, és 1-2 heti munkára, *malenkij robotra* (hazug módon „kis munkára”) toborozták az embereket. Kilátásba helyezték, aki nem teljesíti ezt vagy szökni próbál, azt agyonlövök, de a családját is büntetik. Kibújni alóla szinte lehetetlen volt, mivel a szovjet belügyi csapatoknak területekre lebontott fogoly-kontingenst kellett kiállítaniuk és a Szovjetunióba szállítaniuk. Elsősorban a sváb lakosság köréből gyűjtötték az embereket, de ha a kontingenst a német nemzetiségűekkel nem lehetett feltölteni, a német nevű, majd a magyar nevű magyarokat válogatták be.¹³⁸ Sokszor egyszerűen az utcán szedték össze az embereket, ha nem volt megfelelő a kívánt létszám.

¹³⁶ Teljes terjedelmében magyarul közli: Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október – 1948. június. Dokumentumok. (Szerk.: Vida István) Budapest, 2005 (65-67. oldal), erről bővebben: Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairoz Kiadó Budapest, 2012, (83-84. oldal)

¹³⁷ Erről bővebben a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálatát által kiadott „Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről” (Szerk.: Palásthy Rezső, Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálat) Bad Wörishofen, 1950., valamint Varga Éva Mária: Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941-1956) Doktori disszertáció, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2008 és Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairoz Kiadó Budapest, 2012

¹³⁸ Erről bővebben: Stark Tamás: Hadifogság és malenkij robot a Szovjetunióban. In: *História* 27. évf. (2006), 5. sz. 3. o., Stark Tamás: Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban. In: Kortárs 2002/2-3., Muskovics Andrea Anna, „Mit vétettem, kinek ártottam?” Tárnokiak malenkij roboton, Tárnok múltja, Tárnok, 2016

A téma szakértője, Dr. Bognár Zsolt kutatásai,¹³⁹ ebben a témában íródott kiváló könyve¹⁴⁰ és egy információban gazdag előadásán készített jegyzeteim¹⁴¹ segítségével röviden kitérnék a Vörös Hadsereg által malenkij robotra elhurcoltakat továbbszállításukig befogadó, ugyancsak a szovjetek által létesített hadifogoly-táborok rövid bemutatására. Magyarország területén a szovjet fegyveres szervek tömegesen elhurcoltak és hadifogságba ejtettek nem csak magyar katonákat (körülbelül 350 ezer fő)¹⁴² hanem polgári személyeket is. Az utóbbiakat Bognár Zsolt az indítékok alapján három csoportba sorolta: a hadifogoly-létszám kiegészítése, az etnikai tisztogatások és a német származásúak internálása miatt szedték össze őket. Miután a Vörös Hadsereg 1944. szeptember 23-án belépett Magyarország területére, sorra foglalta el a városokat – például Szegedet 1944. október 11-én, Debrecen október 20-án vagy Ceglédet november 4-én¹⁴³ – és hamar kialakított hadifogoly-táborokat, ahová az elhurcolt katonai és civil foglyok kerültek. (Az utolsó ilyen lágeret 1945 májusában nyitották meg Nyugat-Magyarországon.) A létrehozott csaknem 50 hadifogoly-gyűjtőtábor¹⁴⁴ a szovjet, valamint az ő irányításuk alatt működő szövetséges román és bolgár hadsereg őrizte. A táborok felügyelete a GUPFI hatáskörébe tartozott, (erről részletesen jelen fejezetben később), a hadifoglyok szabadon bocsájtása pedig az NKDV vezetőjének, Berijának és az Állami Védelmi Bizottság elnökének, Sztálinnak a kezében volt. A magyar vezetőknek ebben nem volt döntési lehetőségük, ők hivatalosan csak a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) képviselőivel tárgyalhattak. A táborokban gyűjtötték össze a hadifoglyokat (katonákat és civileket) azért, hogy számbavételük és szűrésük után előkészítsék őket a továbbszállításra. Sok láger ezért vasúti csomópontok közelében nyílt. A táborokba hurcolt személyeket családjuk nem tudta meglátogatni, a lágeret „zárt létesítmények” voltak és aki közelebb ment a megengedettnél, azt lelőtték.¹⁴⁵ Az említett hadifogoly-táborok nagyságukat tekintve különböző méretűek voltak, átlagos létszámuk 7-15 ezer

¹³⁹ Dr. Bognár Zsolt történész, a Károli Gáspár Református Egyetem docense, a Gulágkutatók Nemzetközi Társaságának alelnökének több tucat tudományos publikációja és két könyve foglalkozik a második világháborús magyar hadifoglyok, a „Malenkij robotosok” és GULAG-ra hurcoltak történetével.

¹⁴⁰ Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012.

¹⁴¹ Jegyzetek, in: Dr. Bognár Zsolt előadása. „Civilek ítélet nélküli, tömeges elhurcolása Magyarországról a GUPFI lágereibe (1944-1945)” in: „Megnyíló emlékezet” című szakmai konferencia és workshop, a Pest Megyei Német Önkormányzat szervezésében, a GULAG, GUPFI Emlékbizottság támogatásával, 2016. október 12., Budakalász.

¹⁴² Uo. (47. oldal), továbbá: Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztése. Budapest, 1989.

¹⁴³ Jegyzetek, in: Dr. Bognár Zsolt előadása, „Megnyíló emlékezet” című szakmai konferencia, 2016. október 12., Budakalász és Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012.

¹⁴⁴ Pontosán 47 magyarországi településen 56 hadifogoly-tábor működött. Adatok: Uo. (140. oldal)

¹⁴⁵ Erről bővebben: Németh Alajos: Sopron könnyes és véres dátumai. Sopron, 1993

fő¹⁴⁶ körül ingadozott. A legnagyobb, legfélelmetesebb lágeret között szerepeltek a ceglédi, gödöllői, győri és székesfehérvári hadifogoly-táborok, ezekben a foglyok létszáma elérte a 25-40 ezer főt.¹⁴⁷ Voltak olyan táborok, ahol szinte több civil „lakott” a hadifogoly-lágerben, mint katona, ezért az ilyen polgári foglyok magukat inkább hadifácánoknak nevezték. (gyógyító hatása van a humornak) Ilyen volt például a gödöllői, ennek a lágernek volt egykoron elhurcolt táborlakója Dr. Kosáry Domonkos történész, a Magyar Tudományos Akadémia egykori elnöke.¹⁴⁸ A kisebb táborok 2-4 hónapig, a nagyobb hadifogoly lágeret 9-11 hónapig működtek. Az embertelen körülmények - a kiszolgáltatottság, az alultápláltság, az örök kegyetlenkedései és a fertőző betegségek (vérhas, tifusz) - miatt mintegy 70.000 fő¹⁴⁹ halt meg ezekben a hadifogoly-táborokban és - hasonlóan, mint később, a Rákosi-diktatúra alatt működő internálótáboroknál - a holttesteket jeltelen tömegsírokba, erdőbe, börtön udvarára - legtöbbször éjszaka, hogy kevesen tudjanak róla - temették el. És, megint csak hasonlóan, mint az ÁVH internálótáborai 1950 és 1953 között (erről lesz még szó jelen kötetben) nem volt hivatalos nyilvántartás az elhalálozottakról.

Bognár Zsolt tanulmánya¹⁵⁰ alapján a német származásúak „malenkij robotos” elhurcolása több hullámban történt: 1944. december 22-én a 3. Ukrán Front elfoglalta a Dél-Dunántúlt és Baranya megyében már december 23-án elkezdődött a német nemzetiségű lakosok összegyűjtése. Pécsen és a környező városokban¹⁵¹ december 26-án jelentek meg a 0060-as parancsot tartalmazó hirdetmények. (Baranya megyében összesen 69 községből vittek el civileket)¹⁵² Somogy megyében is azonnal, december 22-én rendelte el a kaposvári szovjetparancsnokság az összeírást, Tolna megyében a német nemzetiségűek által sűrűn lakott Völgységi járást érintette a *malenkij robotra* felszólító

¹⁴⁶ Jegyzetek, in: Dr. Bognár Zsolt előadása, „Megnyíló emlékezet” című szakmai konferencia, 2016. október 12., Budakalász és Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012 (160. oldal)

¹⁴⁷ Uo. (165. oldal)

¹⁴⁸ Uo. (171. oldal)

¹⁴⁹ Uo. (296 oldal)

¹⁵⁰ Dr. Bognár Zsolt, Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. www.sulinet.hu

¹⁵¹ Erről bővebben: Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németek kollektív büntetése a második világháború után, a baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében c. kiállítás ismertetője. (Szerk.: Walterné Müller Judit) Pécs, 2009., Márkus Beáta: „Malenkij robot” Baranya vármegyében. Döntési folyamatok: hogyan választották ki a civil lakosok közül azokat, akiket a Szovjetunióban végzendő jóvátételi munkára mozgósítottak 1944/45-ben. in: Múltunk 2014./3 (62-104. oldal), Lévai Gábor: „Malenkij robot” Pécsváradon és környékén. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (MNP-BNK), „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban” Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. Malenkij robot interjúkötet (szerk. Matkovits-Kretz Eleonóra) Pécs: Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2013.

¹⁵² Adatok: Dr. Bognár Zsolt: Malenkij robot, www.sulinet.hu

parancs.¹⁵³ Délkelet-Dunántúlról mindenkit Baján keresztül vittek kelet felé, hiszen itt volt egyedül átkelési lehetőség a Dunán.

Az első hullámot az 1944. december 28-tól 1945. január 15-éig tartó második deportálás-sorozat követte, amely kiterjedt a Tiszántúltra, Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Nógrád, Pest és Bács-Kiskun megyére, valamint Szatmár megye Romániához csatolt részére. Hajdú-Bihar megyéből december 30-án vitték el a rendelet alapján az embereket (a kötetben említett Richter György szülőfalujából, Nemesnádudvarról január 2-án vitték el a 17-48 év közötti németeket), Jász-Nagykun-Szolnok megye tiszántúli részéről január első napjaiban gyűjtötték össze a német származásúakat (vagy akiket annak gondoltak) és Ukrajnába szállították őket.¹⁵⁴ Heves és Nógrád megyéből, Pest és Jász-Nagykun-Szolnok megye északi részéből elhurcolandó személyeket a Kálon kialakított táborban gyűjtötték, ide érkeztek a német származásúak többek között Berkenyéről,¹⁵⁵ Ikladról, Kismarosról,¹⁵⁶ Nagymarosról és Zebegényből.¹⁵⁷ Pest megyében Ceglédbercelen alakítottak ki egy koncentrációs tábort és ide szállították Budapest délre eső településeiről a német nemzetiségi lakosokat, például december utolsó napjaiban Szigetszentmártonból és Taksonyból. (A környező 25 településről mintegy 3600 személyt hurcoltak el).¹⁵⁸ Békés-megyében Mezőberényben, Gyulán¹⁵⁹

¹⁵³ Erről bővebben: Páli Benedek: A völgyégi svábok és a „malenkij robot”, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (MNP-BNK)

¹⁵⁴ Adatok: Zielbauer György, A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955, Szombathely-Vép, 1990.

¹⁵⁵ Schmidt József, Malenkij robot 1945-1948, Berkenye, 2013

¹⁵⁶ Kismarosról elhurcoltak történetét lásd bővebben: Varga Orsolya: Napló 1945. Kismaros, 2008.

¹⁵⁷ Zebegényiek kényszermunkán a Szovjetunióban 1945-47-ben, Zebegény, 2014

¹⁵⁸ Adatok: Zielbauer György, A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955, Szombathely-Vép, 1990

¹⁵⁹ „A Magyar Országgyűlés a 41/2012. (V. 25.) OGY határozatában 2015-ös, 2016-os évet a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emlékévének nyilvánította.” A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé alkalmából elkészítette a „LÁGERJÁRAT” című utazó vagonkiállítást, mely azon magyarországi vasútállomásokat keresi fel, ahonnan a 0060-as parancs alapján az összegyűjtött internáltakat a szovjet légerek felé irányították. Egy korabeli G típusú tehervagont rendeztek be kiállítási térnek. Kordokumentumokkal, képekkel, vetítésekkel mutatják be a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások sorsát, tragédiáját, 1944-49 időszakáról. A kiállítás fontos elemei a folyamatosan futó filmek: Jurkovichs János-Havasi János: Idegen ég alatt – Dokumentumfilm az Ural környéki kutatómunkáról, Pécsi Csaba – Pécsi Dániel: A mi Golgotánk – Emlékfilm, Havasi Dániel: PERM 36 – Az utolsó GULAG láger – Dokumentumfilm, Bartók Csaba: Ártatlanul a Gulágon – Túlélők emlékezete (támogatója a GULAG – GUPVI Emlékbizottság), Gyulán 2016.07.03. és 09.18.közt járt a Lágerjárat, további információ: www.lagerjarat.hu

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

és Eleken¹⁶⁰ – az Arad felé vezető vasútvonal közelében – léteztek malenkij robotos gyűjtőtáborok. Az Észak-Bácskából az ún. jóvátételi közmunkára, azaz *malenkij robotra* összegyűjtött embereket Baján, Kiskunhalason és Szabadkán (Jugoszlávia) vagonírozták be, ide érkezett sok magyarországi német lakos például Garáról,¹⁶¹ Katymárról, Bácsalmásról.¹⁶² Ők mindannyian a Szovjetunió különböző lágereibe kerültek, általában Ukrajna Vorosilovgrádi területén. Budapesten és környékén elsősorban Érdről, Gyömrőről, Csepelről, Soroksárról,¹⁶³ Újpestről, Rákoscsabáról, Sashalomról, Pesthidegkútról, Pestszenterzsébetről, Pestszentlőrincről deportáltak embereket „kis munkára”, valamint Pest megye további 139 településéről vittek el német származású vagy más nemzetiségű, illetve magyar civil lakosokat.¹⁶⁴

A civil lakosokat internáltként vagy hadifogolyként szállították ki a Szovjetunióba, a célállomás főleg a Dnyepropetrovsk-Donyec-(szén) medence volt, de vittek foglyokat az Urálba és a Kaukázusba is. Kellett a munkaerő és a magyar kormány jóvátételi közmunkára kiengedte – a parancs alapján elsősorban német származású lakosait. Az elhurcoltak számát tekintve különbségek vannak a feltárt dokumentumokban, kutatásokban: Legtöbbször 35.000-40.000 deportált német nemzetiségű lakosról beszélnek. Egy 1945. február 2-i szovjet jelentésben a Magyarországról Szovjetunióba deportált német származásúak száma 31.923 fő (ebből 20.989 férfi és 10.934 nő).¹⁶⁵ A téma egyik jeles kutatója Füzes Miklós 55.000-60.000¹⁶⁶ elhurcoltról írt, a téma egy másik, ugyancsak

¹⁶⁰ Eleken az 1944 őszi frontharcokat, 1945 januárjában a „malenkij robot”, a Krivoj Rogban végzett kényszermunka követte, ahol a közel 1000 elhurcoltból 105 személy vesztette életét. A visszatértek többségére az a hír várt, hogy a családjukat kiűzték – mintegy 5000 embernek kellett elhagynia Eleket. Mester Klára Elek történetét, néprajzi, kulturális hagyományait összegző monográfia elkészítésén, megjelentetésén dolgozik, melynek fontos fejezete az 1944-46-os időszak. A kényszermunkába hurcoltak, és a kiűzöttek emlékére kapcsán interjúkat készített még köztünk élő szemtanúkkal, amelyekről itt lehet olvasni: Frauenschicksale (Neue Zeitung 59. Jg./Nr. 51-52.) és Kinderschicksale 1. (Neue Zeitung 60. Jg./Nr. 26.) A ma Eleken élő maroknyi németiség arra törekszik, hogy hagyományait ébren tartsa, történetét másokkal is megismertesse. Mester Klára írása a 2016-os Lágerjáratról, valamint további malenkij robotos íráskorokról in: <https://elekfoto.com/2016/02/27/lagerjarat/>

¹⁶¹ Kunbaja. Eine Ungarndeutsche Grenzgemeinde in der Nordbatschka mit Umgebung. (Bácsbokod, Csatalja, Gara und Katymár) Heimatausschuss (Jakob Brandt), München, 1967

¹⁶² Merkoviczné Hartai Gabriella: Bácsalmásiak „malenkij roboton” - jóvátételi közmunkán a Szovjetunióban. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (MNP-BNK)

¹⁶³ Péhl Gabriella: Szénpor a bőr alatt, Budapest 2007

¹⁶⁴ Muskovics Andrea Anna, „Mit vétettem, kinek ártottam?” Tárnokiak malenkij roboton, Tárnok múltja, Tárnok, 2016

¹⁶⁵ Az NKVD-s tábornokok 1945. február 2-án tájékoztatták zárt rendszerű telefonkapcsolaton keresztül (ún. VCS-vonalon) az NKVD vezetőjét erről a számról. in: Bognár Zalán: Hadifoglytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012, (87. oldal)

¹⁶⁶ Füzes Miklós: Modern rabszolgaság. „Malenkij robot”. Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboráiban 1945-1949. Pécs, 1990 (39. oldal)

elismert kutatójánál, Zielbauer Györgynél pedig 60.000-65.000¹⁶⁷ „malenkij robotos” német nemzetiségű áldozatról olvashatunk. Sokszor talán összemósódnak a szovjet megszállás alatt elhurcoltak száma és az említett katonai parancs alapján „malenkij robotra” begyűjtött személyek száma, valamint hogy ki volt hadifogoly és ki volt internált, az sem egyértelmű. Ebben a fejezetben később bemutatott sváb származású Rohr Magdolnát is 16 éves fiatal lányként viszik ki a GULAG-ra, majd hazaérkezésekor hadifogolyként szerepel a listán. Bognár Zsolt könyvében olvasható, hogy például a 1113 lélekszámú Szendehelyen (egykoron német nemzetiségű falu volt) a szovjet megszállás alatt 616 főre csökkent a lakosok száma, majd 1945. január 5-én és 6-án további 120 polgári személyt – munkaképes, fiatal férfiakat és nőket – hurcoltak el a szovjet fegyveres szervek. *Most 496-an vagyunk, szinte kizárólag öregek és gyerekek. Öregek, akik az elhurcoltakban támaszunkat, gyermekek, akik szüleiket siratják,*¹⁶⁸ írta a község vezetője a Külügyminiszternek. A deportálásokat általánosan gyakorlatilag ellehetetlenült.

Az internált vagy hadifogoly státuszú elhurcoltak a szovjet Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság felügyelete alatt álló ún. GUPVI¹⁶⁹ lágerbe kerültek. Ezek a táborok Szovjetunió európai részén voltak: Dél- Ukrajna, a korábban említett Donyec-medence, a Krím-félsziget területén és az Urál hegység bányáinál. A lágeret ugyanaz a Belügyi Népbiztosság felügyelte, mint a hírhedt GULAG-lágeret, amelyek Szovjetunió ázsiai területén helyezkedtek el, az Urálon túl. (erről írok még a következő oldalakon). Dr. Bognár Zsolt kutatásainak mai állása szerint Magyarországról a GUPFI lágereibe elhurcolt civilek száma Trianon-Magyarországon 200 ezer fő volt. (Nagy-Magyarországon 270-300 ezer fő)¹⁷⁰

A malenkij robot helyszínei elsősorban bányavidékek voltak: Sztalinó (1943 és 1961 között, ma Donyec), Makjevka, Horlivka, Krasznij Lucs, Novasakti, Druskovka, Kramatorszk, Kalinovka, Nyitrovka, Nyikitovka, Gorlovka. A szénbányákban 2 mű-

¹⁶⁷ Zielbauer György, A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955, Szombathely-Vép, 1990 (30. oldal)

¹⁶⁸ In: Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012 (90. oldal)

¹⁶⁹ Glávnoje Upravlenijje po gyelam Vojennoplennih i Internirovannih, azaz a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság, rövid nevén GUPVI, melynek felállítását 1939. szeptember 19-én rendelte el Berija (Belügyi Népbiztos), mint UPV (Upravlenijje po gyelam Vojennoplennih, azaz Hadifogolyügyi parancsnokság), 1940 végén az internáltak növekvő száma miatt lett először UPFI (Upravlenijje po gyelam Vojennoplennih i Internirovannih, azaz Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság), majd 1945 januárjától Főparancsnoksággá (Glávnoje) nőtte ki magát, így lett belőle röviden GUPFI. A hadifogolyok és külföldről internáltak táborhálózata, a külföldiek Gulagja lett. Erről bővebben: Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012 (58 oldal)

¹⁷⁰ Adat: Dr. Bognár Zsolt előadása. „Civilek ítélet nélküli, tömeges elhurcolása Magyarországról a GUPFI lágereibe (1944-1945)” in: „Megnyíló emlékezet” című szakmai konferencia és workshop, a Pest Megyei Német Önkormányzat szervezésében, a GULAG, GUPFI Emlékbizottság támogatásával, 2016. október 12., Budakalász

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

szakban dolgoztak az elhurcolt férfiak és nők, szörnyű körülmények között, ezért sajnos sok volt a baleset, sokan életüket veszítették. Mint a sztálini lágerben mindegyikében, itt is embertelen körülmények között laktak a foglyok, 30-35 fokos hidegben és éhezés, betegségek miatt sokan meghaltak (az elhurcoltak 30-40 százaléka). A zebegényi és berkenyei sváb származású visszaemlékezőknek – megható sorsukat olvasva érezhető, hogy – hitük adott reményt.¹⁷¹ Hirling Ágostonné, született Heincz Rozália például egyedüli gyermeke volt szüleinek: *19 éves voltam, amikor apámmal együtt elvittek az oroszok és egy év után keveredtem haza, édesapám pedig meghalt kint, 1947 augusztusában. (...) Sztalinoban, a kolhozban dolgoztunk (...) December 24-én, Szentestén este fél 9-re értünk vissza Zebegénybe.*¹⁷² A Magyarországon maradt családok, mint például az előbb említett Heincz Rozália otthon maradt édesanyja hallott ugyan a deportálásokról, de sokáig nem tudta, merre lehetnek családtagjai. Néhány elhurcoltnak sikerült csak a gyalogmenet alatt, esetleg a tábor kerítésénél vagy vasúti szállítás, átszállás közben ún. kőposta (papírba csomagolt kő, amit eldob) vagy szélposta (eldobott kis levél az adataival) segítségével hírt adnia magáról.¹⁷³

A legelső elhurcoltak 1947-1948-ban érkeztek haza (184 ezer fő)¹⁷⁴ és nekik könnyebb volt a helyzetük, mint az 1949 után hazaindulóknak (csak 5050 fő):¹⁷⁵ a kommunista hatalomátvétel után Rákosi a hadifogoly-problémát lezártak tekintette és a kint ragadt közel 200 ezer fogoly¹⁷⁶ sorsa kérdéses maradt. *Rákosi nem akart minket elfogadni,*¹⁷⁷ olvasható Pintér Károlyné, született Rohr Magdolna bátaszéki sváb családból származó elhurcolt visszaemlékezésében, akit 16 évesen hurcoltak el a szovjetek és 1953 novemberében tért haza. Az 1953-as amnesztia után vagyunk, mégis az elhurcoltakat hazatérésükkor a magyar vonaton az ÁVH emberei figyelték – *a vonatot azonnal megszállták az ávósok*¹⁷⁸ (Rohr Magdolna) – az irataikban szereplő szovjet ítéletek miatt pedig 1989-ig kísérte őket a hatóság figyelme. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is megtaláltam Rohr Magdolnát: a HM Központi Irattárának megküldött, majd onnan visszakapott, Szovjetunióból hazatért hadifoglyok iratainak

¹⁷¹ Erről bővebben: Schmidt József, Malenkij robot 1945-1948, Berkenye, 2013, Zebegényiek kényszermunkán a Szovjetunióban 1945-47-ben, Sonnenblumen Hagyományörző Alapítvány, Zebegény 2014

¹⁷² Zebegényiek kényszermunkán a Szovjetunióban 1945-47-ben, Zebegény, 2014 (88-89. oldal)

¹⁷³ Információ: Dr. Bognár Zsolt előadása. „Civilek ítélet nélküli, tömeges elhurcolása Magyarországról a GUPFI lágereibe (1944-1945)” in: „Megnyíló emlékezet” című szakmai konferencia és workshop, a Pest Megyei Német Önkormányzat szervezésében, a GULAG, GUPFI Emlékbizottság támogatásával, 2016. október 12., Budakalász

¹⁷⁴ Adatok: Dr. Bognár Zsolt: „Malenkij robot”, www.sulinet.hu

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Idézet „Egy magyar lány a Gulágon”, in: Gereben Ágnes, Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008 (288. oldal)

¹⁷⁸ Uo. (289. oldal)

70 oldalas jegyzékében, a nem teljes listán a 1613. számú hadifogoly Rohr Magdolna volt.¹⁷⁹ Ő is, mint a legtöbb internált nő és a GUPFI vagy GULAG-ra ítélt fogoly, szabadulásuk után Magyarországon olyan igazolást kapott, miszerint hadifogolyként érkezett haza. És mivel már 1945-től a szovjetek és a kommunista párt uralta a hadifogolykérdést,¹⁸⁰ a hazatért „malenkij robotos” túlélőknek hallgatniuk kellett a szovjet lágerek borzalmairól, hasonlóan, mint az amnesztia után az egykori internáltaknak a magyar internáló táborokban eltöltött éveikről. Rohr Magdolna is csak a rendszerváltás után beszélhetett erről a tabu-témáról. Végül nemzetközi nyomásra hazatértek a még életben maradt, „kis munkára” elrabolt, internált vagy hadifogoly státuszban dolgoztatott emberek, 1950 és 1953 között 25 ezer túlélő¹⁸¹ érkezett vissza. A malenkij robot túlélőit hazatérésükkor a Hadifogolygondozó Kirendeltség emberei politikai „szűrőn” engedték át és akinek a múltjában kivetnivalót találtak („fasiszta” múlt, például kényszersorozás miatt SS-katona vagy az új politikának nem megfelelő származás, gróf vagy kulák stb.) azt visszatartották. Ahogyan Rohr Magdolna visszaemlékezésében is olvasható, Rákosi és a kommunista hatalom nem szívesen fogadta vissza magyar vagy német (vagy más) származású internált és hadifogoly honfitársait, többségüket Magyarországra érkezésük után internálótáborba vagy börtönbe küldte.¹⁸² (Például a szovjet hadifogságból Magyarországra érkezett német származású magyar hadifogoly-szállítmányt 1950-ben az ÁVH a tiszalöki internálótáborba szállítja és az internáltakat 1953-ig, több társukat 1955-ig a táborban tart és dolgoztat.)

Az 1945. decemberi 0060-as számú katonai parancs – a *malenkij robot*-on kívül – nem tér ki másra, nem vádolja a német származású lakosokat, mégis, a legtöbb kényszerszermunkatábor túlélő, hazaérkezett magyarországi német azzal a szomorú ténnyel kellett, hogy szembesüljön, hogy a szovjet lágerekben eltöltött ideje alatt családját elűzték, házától, vagyonától megfosztották. Ezekről a szörnyűségekről sem beszéltek az érintettek évtizedeken keresztül és nyilvánosan csak a rendszerváltás után, 1990-től kerültek a köztudatba ezek az események: A sztálini lágerekbe elhurcolt német származású emberek történetét,

¹⁷⁹ ÁBTL, A-1341 V-töredék (Szovjetuniós anyag) jegyzéke (1990), A dosszié borítóján feltüntetett felirat szerint a lista (2229 névvel) nem teljes, nem az összes hadifogoly szerepel benne. (70 szkenelt oldal)

¹⁸⁰ A Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa 1941. július 1-én elfogadott 1789-800. T. számú rendelete alapján „Hadifogolynak minősülnek: a) a Szovjetunióval hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a Szovjetunió területére internált polgári személyei.” in: Dr. Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogoly-sors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945. Kairosz Kiadó Budapest, 2012 (48. oldal), első magyar nyelvű részleges közlése: Dupka György-Alekszej Korszun: A „malenkij robot” dokumentumokban. Kárpátjai Magyar Könyvek 83., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997

¹⁸¹ Adatok: Dr. Bognár Zsolt

¹⁸² Erről bővebben: Bognár Zsolt: Az elmaradt szovjet-magyar hadifogoly-egyezmény. Hadtörténelmi Közlemények, 2000/4., Gerhardt Éva: Adalékok a magyar hadifogolykérdés alakulásáról a II. világháború után. A Debreceni Hadifogoly Átvevő Bizottság. Levéltári Szemle 1993/2.

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

a malenkij robotot csak ezután tematizálták, mint a magyarországi németek diszkriminációjának, kollektív büntetésének első állomása.¹⁸³ 1944 és 1989 között legalább két generáció nőtt fel úgy, hogy hivatalosan nem is hallott erről az embertelen időszakról.¹⁸⁴

A sztálini diktatúrának az 1944. decemberi – *malenkij robot*-ról szóló – katonai parancsának kihirdetésekor már több évtizedes tapasztalata volt büntetőtáborokban történő *kényszerszermunkaerő* alkalmazásával kapcsolatban. Ezek már a cári birodalomban is működtek, ahogyan Gereben Ágnes, a szovjet lágerek, a Gulag szakértője kiváló, hiánypótló kötetében fogalmazott, ennek a büntetési formának történelmi hagyományai voltak Oroszországban.¹⁸⁵ A szovjet korszakban 1919-től nyitottak kényszerszermunkalágereket, a politikai rendőrség felügyelete alatt. Gereben Ágnes könyvének olvasásakor érezzük igazán, milyen szomorú sors várt azokra, akik a szovjet különleges rendeltetésű lágerek lakóivá váltak – ezeket elsősorban politikai foglyok számára létesítették. Ezek a lágerek kívül léteztek zárt kutatótáborok (ahol tudósok, akadémikusok az állambiztonsági szervek felügyelete alatt dolgoztak), gyermektáborok (ahová osztályidegen származású fiatalok kerültek, már 12 éves kortól), voltak a magyar Recsk-hez hasonló zárt lágerek, melyek rabjainak tilos volt a külvilággal való kapcsolattartás – ilyen ún. „levezetési jog nélküli” lágerek a Szovjetunióban az 1960-as évekig működtek. Nyitottak táborokat a hazaárulók, ellenséges politikusok feleségeinek (a szovjet büntetőtörvénykönyv politikai foglyokkal szemben alkalmazott 1926. évi 58. paragrafus „h” pontja, „nép ellenségének családtagja” minősítés teremtett ennek jogalapot), a második világháború után voltak ún. átvilágító lágerek (a hazatért több millió szovjet katonának, ahol 1947-ben azt vizsgálták, nem szervezték-e be őket kémtevékenységekre, és akiket nem igazoltak, azok örként dolgoztak tovább a Gulag valamelyik táborában), léteztek 1943-tól kényszerszermunkalágerek a hazaárulóknak (ide tartoztak azok, akik a német megszállás alatt a munkahelyükön maradtak). 1948-tól nyíltak meg a politikai foglyoknak létesített különleges lágerek (ahol a nehéz munkát köztörvényes brigádvezetők irányították), az ún. rokkant-lágerekben végtaghiányos foglyokat dolgoztatottak, a titkos lágereket pedig kifejezetten a külföldi foglyok számára létesítették.¹⁸⁶ Ide tartozott az 1932 és 1956 között működő, legnagyobb és leghírhedtebb Kolima láger is, ahol a 2600 km hosszú Kolima folyó mentén a rabok gyakran -20 fokban hidegben dolgoztak – Szolzenyicin ezt nevezte Gulagország könyörtelenségi pólusának.¹⁸⁷

¹⁸³ Hambuch Géza (szerk.), Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. Budapest, 1990

¹⁸⁴ Az Országgyűlés 2012-ben nyilvánította november 25-ét a *Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszerszermunkások emléknapijává*, azért, hogy méltóképpen emlékezzenek meg azokról, akiket 1944/45 telén hadifogolyként vagy internáltként a Szovjetunióba hurcoltak több éves kényszerszermunkára, illetve akiket a második világháború után koholt vádak alapján 5-25 évre száműzték szovjet lágerekbe. in: www.parlament.hu

¹⁸⁵ In: Gereben Ágnes, Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008

¹⁸⁶ Adatok: Uo. (349-385. oldal)

¹⁸⁷ Alexandr Szolzenyicin, A Gulag szigetvilága 1918-1956, Európa Könyvkiadó, 2013

A felsorolásból is láthatjuk, könnyen válhatott az ember a „nép ellenségévé” és került ilyen embertelen körülmények közé. A szovjet koncentrációs táborok áldozatainak nagy része – hasonlóan, mint a „kistestvér”, a magyar internáló- és kényszermunkatáborok lakóinak jelentős része – politikai, társadalmi, gazdasági, etnikai okok miatt, foglalkozásuk, származásuk, nézeteik vagy vallásuk miatt került ezekbe a lágerbe.

III/3. Internálások (1945-1953)

A „magyar nép ellenségeit” az államvédelem így tehát szovjet minta alapján vette kezelésbe: Az 1944/45-ös deportálásokat (malenkij robot) és az 1946-1948-as elűzéseket követően a magyarországi németeket ért diszkriminatív intézkedések sorozata tovább folytatódott: A német haderőkhöz történt (kényszer) sorozások és a német állampolgárság mellett a (sokszor csak feltételezett, nem bizonyított) Volksbund tagság is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy az adott személyt internálják. 1946 őszén centralizálták az internálásokat: A Dél-Budai tábor – ami ma a Petőfi laktanya épülete a Budaörsi út 61. szám alatt – volt 1946-tól a központja az Államrendőrség budapesti részlegének, majd az internáltakat 1949 nyarán Dél-Budáról Kistarcsára¹⁸⁸ szállították, mivel ettől kezdve a kistarcsai internáló tábor volt a központi gyűjtőtábor.¹⁸⁹ Innen vitték tovább az internáltakat Recskre, Kazincbarcikára vagy Tiszalökre.

Kistarcsa volt a legnagyobb tábor, itt raboskodtak az egykori szociáldemokraták tagjai és egyházi személyek is,¹⁹⁰ azonban a leghírhedtebb tábor Recsk maradt.¹⁹¹ A kistarcsai internálótáborban készült jelentésekben olvashatunk a táborban uralkodó általános hangulatról, valamint az oda kerülő internáltakról, ahol sokszor találkozunk Jugoszláviából érkezett internáltakkal, akik német vagy szláv családnevekkel rendelkeznek és a táborban – a diktatúra első éveiben – többnyire negatív jelzővel említik őket.

1953-ban Kistarcsán az 1673 internált személy közül 280 fő német származású¹⁹² volt. Érdekes volt arról értesülni, mely internáltakat engedik szabadon már az amnesztia-rendelet előtt és kikkel „töltik föl” a kistarcsai gyűjtőtábor 1953 előtt: A munkás, nincstelen földműves foglalkozású internáltakat időről-időre, kisebb csoportokban engedik, majd helyükre új internáltak érkeznek, általában külföldi vagy német család-

¹⁸⁸ DRUCZA Attila, „Buda-Dél – Dél-Buda”. A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében, Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére, ÖTVÖS István (Szerk.), Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2004

¹⁸⁹ BANK Barbara, Az internálás és kitelepítés dokumentumai. Trezor 3., Budapest 2003

¹⁹⁰ TOMKA Ferenc, Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés, Szent István Társulat, Budapest, 2005

¹⁹¹ BÖSZÖRMÉNYI Géza, GYARMATHY Livia, KICZENKO Judit (Szerk.), Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor története, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2006.

¹⁹² ÁBTL A-1248/1 Kistarcsai Internáló Tábor

nevekkel bíró személyek. Ezen kívül többnyire a beteg internáltakat vagy az állapotos asszonyokat bocsájtották idő előtt szabadon: *Dr. Rurik I.-né, szül. 1917, született M. Erhardt internált nő (...) A nevezett IX.-ik hónapos terhes. Szülés jún. közepén várható.*¹⁹³ Az 1953. június 10-i jelentés alapján 1953. június 16-án szabadon bocsájtották Dr. Rurik I.-né, szül. Erhardt M. állapotos asszonyt és két, ugyancsak állapotos, internált társát, Fischer M.-ot és Künstler A.-t.¹⁹⁴ Az amnesztia-rendelet alapján, 1953. október 31-ig a magyar állampolgárságú fogva tartottak nagy része haza került, a többiek sorsáról később kívántak határozni. Erről a bizonytalanságról, a külföldi internáltak (többnyire ide tartoztak a német származású hadifoglyok is) türelmetlenségéről számol be egy jelentés 1953 nyarán: *A külföldi internáltak között nagy a türelmetlenség és nagy figyelemmel kísérik, hogy visznek-e közülük kihallgatásra valakit, még továbbra is az a hangulat köztük, hogy őket elhanyagolják és nagy bizonytalanságban vannak.*¹⁹⁵ A dossziében fellelhetőek olyan jelentések is, amelyek alapján német nevű internáltak szabadon távozhattak: *Jelentem, hogy Utasításra az Amnesztia rendelete alapján (...) Frey J. (szül. 1881 Nagybjom, a.n. Ruttmann T.) budapesti lakos. A nevezett őrizetést a mai napon szabadon bocsájtottam. Jelentésem tudomásul vétel végett megtettem. Nagy Károly áv. örgy. alosztályvezető*¹⁹⁶ Szabadulásukkor szolgálati jegyet állítottak ki, ezután egy nyilatkozatot írtak alá vele: *Tudomásul veszem, hogy az internáló táborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír vagy adat „állami titkot” képez. Az „Állami titok” megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. XXI. sz. e rendelete 10 évig terjedő börtönbüntetéssel súlytja – amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.*¹⁹⁷ Ezek az intézkedések – az egykori internáltak megfélemlítése – miatt sok információ az internáló táborokról, valamint a túlélők beszámolóit csak 1989 után váltak ismertté. Sajnos ezek közül sok dokumentumnak nyoma veszett és sok esemény a feledés homályába merült. (Ez mindegyik internáló táborra és minden internáltra vonatkozik.) Az egykori internáltak nem beszélhettek ezekről az évekről. Sokukban ugyanazok az érzések dolgoztak, mint az egykoron Tiszalökre internált Ringhoffer Józsefben:¹⁹⁸ *Megpróbáltam magamban ezeket a fogságban töltött időket elnyomni és elfelejteni, ami hosszú éveken keresztül sikerült is. Azonban próbálkozásaim ellenére álmaimban előjöttek múltam ilyen mozzanatai és tudtam, fel kell őket dolgoznom azért, hogy túl tudjak lépni rajtuk.*¹⁹⁹

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Uo.

¹⁹⁵ Uo.

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Uo.

¹⁹⁸ ÁBTL V-70214 Ringhoffer József, 1950, SS-katonának sorozták be, később a szovjetek elfogták, szovjet hadifogság után 1950-ben Tiszalökre internálják. Az amnesztia-rendelet után 1953-ban az NSZK-ba távozott.

¹⁹⁹ Josef RINGHOFFER, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök., Stuttgart, 1993 (németről magyarra fordítva a tanulmány szerzője által)

A kistarcsai gyűjtőtábor jelentései alapján egyértelmű volt, hogy ide a kommunista párt ellenségein kívül sok külföldi személyt – délszlávokat, bányai, bácskai németeket – és magyarországi németeket internáltak. Míg az „új demokratikus rendszer nem kívánatos elemeit” már a hatalmi harcok alatt, a politikai rendőrség segítségével, illetve a kommunista hatalomátvétel után az ÁVH embereivel hurcoltak Kistarcsára, addig az új, 1950 után érkező internáltak többnyire a magyarországi német hadifoglyok voltak. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találtam egy ÁVH kimutatást,²⁰⁰ ez alapján is a volt hadifoglyok kerültek 1950 után ilyen táborokba: a dosszié szerint 1952-ben Juhász László államvédelmi alezredes rendelte el internálásukat. A névsor nagyon hosszú, nagyon sok német névvel, német nemzetiségű hadifogollyal találkozunk benne (a listán szereplő 1070. és 2617. sorszám közötti foglyokat Tiszalökre internálták).

Az 1950 júliusában a Mátrában felállított tábor a külvilágtól rejtve maradt, a Recskre szállított rabokról családjuk sem tudott semmit. Recskén körülbelül 1.300-1.600 internált élt,²⁰¹ közöttük sok hadifogoly, akiket 1952-ben a Szovjetunióból hoztak haza és vittek egyből Recskre. A recski internálótábor egyébként szovjet típusú internáló- és kényszermunkatábor volt, a külön elkerített büntetőbarakk-típusú építményeket a szovjet biztonsági szervek, például az NKVD²⁰² is alkalmazta a harmincas évek végétől a Szovjetunióban. Recsk mellett még Tiszalök és Kazincbarcika voltak kényszermunkatáborok.

A német nevű Klébl Márton is elfogatása után 1949 decemberében először Kistarcsára, - a levéltárban talált 228 oldalas dossziében az 1950-es kistarcsai iktatókönyv listáján a 1065. sorszámmal szerepelt Klébl²⁰³ – majd Recskre került. 1951 májusában egy kisebb internáltakból álló csoport el tudott menekülni a recski táborból, de a hatóságok elfogták őket és csak egy német származásúnak, Michnay György²⁰⁴-nek sikerült Nyugatra szökni. (Michnay már a gyűjtőtáborból, Dél-Budáról is megpróbált megszökni.) A nyolc szökött fogoly anyagát tartalmazza – 506 szkennelt lapon – egy 356 oldalas vizsgálati dosszié *Lócsei Géza és társai (1951)* címmel.²⁰⁵ Az internált Klébl tudott erről a szökési kísérletről és a jelentési kötelezettség elmulasztása miatt 1953. február 26-án a budapesti hadbíró 3 év börtönre ítélte őt. Michnay már 1951-ben Németországban volt, Klébl-nek csak az 1956-os forradalom alatt sikerült emigrálnia.

Michnay dossziéja szerint őt már a Recskre történő internálása előtt meggyanúsították azzal, hogy a nyugati hírszerzésnek dolgozik és ezért 1947 és 1948 között Dél-Bu-

dára internálták. Szabadon engedése után Michnay Bécsbe menekült, majd – az ÁVH feltételezései szerint Ausztriában kapott hírszerzési feladatok miatt – visszajött Magyarországra és hamarosan az ÁVH embereinek segítségével 1949-ben a kistarcsai gyűjtőtábor (az 1950-es kistarcsai iktatókönyv listáján a 1392. sorszámmal),²⁰⁶ utána pedig a recski munkatábor „lakója” lett. A szökéssel kapcsolatban: 1951. május 20-án megszökött nyolc internált, de hét főnek nem sokáig tartott a szabadság, elfogták és vasra verve visszavitték őket, majd napokon keresztül tartó kínzások és verések után valamennyiüket bíróság elé állították és elítélték. Mindazokat, akikről feltételezték, hogy tudhattak a szökésről, összeverték, majd elítélték, így Klébl Mártont is. Az ő nevével még további három államvédelmi dossziében találkoztam, az operatív kartonok között,²⁰⁷ a Jugoszláviából amnesztiával hazatértek listáján,²⁰⁸ valamint egy vizsgálati dossziében,²⁰⁹ ahol illegális határátlépés miatt került az ÁVH kezei közé. A szabad világot egyedül csak Michnay Gyulának sikerült elérnie 1951. június 4-én és egyetlen kívánsága az volt, olvassák be a Szabad Európa Rádió (SZER) magyar adásában a recski névsort. Több száz nevet sorolt fel emlékezetből és tudta, hogy titokban sokan hallgatják Magyarországon a Szabad Európa adásait. Így a hozzátartozók és a nyugati világ is tudomást szerzett végre Recskről.²¹⁰

A kazincbarcikai internálótábor 1951 októbere és 1953 szeptembere között működött, ez alatt körülbelül 1.000-1.100 internáltat dolgoztatott.²¹¹ Itt is találunk adatokat hadifoglyokról, külföldi internáltakról, egykori csendőrökről. Az ide internáltak építették fel a Borsodi Vegyi Kombinátot. Recsk, Dél-Buda, Kistarcsa, Tiszalök és Kazincbarcika mellett sok kisebb tábor is létezett 1948 és 1953 között. Bernátkúton is működött egy kis internáló tábor, amiről kevés forrás áll rendelkezésünkre. A Dunaújváros közelében fekvő pálhalmi intézet részét képezi – Sándorháza és Mélykút mellett – az 1949-ben munkatábornak épített Bernátkút is, ahol napjainkban börtön és fogház fokozatú férfi elítéltek töltik szabadságvesztésüket.²¹² Az ÁBTL-ban találtam egy dossziét – egy vastagabb füzetet - Bernátkútról,²¹³ ami egy kézzel írott, 95 oldalas lista az internáltakról, akik 1952-ben 11 hullámban érkeztek. Az ÁVH emberei megpróbálták a különböző transzportokkal érkező internáltakat alfabetikus rendbe felírni, ami nem mindig sikerült, hiszen a lista tele van ismétlésekkel, nyelvtani hibákkal, rosszul felírt német nevekkal, illetve ezek javításaival. Egy rövid kivonat az augusztusban érkezőkből: Assmann J., Balázs I., Czink M., Dorn K., Eibeck I., Franck K., Geiger A., Heffner

²⁰⁰ ÁBTL, A-482 Az Államvédelmi Hatóság kimutatása az internálásra szánt volt hadifoglyokról (1952)

²⁰¹ BANK Barbara, Az internálás és kitelepítés dokumentumai. Trezor 3., Budapest 2003

²⁰² NKVD volt a szovjet Belügyi Népbiztosság (1934-1946), elődei voltak a VCSK („Cseka”), a GPU (Állami Politikai Hatóság), az OGPU (Egyesített Állami Politikai Hatóság), 1941-től az NKGB (Állambiztonsági Népbiztosság), utódai 1946-tól az MGB (Állambiztonsági Minisztérium) és 1954-től a KGB (Állambiztonsági Bizottság) a rendszerváltásig

²⁰³ ÁBTL, A-501 1950-es kistarcsai iktatókönyv (1950)

²⁰⁴ ÁBTL, V-77962 Michnay Gyula

²⁰⁵ ÁBTL, V-101916 Lócsei Géza és társai (1951)

²⁰⁶ ÁBTL, A-501 1950-es kistarcsai iktatókönyv (1950)

²⁰⁷ ÁBTL, 1.4. 2. doboz, Operatív kartonok, 574. sorszámmal Klébl Márton

²⁰⁸ ÁBTL, O-16719 Jugoszláviából amnesztiával hazatértek, 51. sorszámmal Klébl Márton

²⁰⁹ ÁBTL, V-54996 Tóth Ferenc (1915) és társai (a dossziében ifj. Klébl Márton illegális határátlépési ügye is szerepel), 1952

²¹⁰ Vámos György: Recsk 2012, <http://www.flagmagazin.hu>, (4/8/16)

²¹¹ PÁL Zoltán, Internálások Magyarországon (1945-1953), Kommentár 5., Budapest, 2010/2.

²¹² 437 férőhelyes börtön és fogda Bernátkút, 2006. évi adat: http://helsinki.hu/wp-content/uploads/MHB_jelentes_Palhalma_2006.pdf

²¹³ ÁBTL, A-486 Tiszalök Bernátkút, 1952

A., Kaiser J., Préger A., Ruisch G., Stein H., Vigand J., Wolf A. (A korábban vizsgált jelentések túlnyomó többsége is hemzsegett a durva nyelvtani hibáktól) Az internáltakat Kistarcsán „osztották szét” és így kerültek különböző munkatáborokba. A bernátkútiak is voltak előtte Kistarcsán, amiről egy 1953-as operatív jelentés is tanúskodik, amely szerint a Bernátkútról átszállított internáltak nagyon idegesek és másfél évnyi munka után büntetésnek élik meg, hogy újra Kistarcsára érkeztek.²¹⁴

1951 júniusa és októbere között Kecskemét mellett is működött egy tábor, a korhánközi, ahonnan 250-300 internált (elsősorban hadifoglyok) később Tiszalökre és Kazincbarcikára került.²¹⁵ Hejcen elsősorban az elítélt egyházi személyeket dolgoztatták.²¹⁶ A KÖMI – a Közérdekű Munkák Igazgatósága, mint a letartóztatottakat foglalkoztató vállalatok szakmai irányítója, 1951. december 1-én alakult meg – felügyelete alatt álló gyárakban, építkezéseken, bányákban sok internált dolgozott és sok munkást is elvittek az időszakosan felállított kisebb munkatáborokba 1953 év elején például Várpalotán, Kisgyón, Szuhakállón, Oroszlányban, Ormospusztán, Csolnokon, Farkaslyukon, Tólaon, Csékúton, Annabányán, Síkvölgyben, Inotán, Tatabányán, Sajóbáonyban, Miskolcon, Ajkán és Komlón.²¹⁷

III/4. A származás jelentősége az internáló- és hadifoglytáborokban (1950-1955)

Az adott személyek származása a már említett szabadítások esetében nem játszott döntő szerepet, az internálások esetében azonban igen. *A vizsgálat során ne is keressenek tényeket (...) Az első kérdésük az legyen, hogy melyik osztályhoz tartozik az illető. Mi a származása, a neveltetése, a végzettsége, a szakmája,* olvasható már 1918-ban egy szovjet programnyilatkozatban.²¹⁸ Ezt az utat követte a magyar politikai rendőrség is. A magyarországi németeket, akik nagy részét 1944-ben kényszersorozták az SS-alakulatokba, majd hadifoglyként később a Szovjetunió munkatáboriba hurcoltak, 1951 januárjában, hazaérkezésük után mindenfajta jogi lépés, törvényes ítélet híján munkatáborba internálták. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a tiszalöki munkatáborról fel-

²¹⁴ ÁBTL, A-1248 Kistarcsai Internáló Tábor (1951-1953)

²¹⁵ Uo.

²¹⁶ TOMKA Ferenc, Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés, Szent István Társulat, Budapest, 2005

²¹⁷ T. VARGA György, Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez, 1949–1953, Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve 2000–2001, GYARMATI György (Szerk.), Történeti Hivatal, Budapest, 2002

²¹⁸ Programnyilatkozat (részlet), Mihail Lacisz: „Vörösteror” (1918. november 1.) in: Gereben Ágnes, Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008

lelhető dossziékban számos adat található az internált német nemzetiségűekről.²¹⁹ Ha csak az ide internált személyekről összeállított névsort végignézzük, látható, hogy az ide szállítottak nagy része német felmenőkkel bír: A dossziében a listán szereplő 1418 személyből legalább 1200 fő német származású volt.

Sztálin halála után, 1953 márciusától javult a helyzete a tiszalöki internáltaknak, az 1953 júliusában felállított szabadulásokat irányító bizottság – a 1034/1953 M.T. számú, az internálótáborok megszüntetéséről szóló rendelet szerint (1953. július 26.) – elkezdte munkáját: Először a magyar állampolgársággal rendelkező internáltakat és a „népi demokráciák” állampolgárait engedték haza. A magyarországi németek közül azok kerültek hamarabb szabad lábra, akik családját Németország szovjet zónájába telepítették ki. Ebben a tiszalöki, szabadulók listájában – nem véletlen – szinte csak német származásúak nevével találkozunk, mint például Zeller (Dunabogdány)²²⁰ vagy Arndt (Bonyhád).²²¹

Egy 1953. augusztusi jelentés szerint 1953. augusztus 3-án 405 internált szabadult.²²² A többsége ennek a 405 szabadultnak német családnévvel rendelkeztek és – a dosszié információi alapján – földművesek és munkások voltak: 405 fő internáltból 148 munkás vagy napszámos, 180 földműves, 51 kisiparos, 3 orvos, 4 tanár, 16 egykori hivatalnok és 3 egykori rendőr került szabadlára. Ők mindannyian magyar állampolgársággal rendelkező magyarországi német származásúak voltak, foglalkozásaik után elsősorban a kommunista politika „célcsoportjába” tartoztak. A külföldi – az SS-sorozás illetve a kitelepítések által már nem magyar állampolgárságú – német származású hadifoglyokat még nem engedték el: *A tiszalöki táborban előreláthatólag még jelentős számban maradnak külföldi állampolgárságú internáltak, illetve olyanok, akik eredetileg magyar állampolgárok voltak, de időközben hozzátartozóik külföldre lettek telepítve. (...) Ezeket (...) a tiszalöki táborban kell tartani, amíg átadásuk meg nem történik.*²²³

Az 1944-ben SS-be kényszersorozottak már nem veszítették el magyar állampolgárságukat, ellentétben azokkal, akik 1942-ben és 1943-ban léptek be az SS-be. A Függelékben találunk egy 1953. augusztus 25-i BM Kimutatást a tiszalöki táborban lévő magyarországi német származású hadifoglyok második csoportjáról. (Dokumentum 23, Kimutatás 1953. augusztus 25.) A tiszalöki táborban visszatartott hadifoglyok létszáma az amnesia után, 1953-1954-ben 90-100 fő körül mozgott, ebben az eredeti dokumentumban is 100 internáltról készült kimutatás, itt az első 50 hadifogly szerepel. Többségük sorsát már egy évtizede a politika határozta meg: legtöbbjüket – német származásuk miatt – (kényszer) sorozták SS-katonának, majd több éves szovjet hadifogság

²¹⁹ ÁBTL, A-1249/1 Tiszalöki internálótábor, ÁBTL, A-1249 Adatok, információk a tiszalöki internálótáborról, 1951-1952-1953, ÁBTL, A-507 A hadifoglytábor Tiszalök

²²⁰ ÁBTL, A-1249/1. Tiszalöki internálótábor

²²¹ Uo.

²²² ÁBTL, 4. 1. A-1249 Tiszalök internálótáborra vonatkozó anyagok, 1951-1952-1953

²²³ ÁBTL, 4.1. A-505, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma XI. osztály, 181-1219/953, Jelentés, Bp., 1953. október 16. 10-065/53, 1. számú utasítása, Budapest, 1953. július 25.

és 1950-től magyar internáló tábor következett. Ez alatt – mint ahogyan ezt a kimutatás is jelzi – családjaikat (1946-tól) kitelepítették Németországba. A dokumentum alapján látható, mindannyian szeretneikhez kívántak kitelepülni.

A Tiszalökön maradt, illetve az amnesztia után más internálótáborokból Tiszalökre szállított német nemzetiségű hadifoglyoknak továbbra is keményen kellett dolgozniuk a táborban. 1953 őszétől is többször olvasni szomorú haláleseteket, például egy 1953. szeptember 23-i engedélyben egy elhunyt internált eltemetéséről, amely szerint *Richter S. orvosi vizsgálat alapján természetes halált halt.*²²⁴ Korábbi évekből származó dossziékban is számos jelentést lehet olvasni internáltak betegségeiről, elhalálzásokról, amelyekben azonban nem találunk temetésükkel kapcsolatos engedélyeket, sőt, a Rákosi diktatúra idején, 1951-52-ben a halál – a dossziékban részletes orvosi véleményekkel ritkán alátámasztott – okai feltűnően ugyanazok: tüdőgyulladás és szívelégtelenség.²²⁵ Az internálótáborok túlélőinek beszámolóiban olvasható, hogy a holttesteket legtöbbször egy szabad területen hantolták el (Tiszalökön a szabadban hantolták el a holttesteket)²²⁶ vagy a bányák szellőztető aknájába dobták (Kazincbarcika a nagybarcai bányaszellőző aknájába dobták a holttesteket). „Gyógykezelésről” először egy 1953. szeptember 19-i jelentésben olvastam,²²⁷ a korábbi elhalálzásokról szóló beszámolók esetében csupán a személyek száma volt megemlítve. Sztálin halála és Nagy Imre kormányra kerülése után – amikor közkegyelmet hirdettek, feloszlatták az internálótáborokat, az ÁVH-t az egységes BM felügyelete alá helyezték és megkezdődött a koncepciós perek felülvizsgálata – az egykori BM Államvédelmi Osztálynak és az Államvédelmi Hatóságnak el kellett számolni az elhurcolt, internált vagy munkatáborokban elhunyt személyekkel és megválaszolni a kérdést: *Hol vannak a halottak?* A vizsgált dokumentumok alapján az 1951-1952-es évekre vonatkozóan – ahol a beszámolókban kevés információt találunk például az elhalálzásokkal, temetésekkel kapcsolatban – az internálótáborok, kényszermunkatáborok létszámának felülvizsgálata az államvédelem számára egy igazán nehéz és kényes feladat volt.

A tiszalöki internáltak 1953. augusztus 3. és 22. majd szeptember 16. és 24. között szabadultak. A szabadításokat levezénylő bizottságot Garasin Rudolf bv. ezredes²²⁸ vezette, a Belügyminisztérium ellenőrzési osztályáról Lőke Gyula államvédelmi alezredes, Károly Primusz államvédelmi főhadnagy és B. Szabó Gyula államvédelmi százados, osztályvezető voltak jelen. Az ÁVH embereinek azonban az amnesztia után is „éberem”

²²⁴ ÁBTL, 4. 1. A-1249 Tiszalök internálótáborra vonatkozó anyagok, 1951-1952-1953

²²⁵ Jelentés 1951. augusztus 19-én: internáltak száma 1369 fő, kórházba szállítva 5 fő, elhalálzások száma 2 fő. In: ÁBTL A-1249 Tiszalök internálótáborra vonatkozó anyagok 1951-1952-1953.

²²⁶ In: Josef RINGHOFFER, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök. Stuttgart, 1993

²²⁷ ÁBTL, A-1249 Tiszalök internálótáborra vonatkozó anyagok 1951-1952-1953.

²²⁸ Garasin Rudolf (1895–1969) munkás, 1945-től a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál dolgozott, majd az Új Szó főszerkesztő-helyettese lett, Szovjetunióból hazatérése után az IM, illetve a BM főosztályvezetőjeként a büntetés végrehajtás vezetője, a Határőrség ezredese, mongóliai nagykövet (1957–1961). Innen ment nyugdíjba, felelősségre vonása elmaradt.

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

kellett figyelniük az internáltakat, a szabadulókat: *A szabadítások időtartama alatt az operatív munkások hálózatilag biztosították a tábor és hangulatkutatót végeztek, amelyről naponta tájékoztattuk a Belügyminisztériumot. (...) szükség szerint – különösen a külföldi állampolgárok megérkezése után – erősítést kértünk az őrzésben.*²²⁹

1953 nyarán egy civil delegáció kereste fel a tiszalöki tábor és beszámolt a tábor fogva tartottai előtt több nyelven arról, hogy hamarosan megszüntetik az internáló táborokat és hogy a hadifoglyok is szabadulnak. Szeptember végéig azonban nem változott semmi, a hatóságok csak a magyar állampolgárságú internáltakat engedték el és ezért a hadifoglyok egyre türelmetlenebbek lettek, munkájukat is akadozva végezték. 1953. október 4-én nyolc-tíz hadifogoly panaszkodni kezdett arról, hogy Tiszalökön rosszabb helyzetben élnek, mint régebben, a szovjet hadifogság alatt, hiszen onnan például írhattak leveleket szeretneiknek, itt Tiszalökön ezt sem tudják megtenni, ezen kívül pedig szerették volna már pontosan tudni, mikor szabadulnak. Ezt a pár hadifoglyot és fogoly-vezetőjüket, Finn F-et ezek után hamarosan bezárták. A többi internált szabadon engedésüket követelve összegyűlt az udvaron és órák hosszat skandálta *Engedjétek szabadon társainkat.*²³⁰ Nemsokára az őrtnyok felől löni kezdtek az internáltakra és a golyózáporban 5 hadifogoly meghalt, valamint többen megsérültek. Egy 1953. október 24-i jelentésben²³¹ 5 halotról, az egykori tiszalöki internált Josef Ringhoffer visszaemlékezésében és Görbedi Miklós könyvében²³² is 5 halotról olvashatunk, név szerint Wildhofer J., Gazafi G., Geistlinger M., Schulz J. és Tangel H. A golyózápor során súlyosan sebesült hadifoglyokat elszállították, sorsukról senki sem tudott. A további problémák elkerülése érdekében az őrök és a tábor vezetője a felkelés megszervezésével gyanúsították meg Finn F-et és egy hadifoglyot, Huber F-et.

Egy javaslat a Belügyminisztérium XI. osztályáról nagyon jól mutatja, hogyan oldott meg az állambiztonság konspiratív módon egy ilyen ügyet:

1. október 12-én a táborban számbavesszük azokat az ügynököket, akik nincsenek lebukva és kidolgozzuk a találkozások lebonyolításának módját. (...)

/Az internálótáborokban több beépített ügynök jelentett az internáltakról./

2. Az ügynökségek (...) állapítsák meg az internáltak hangulatát kategóriák szerint, derítsék fel azokat a csoportokat, akik az okt. 4.-i eseményeket elítélik. (...) Vigyék be a köztudatba, hogy (...) provokátorok kezdeményezték, akik félrevezették társaikat akkor, amikor a magyar kormány már átadásuk érdekében tárgyal. (...) Az események eredménye kollektív felelősségrevonás lehetett volna. E helyett a magyar hatóságok csak a kezdeményezőket állították bíróság elé

/Érdekes itt az utalás a kollektív büntetés megemlítésére, eszünkbe jut a magyarországi

²²⁹ ÁBTL, 4.1. A-505 Jelentések különböző internáló táborokról, 1953

²³⁰ Josef RINGHOFFER, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök. Stuttgart, 1993

²³¹ ÁBTL 4.1. A-507 – Kimutatás a tiszalöki internálótáborban lévő hadifoglyokról

²³² Görbedi Miklós: 1020 nap az őrtnyok árnyékában, 1989

németek kollektív felelősségre vonása előzetésükkor. A hatóságok ezekkel a szavakkal valószínűleg meg kívánták ijeszteni a hadifoglyokat, akik ezután hallgatnak, sőt, megköszönik, hogy nem kollektíven, mindenkit újra elítélnék, hanem csak a provokátorok lesznek bíróság elé állítva. A hadifoglyokkal irattak is erről szóló nyilatkozatokat – kézzel íratott, magyar nyelvű és német nyelvű nyilatkozatokat is találtam a dossziében./

3. A bírósági tárgyaláson részt vett tanukat október 12-én visszazárlítsuk a táborba, biztosítsuk részükre, hogy a tárgyalásról társaikkal beszélhessenek. (...)

4. Október 14-én délután két személy ügyében hozott ítéletet, az ítélet indoklását táborparancsban az internáltak előtt ismertetjük. (...)

5. A táborparancs ismertetésekor módot adunk néhány hozzászólásra, ezek közül 2-3-at előre megszervezzük. (...)

/A beépített ügynökök hozzászólásai, „önálló véleményük” befolyásolta azt, milyen nyilatkozatokat írnak a hadifoglyok./

6. Október 14-én délelőtt a hazatérő 95 főről, akik már megfelelően fel vannak készítve az útra (...) konspirált módon fénykép-felvételeket készítenek. A fényképezést úgy szervezzük meg, hogy az elkészített képek alkalmasak legyenek dokumentálni az internáltak ellátottságát.

/Az internáló- és kényszermunkatáborokban eltöltött időről, az ottani életükről és helyzetükről hitelesen csak azok tudnak beszámolni, akik mint internáltak, foglyok érintettek voltak. Az akkori hivatalos jelentések, adatok, fényképek, nyilatkozatok valószínűsége kérdéses./

7. Október 14-én (...) a hozzászólásokról jegyzőkönyvet veszünk fel, néhány hozzászólást (...) zsebben hordozható beszédrejegyzővel megkíséréljük rögzíteni.

8. (...) Amikor a következő csoportokat készítjük elő átadásra, a keresményük elvásárlását keskenyfilmre és fényképre rögzítjük.

9. A 95 fő laz átadásra kerülők első csoportja részére lehetővé tesszük, hogy amíg a táborban vannak, társaik láthassák az előkészületeiket.

/Talán ez volt a legnehezebb a még táborban maradóknak./

10. Az első csoport elszállítása után további intézkedéseket teszünk az internáltak kedvező hangulatának fenntartására.

11. Az internáltak hangulatáról a tábor operatív csoportja naponta ad részletes jelentést.

12. Javasoljuk, hogy az első csoport 195 fő/ kérdőíveit és igazolvány fényképeit október 13-án adjuk át a Külügyminisztériumnak, hogy az átadás pontos időpontjára állapodjon meg a nyugat-német megbízottal a lehetőség szerint úgy, hogy még e hét folyamán átadásra kerüljenek.²³³

/kézírással kiegészítik még két megjegyzéssel: A terv végrehajtható. Győre aláírása valamint: Az utolsó pont kivételével egyetérttek.²³⁴ aláírta Garasin, 1953. október 13-án/

²³³ ÁBTL 4.1. A-507 – Kimutatás a tiszalöki internálótáborban lévő hadifoglyokról

²³⁴ Uo.

A javaslattal az elvtársak egyetértettek és az állítólagos felbujtókat, Finn F-et – aki a dosszié szerint 1944. október 15-én lépett be (...) a hitleri SS alakulatába és 1945 májusában Prága körzetében esett szovjet hadifogságba – és Huber F-et, aki kulák családból származik és hozzátartozóit mint a magyar nép ellenségeit a felszabadulás után az országból kitelepítették (!), bíróság elé állították: Az 1953. évi október 17-én megtartott tárgyaláson a Magyar Népköztársaság ellen elkövetett bűncselekmény miatt Finn F-et 6 évi, Huber F-et 5 évi börtönrre ítélte a Budapesti Hadbíró.²³⁵ Az ítéletet másnap, 1953. október 18-án felolvasták az internáltak előtt. Finn és Huber két évig voltak börtönben, 1955 decemberében Nyugatra távoztak.²³⁶ Többek között nyugati segítséggel a magyarországi német hadifoglyok túlnyomó többségét 1953 végén szabadon engedték.²³⁷ 1954 és 1955-ben még körülbelül 80-90 hadifoglyot dolgoztattak Tiszalökön, a visszaemlékezések alapján a legutolsó hadifoglyok 1955 novemberében hagyták el a hadifogolytábor.²³⁸ És a korábban említett kérdésre – az internálótáborok bezárása után hol vannak a holttestek – még a rendszerváltás sem adott választ: 1989 májusában egy hetilapban, olvasói levélként jelent meg egy egykori tiszalöki internált beszámolója a táborban eltöltött évekről, az őket ért igazságtalanságokról. A levélben említette a tiszalöki zendülés golyózáporában életét veszített öt társát és felhívta az olvasók figyelmét arra, hogy öt ember, 8-10 éves hadifogság után (...) ma is jeltelenül van elásva²³⁹ valahol és hozzátartozóik nem tudják leróni kegyeletüket.

A tiszalöki zendüléshez hasonló sztrájkok a szovjet táborokban is sok helyen kibörttek: 1953-ban a Sztálin halála utáni politikai harcok, bizonytalanság és az ottani politikai foglyokra nem vonatkozó amnesztia a GULÁG életét is befolyásolta. A szovjet különleges légerekben raboskodó politikai rabokra vonatkozó rendelet évekkel később, 1955 szeptemberében jelent csak meg.²⁴⁰

Az egykori internáltak – magyar, magyarországi német vagy más nemzetiségűek – a magyar társadalom nem kívánatos tagjai voltak, akiket általában továbbra is megfigyelés alatt tartottak: a rendőri szervek nyilvántartásba vették a közkegyelem során szabadult szökös bűnözőket és ellenséges elemeket. (...) A rendőri szerveknél jelentkezett: 16.542 fő, a járási rendőrkapitányságok nyomozója által figyelés alá vonva: 1.516 fő, a rendőrsők által figyelés alá vonva: 5.712 fő, figyelés alá vonva összesen: 7.438 fő (1953)²⁴¹ Több szerv is figyelte a szabadultakat: a rendőrségen kívül az ÁVH operatív osztálya és a lakcímnyl-

²³⁵ Uo.

²³⁶ BANK Barbara, ÖZE Sándor, A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig. Budapest-München-Backnang, 2005.

²³⁷ Josef RINGHOFFER, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök. Stuttgart, 1993.

²³⁸ BANK Barbara, ÖZE Sándor (2005)

²³⁹ Tasnádi Frigyes egykori tiszalöki internált olvasói levele, in: Nők Lapja, 1989. május 13. (Erről bővebben: Görbedi Miklós, 1020 nap az őrtornyok árnyékában, 1989)

²⁴⁰ Erről bővebben: Gereben Ágnes, Lázadások a Gulágon, in: Beszélgetések a Gulágról, Helikon, 2008

²⁴¹ ÁBTL, 4.1. A-505 Jelentések az internáló táborokról, 1953

vántartó osztály. A szabadult internáltak – mint a „demokratikus rendszer” ellenségei – általában nem dolgozhattak tovább eredeti szakmájukban, nem térhettek vissza eredeti lakhelyükre. A német származású egykori internáltaknak még nehezebb volt integrálódni, nem vállalták – félelemből – német nemzetiségüket, ezt igazolják a népszámlálási adatok²⁴² és a névmagyarosítások²⁴³ növekvő száma. A dossziékban, a kihallgatási jegyzőkönyvekben olvasható, negatívan megjegyzett „sváb-kulák” is azt mutatta, hogy náluk az ÁVH embereinek még óvatosabbnak kell lenniük, hiszen a „sváb-kulákok” esetében nem csupán a társadalmi helyzetüket, mint kulákot, hanem – feltételezett, többnyire nem bizonyított – „fasiszta, volksbundista sváb” múltjukat is figyelni kellett.

Bank Barbara és Óze Sándor kiváló kötete – mely megjelenésével 2005-ben a magyarországi németek „malenkij robotra” hurcolásának 60. évfordulójára is emlékezett – addig ismeretlen, túlnyomórészt publikálatlan forrásanyagokat közölt, többek között Thirring Lajos hagyatékából és a tiszalöki (hadifogoly) internálótáborban történt zendülés részleteiről. A szerzők kutatási témájuk alapján hasonló eredményre jutottak a magyarországi németekkel kapcsolatban: kollektív háborús bűnösökként tartották számon a német kisebbség tagjait 1945 és 1953 között az akkori politika résztvevői.²⁴⁴

III/5. Az ÁVH (terror) szervezete (1949-1953)

Ebben az időben – 1949 és 1953 között – Magyarországon több mint 40.000²⁴⁵ személy volt fogva tartva vagy internálva, akik csak Sztálin halála után szabadultak. A Rákosi-diktatúra legfőbb szerve az ÁVH mellett a Politikai Bizottság volt, tagjai elsősorban a moszkoviták – Rákosi, Gerő, Révai, Farkas –, a volt szociáldemokraták – Szakasits és Marosán – és a magyarországi kommunisták, Kádár és Rajk voltak.²⁴⁶ Kifelé mindannyian egyenlőséget hirdettek, de a kommunista rendszert működtető, vezető pozícióiban lévő párteberek – mint Rákosi, Nagy Imre vagy Péter Gábor – budai villákban laktak, (Péter Gábor például a II. kerületi Gábor Áron utca 36. szám alatti villában) külön boltokból rendeltek luxuscikket, több telefonvonallal rendelkeztek, kiemelt pártüdülőkben pihentek és jobb kórházi ellátást kaptak a Kútvölgyi Kórházban. A kór-

²⁴² Erről bővebben: 1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként 1870-1990 között az 1990. évi államigazgatási beosztás szerint, Budapest, 1992

²⁴³ Erről bővebben: Kozma István, Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945-1948), www.mtaki.hu

²⁴⁴ BANK Barbara, ÓZE Sándor, A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig. Budapest-München-Backnang, 2005.

²⁴⁵ Adatok: Romsics Ignác, Magyarország története a XX. században, Osiris, 2001

²⁴⁶ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. (Szerk.: Gyarmati György) Bp. Történeti Hivatal, 2000.

III. „A MUNKÁSOSZTÁLY ÖKLE”, AZ ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

házi objektumjelentések is készültek, kiemelt állambiztonsági figyelmet kapott.²⁴⁷ A politikai hierarchia tetején 1949 és 1953 között Rákosi Mátyás állt, Sztálinhoz hasonló személyi kultuszt építettek köré. Ennek a pozíciónak a fenntartásához azonban szükség volt – a szovjettámogatáson túl – egy olyan komoly (terror) szervezetre, amely mindig a „helyes úton tartja a magyar társadalmat”: ez volt az Államvédelmi Hatóság (ÁVH). Rákosinak külön, személyi ÁVH-őrsége volt.

A hatalom megtartása érdekében azonban az ÁVH-nak hatalmas besúgóhálózatot kellett kiépítenie és fenntartania, amit az önként jelentkezők és a zsarolással beépített informátorok segítségével oldott meg. Az előbbi csoportba az agilis kommunisták, az MKP párttagok tartoztak, akiket ellenzéki pártokba, üzemek, gyárak tanácsába építettek be és ha velük probléma akadt, az ÁVO/ÁVH hirtelen megvonta tőlük az anyagi támogatást (amint adósságba keveredtek, újra az ÁVH segített neki, cserébe folytatniuk kellett besúgó tevékenységüket). A második csoportba zsarolás, presszió által szerveztek be több száz embert: az Államvédelem rendelkezett például nyilaskeresztes tagok névsorával (ez elég indok volt, hiszen akinél ez kitudódott, az nem kapott állást, sőt, internálták) illetve kitöltetlen nyilaskeresztes pártbelépési nyilatkozatokkal, melyeket a beszerzendő egyének nevére állítottak ki, aláírásukat aláhamisították és a kiszemelt személy választhatott: internálás vagy besúgó-munka. A szovjetek is az Államvédelem segítségére voltak: egyszerűen elrabolták az illetőt és elhurcolták a Szovjetunióba (Kovács Béla kisgazdapárti főtitkárral ezt a módszert alkalmazták) vagy bevitték az ÁVH-hoz és ott jelezték (szovjet egyenruhában), ha nem vállalja a besúgó szerepét, átkísérik az orosz parancsnokságra. 1947 őszére az államosított gyárakban, üzemekben már több száz besúgó dolgozott és az államvédelem segítségével minden a kommunista elképzelések szerint alakult. Az 1947. október 25-i magyarországi helyzetről tudósító BBC magyar adása szerint *az országban és a kormányban – akár tetszik, akár nem – a Kommunista Párt a tulajdonképpeni mozgatóerő.*²⁴⁸ Azt, hogy ki a korszak mozgatóereje, meghatározó szereplője, 1950-től már az utca embere is felismerte: a szürke rendőr(egyenruha) és a köznyelvben „zöld ávos” illetve „kék ávos” egyenruhák jellegzetes – határőrségnél zöld, karhatalomnál kék színű – ötágú csillaggal díszített váll-lapjai, gallérhajtókája és sapkaszalagja segítségével.

Az ÁVO-nak, majd az ÁVH-nak minden megyében, városban működtek osztályai, a rendőrségeken is dolgoztak államvédelmi tisztek és titkos informátorok – ők mind több száz ezer személyről rendelkeztek adatokkal és munkájukkal az egész magyar társadalmat rettegésben tartották. Az államvédelem, a politikai rendőrség feladata 1945-től a háborús bűnösök felkutatása volt, majd bárkiről nyithattak dossziét, aki nem felelt meg nekik. 1951 végén a vidéki államvédelmi osztályok elnevezése már nem a városok,

²⁴⁷ ÁBTTL, O-20009 Kútvölgyi úti Állami Kórház (1962-1986)

²⁴⁸ Adatok és idézet: Pallai Péter-Sárközi Mátyás, Némi demokráciától a népi demokráciáig, Helikon, 2008

hanem a megyék alapján került a jelentésekbe.²⁴⁹ A Függelékben található 15. számú Dokumentumban, ahol egy 1951 decemberében írt Szolgálati jegy szövege olvasható, például már *Pestpilis-Solt Kiskun Vármegye ÁVH Osztálya* van feltüntetve. Ugyancsak az 1951. évi ÁVH-munkatervben szerepelt a „nemkívánatos budapesti elemek” kitelepítése, ami ugyan a belügyminisztérium feladata volt, de a politikai rendőrség segítségével. 1952-1953-ra már tele voltak a börtönök, internálótáborok, munkatáborok, ahol a korábban említett, több mint 40.000 „osztályellenség” megaláztatások és jogsértések közepette dolgozott. A hatalmi harcokban egymást sem kímélték: a kommunista Rajk Lászlót 1949 októberében végzik ki, 1950-ben Szakasits és Marosán, 1951-ben Kádár, 1953-ban Péter Gábor kerül börtönbe. Itt is szovjet mintát követ a MKP, majd a MDP: Péter Gábort, a Politikai rendőrség, majd az Államvédelmi Hatóság vezetőjét régi elvbárátai tartóztatták le, hasonlóan, mint a Gulag-birodalom és a szovjet politikai rendőrség vezetőjét, Beriját. (Hruscsov²⁵⁰ és Molotov²⁵¹ „közreműködésével” Beriját letartóztatása után ki is végezték.)²⁵²

²⁴⁹ Müller Rolf, Politikai Rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó, 2012

²⁵⁰ Hruscsov, Nyikita (1894-1971) szovjet politikus, a sztálini diktatúra, majd a Sztálin utáni Szovjetunió egyik vezetője, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára (1953), miniszterelnök (1958), távollétében leváltották 1964-ben.

²⁵¹ Molotov, Vjacseszlav (1890-1986), szovjet politikus, a pártvezetés tagja (1921-1957), a Népbiztosok Tanácsának elnöke (1930-1941), a szovjet külpolitika irányítója (1939-1949, majd 1953-1956) ő írta alá Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszterrel a szovjet-német meg nem támadási szerződést (1939. augusztus 23.), a sztálini diktatúra alatt tömeges kivégzéseket végeztetett el, és Sztálin halála után is, 1957-ig aktívan befolyásolja a szovjet politikát. 1957-ben kizárták a pártból, igazi felelősségre vonás nélkül halt meg

²⁵² Erről bővebben: Kun Miklós, Berija bukása, in: Beszélő online, 21. szám, Évfolyam 3., Szám 21. (Befejezetlen múlt), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/berija-bukasa>

KÉPMELLÉKLET

1. kép: A Weiss Manfréd Acél- és Fémművek bombázása Budaörs felől nézve, 1944-ben
A második világháború borzalmai utáni évtizedet több tízezer ember számára az ÁVH (terror) szervezete és „munkája” határozta meg. (fortepan/orig. National Archives)

2. kép: Politikai dekoráció 1945-ből, Budapest, Kristóf tér, szemben a Szervita templom, falfirka: „Éljen a MKP” (kép: fortepan/orig. fortepan)

3. kép: Sztálin tanítványa, Rákosi Mátyás képe alatt díszpáholyban a kommunista hatalom képviselői: Dobi István, tőle balra, egy sorral lejjebb Ortutay Gyula és Péter Gábor, Dobi mellett Szakasits Árpádné, Szakasits Árpád, Gerő Ernő, Marosán György, második sorban Farkas Mihály és Kádár János, Budapest, UTE pálya, Olaszország-Magyarország (1:1) labdarugó mérkőzés, 1949 (fotó: fortepan/orig Kovács Márton Ernő)

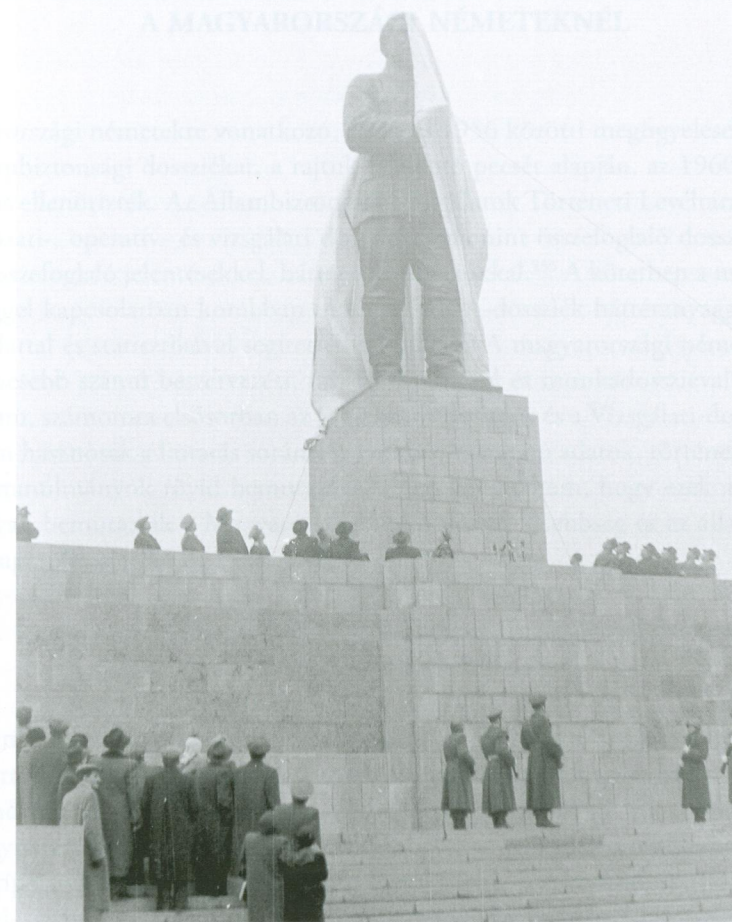
4. kép: Államvédelmisek eskütétele 1950-ben a budapesti Államrendőrség laktanyájában Kerepesi út, ma Készenléti Rendőrség. (foto: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

5. kép: Rendőrhatalásági Intézet Internálótáborának hálókörlete 1950-ben, Budapest XIV. kerületében (fotó: fortepan/orig Magyar Rendőr)

6. kép: A budapesti Sztálin-híd (ma Árpád-híd) avatása 1950-ben, középen Bebrits Lajos, tőle jobbra a diktatúra meghatározó moszkovita vezetői: Rákosi Mátyás, jobbra tőle a második Farkas Mihály, a kép jobb szélén pedig Gerő Ernő látható (fotó: fortepan/orig. Uvaterv)

7. kép: A személyi kultusz jegyében: Sztálin szobor avatása 1951-ben a Felvonulási téren (ma Ötvenhatosok tere) Az 1949. évi XXVI. törvény²⁵³ elfogadásával hatályba lépett Budapest közigazgatási határainak új megállapítása: hét város és tizenhat község csatlakozott a fővároshoz, területe kétszeresére, lakóinak száma másfélszeresére növekedett és az új Nagy-Budapest arculatának kialakítását az építész szakmára rákényszerített szocialista realizmus²⁵⁴ határozta meg. Ennek jegyében alakították ki 1950-ben a Felvonulási tér arculatát, a képen látható hatalmas Sztálin- emlékművel és a dísztribünnel. (fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

²⁵³ 1949. XXVI. törvény (Budapest főváros területének új megállapításáról 1949. december 20.) alapján 1950. január 1-jével Budapesthez csatoltak huszonhárom környező, addig önálló települést: hét várost és tizenhat nagyközséget, Erről bővebben: György Péter: Nagy-Budapest – az elképzelések és a valóság, in: http://old.bparchiv.hu/index.php?action=print&news_id=75

²⁵⁴ In: Várnai Vera, Festői Budapest, Corvina Budapest, 2004

IV. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI MUNKA MÓDSZEREI ÉS KATEGÓRIÁI A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKNÉL

A magyarországi németekre vonatkozó, 1945 és 1956 közötti megfigyelésekkel kapcsolatos állambiztonsági dossziékat, a rajtuk található pecsét alapján, az 1960-as, 1970-es években is ellenőrizték. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találhatóak hálózati-, operatív- és vizsgálati dossziék, valamint összefoglaló dossziék statisztikákkal, összefoglaló jelentésekkel, háttér információkkal.²⁵⁵ A kötetben a magyarországi németekkel kapcsolatban korábban már említett A-dossziék háttéranyaggal, információval, adattal és statisztikával segítették a kutatást. A magyarországi németek tekintetében kevesebb számú beszervezési, ún. Bt-dossziéval és munkadossziéval (M-dosszié) találkoztam, számomra elsősorban az Objektum-dossziék és a Vizsgálati-dossziék voltak különösen hasznosak a kutatás során. Az ezekben található adatok, történetek, a különböző esettanulmányok rövid bemutatásával arra törekedtem, hogy ezek a példák reprezentatívan bemutassák a Magyarországon élő német kisebbség és az állambiztonsági szervek kapcsolatát 1945 és 1956 között.

Objektum-dossziék

Az operatív dossziékon belül érdekesek voltak a P- és O-dossziék: a P-dossziékban 1945 előtti adatokat, információkat találunk, például – a kutatás szempontjából – a Volksbunddal és a Waffen-SS-el kapcsolatban.²⁵⁶

Az úgynevezett O-dossziék egy speciális csoportot képeznek a levéltárban, mivel különböző típusú dokumentumokból, anyagokból állnak. Ide, az O-dossziékhoz tartoznak a személyi-, csoport-, objektum-dossziék és a rendkívüli események dossziéi.²⁵⁷ Ezekben az O-dossziékban sok információt találtam, mivel ide tartoznak a nyomozások, megfigyelések és ezen belül számos titkos, bizalmas „figyelés” alatt, után keletkezett dokumentum.

²⁵⁵ Erről bővebben: Mihály SOÓS, A háborús és népellenes büntettek feltárásának forrásai a Történeti Levéltárban, Trezor 3. Budapest 2006.

²⁵⁶ ÁBTL 3.1.6. P-274

²⁵⁷ Például ÁBTL O-14922/1, Összefoglaló jelentés az egykori Volksbund-tagokról Magyarországon 1943-ban.

Vizsgálati-dossziék

A vizsgálati-, az úgynevezett V-dossziékat csak az ÁVH megalakulásától, 1950-től nyitották meg és ebből kifolyólag a korábban keletkezett iratokat később tették rendbe és később kerültek bele az 1945-1949 közötti anyagok a vizsgálati dossziékba.²⁵⁸ A V-dossziék azonban emiatt egységesek, azonos iratfajtákból állnak és például feljelentéseket, a nyomozás elrendelésével, őrizetbe vétellel, előzetes letartóztatással kapcsolatban hozott döntéseket, a gyanúsítottak és a tanúk kihallgatási jegyzőkönyveit, a vádiratokat és sokszor az ítéleteket is tartalmazzák. Ezek a dossziék – a bennük található emberi sorsokon keresztül – hűen tükrözték 1945 és 1956 között a kommunista politika változásait. A Függelékben olvashatnak ebből az időszakból származó eredeti példákat ügynök beszerzésével, majd leépítésével kapcsolatos, operatív (körözéssel, illegális határátlépéssel, kémkedéssel kapcsolatos) és vizsgálati (feljelentéssel, internálással kapcsolatos) dossziékról. Ezek mutatják, milyen módon vették fel az államvédelem emberei az adatokat: hogyan nézett ki és mit tartalmazott például egy „Szolgálati jegy”, egy „Figyelőlap”, mi a célja egy „Környezettanulmány” és mire kíváncsi az államvédelem egy „Kutatólapon”, ha be kíván szervezni valakit.

Az 1950 és 1953 között az ÁVH irányítása alatt álló internáló táborok felszámolása utáni, 1953. november 5-én írott összefoglaló jelentésben²⁵⁹ olvashatunk arról, melyik államvédelmi kategória milyen büntetéseket vont maga után:

- Kémkedés,
- Háborús és népellenes bűncselekmények,
- Demokratikus államrend elleni szervezkedés,
- Demokratikus államrend elleni izgatás,
- Tiltott határátlépés,
- Egyéb bűncselekmények.

Büntetésként átlagosan

- a kémkedési ügyekben hozták a legmagasabb ítéleteket, az átlagbüntetés 6 év 3 hónap,
- Demokrácia ellenes szervezkedésekért 5 év 10 hó,
- háborús és népellenes bűncselekményekért 5 év 8 hó,
- tiltott határátlépésnél 4 év 2 hó „járt”.

Még egy fontos információ a kategóriák és büntetések után: a büntető eljárás alá vont személyek foglalkozás szerinti megoszlása, tehát kiket vittek bíróság elé

- tisztviselő és értelmiségi,

²⁵⁸ Erről bővebben: Mihály SOÓS, A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai a Történeti Levéltárban, Trezor 3. Budapest 2006 (S. 81-106.), Ida VÁMOS PETRIKNÉ, Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltárásához. In: Trezor 1. Budapest 1990

²⁵⁹ ÁBTL, 4.1. A-505

- kulák,
- egyházi személy,
- tőkés, földbirtokos,
- horthysta tiszt, tiszthelyettes,
- csendőr, rendőr,
- volt SS katona,
- munkás,
- dolgozó paraszt,
- MÁV alkalmazott.

A recski internáló- és kényszermunkatáborba vitték a MÁV-alkalmazottakat, akik korábban - a két háború között - a vasúti igazgatóságokon, üzletvezetőségeken dolgoztak. Ezek az egységek a második világháború végéig a 2. VKF-hez (katonai hírszerzés és elhárítás) tartoztak.²⁶⁰ A recski táborba internált MÁV dolgozók kihallgatási jegyzőkönyvei megtalálhatóak az ÁBTL *MÁV alkalmazottak* című vizsgálati dossziében.²⁶¹ A munkás és dolgozó parasztok ügyében a bíróság főleg kémkedés, tiltott határátlépés miatt hozott ítéletet. Legnagyobb számban a tisztviselőket, értelmiségi internáltakat büntették.²⁶² Kik voltak a politikai rendőrség foglyai? Kiket figyeltek meg, kikről nyitottak dossziét az állambiztonságnál, ki került internáló- vagy kényszermunkatáborba? A kutatás alapján a legnagyobb számban, az ÁVH terminológiája, dossziékban fellelhető jelzők, feljegyzések, vádak alapján

- a „nép ellenségei”, osztályidegen személyek,
- politikai foglyok,
- szabotőrök,
- „demokráciaellenes” elemek,
- hadifoglyok,
- „fasiszták”, volksbundisták, titóisták
- kémgyanús személyek,
- feljelentést elmulasztók

kerültek az államvédelem látókörébe és bárki, akit a fent felsorolt vádak bármelyikével meggyanúsítottak. A következő oldalakon az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelt dossziék alapján – több német nemzetiségű személy története kerül bemutatásra. Sok dosszié-szereplőt szokása, kritikusabb véleménynyilvánítása, vagy csupán származása miatt az államvédelem kémgyanúval, amerikai imperializmussal, volksbundista, fasiszta múlttal gyanúsított meg és tette ez által a *nép ellenségévé*. Talán ez a kifejezés (*a magyar/szovjet nép belső ellensége*) és szinonimái, mint például a *demokráciaellenes* tevékenység, a *népi demokratikus államrend elleni izgatás* vagy *demok-*

²⁶⁰ In: „Hatvan éve zárták be a recski kényszermunkatábor”, Magyar Hírlap, 2013. szeptember 2.

²⁶¹ ÁBTL, 3.1.9. V-99009 MÁV alkalmazottak (1938-1952)

²⁶² ÁBTL, 4.1. A-505

ráciaellenes szervezkedés a leggyakrabban használt szóösszetételek a Rákosi diktatúra alatt készült feljegyzésekben, kihallgatási jegyzőkönyvekben. A levéltárban talált *Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc* című dossziében fellelt államvédelmi tankönyv (III. kötet) fejezetei is ezt igazolják: 1949 és 1953 között az államvédelmisek tananyagában szerepeltek többek között *A népi demokratikus államrend megdöntésére és gyengítésére irányuló belső ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc tapasztalatai*, valamint *A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedések főbb jellemzői*, továbbá *A népi demokratikus államrend elleni izgatás és A belső ellenség tevékenységére, valamint az államvédelmi munka hatékonyságára vonatkozó tapasztalatok és az ezekből levonható főbb következtetések*.²⁶³ És az államvédelem sztahonovista módon teljesítette a tananyagban leírtakat: az ötvenes évek közepén az ÁVH 1.200.000 személyről vezetett megfigyelési kartont és 35.000 államvédelmi munkatárs, besúgó figyelte a célszemélyeket és „tartotta a magyar társadalmat a helyes úton”.²⁶⁴ A társadalom nevelésének – magánszférája folyamatos megsértésének – államvédelmi eszközei, államvédelmis tananyagokban szereplő feladatai voltak:

konspiráció: Az eredményes állambiztonsági munka feltétele volt a konspiráció (a célt hogyan tudják gyanútlan viselkedéssel elrejteni): ehhez szükséges volt egy megfelelő *környezettanulmány* készítése (lsd. Függelékben 15. sz. Dokumentum) és a megismert személy leírása. Az ügynökök magukról semmilyen írásos adatot nem adhattak meg (lsd. a Függelékben 13. sz. Dokumentumban, az ügynök „A.G./2.” módon jelölte magát), valamint a konspirációs szöveget mindig harmadik személyben írták.

bizalmi emberek: A hálózat fontos elemei voltak a bizalmi, ún. b-emberek – később, 1950-től ügynökök: ők vizsgálták meg az adott település földrajzi és társadalmi helyzetét, ők írtak *hangulatjelentéseket* a helységekben történő politikai, társadalmi eseményekről. (lsd. jelen kötet V. fejezetében Bácsszentgyörgy faluról készített ügynöki jelentéseket) A hálózat kiépítése tekintetében első helyen szerepeltek az ipari centrumok, fontosabb egyetemi városok, a déli és nyugati határsávok, valamint azok a települések, ahonnan svábokat telepítettek ki, üzték el. (lsd. a kötet IV. fejezetében a Kitelepítettekkel való kapcsolattartásról készített jelentéseket)

beszervezés: A beszervezésnél a kutató egyéneknél fontos volt a pontos karakterisztika felállítása és a beszervezés szempontjából történő osztályozás, azaz milyen módon – pénz, zsarolás vagy ideológiai meggyőződés szerint – szervezhető be az egyén. (lsd. erre példát a Függelékben, 12. sz. Dokumentum, Kutatólapot) A sikeresen beszervezett személyek megbeszél helyen találkoztak irányítójukkal, jelentéseiket géppel írták, nevüket fedőszámmal helyettesítették. (lsd. a Függelékben a 13. számú Dokumentumot beszervezésről és leépítésről)

²⁶³ ÁBTL, 4.1. A-1364/3 Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc, 1949-1953, III. kötet (158 oldal)

²⁶⁴ Adatok: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-Rubicon Budapest, 2011 (274 oldal)

feljelentések, lehallgatások, lefigyelések, levéllenőrzések: A módszerek közé tartozott a megfigyelések, feljelentések mellett a telefonvonalak lehallgatása és a levéllenőrzés. 1945-től Budapesten a Nyugati pályaudvar mellett lévő 62-es és a Keleti pályaudvar közelében található 72-es számú postahivatalokban dolgozó kommunista hivatalnokok bontották fel az „éberség jegyében” a leveleket, gyanús küldeményeket. Kádár János felesége, Tamáska Mária korábban itt dolgozott.²⁶⁵

jelentések: Az információk alapján az ügynököknek jelentéseket kellett készíteni, a jelentések továbbítására *futárokat* alkalmaztak (lsd. a kötet IV. fejezetében a Beszervezettekben és a Függelékben a 12. sz. Dokumentumban a beszervezéskor a célszemélyt futár-szolgálatra küldték ki Ausztriába)

Ezeknek az információknak a birtokában érdemes elolvasni, miért kerültek kapcsolatba a magyarországi németek az állambiztonsággal és ez milyen következményekkel járt.

„Demokratikus államrend” elleni tevékenységek

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában számos olyan dossziéval találkoztam, amelyekben magyarországi német származású gyanúsítottakról nyitottak dossziét, elsősorban „Demokratikus államrend elleni szervezkedés vagy Demokratikus államrend elleni izgatás” miatt. Például a német nemzetiségi Harbeit A. 1947-ben a Baja felé tartó vonaton barátaival a háborúról beszélgetett és mindannyian azon a véleményen voltak, hogy hadifogságuk a Szovjetunióban sokkal rosszabb volt, mint az amerikai zónában. A kommunisták éberségre felszólító kampánya sikeresnek bizonyult, hiszen beszélgetésüket valaki jelentette és Harbeit-et – részben ezek a kijelentések miatt – 10 havi börtönre ítélték.²⁶⁶

Stoffer L. (a.n. Schweighardt T.) jegyzőt azzal vádolták meg, hogy szidta a kommunistákat és fenyegette az elűzött német nemzetiségi lakosok házaiba beköltöző új telepeseket. Demokráciaellenes izgatás miatt dossziét nyitott róla az államvédelem.²⁶⁷ Egy másik áldozat, Lung G. felesége – a jelentés szerint – levélben rágalmazta a demokráciát, ezért 1947-ben az államvédelem elfogta és a népbíróság az „új rendszert” kritizáló tettért 7 év 6 hónap börtönre ítélte. A rendszer ellenségeivel való embertelen bánásmódot mutatja sajnos az a szomorú tény is, hogy az „ellenséges tevékenysége” miatt bebörtönzött asszony 1951-ben a lipótmezei elmeegógyintézetbe került.²⁶⁸ A szabad véleménynyilvánítás – főleg ha ez a diktatúra legelső emberéről szólt – ugyancsak büntetendő volt: a német származású Ebinger J.-et 1948-ban két év börtönre ítélték és mindenét elko-

²⁶⁵ In: Müller Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó, 2012

²⁶⁶ V-5775, „Harbeit A. és társai”, 1947

²⁶⁷ ÁBTL, V-18933 Stoffer L. (1945-1949)

²⁶⁸ ÁBTL, A-479 Internálótáborok felülvizsgálati anyaga

bozták, mert Rákosi Mátyás füleire állítólag sértő megjegyzéseket tett.²⁶⁹ Egy rosszkor feltett kérdés is állambiztonsági vizsgálatokat vont maga után, mint például a Jugoszláv határ mellett lakó, német nemzetiségű Nitsch Gy. ügye,²⁷⁰ aki 1950-ben a Parlament egyik kapujánál strázsáló őrtől annyit kérdezett, hol találja az amerikai követség épületét. Nitsch 4 oldalas ügyiratában – az új demokráciát veszélyeztető kérdése miatt – hatósági jelentéssel találkozunk. Az 1913-ban született Végh M. tanítónőként dolgozott és kifejtette nézeteit az „új rendszerrel” kapcsolatban. A győri népügyészség a Népbíróság Különtanácsa előtt vádat emelt az asszony ellen, majd internálták, a lakosság azonban az őszinte tanárnőt mártírként kezelte.²⁷¹

Hujber J.-né, szül. Tiringer E. postai alkalmazott, telefonkezelő 1950 júniusában az egyház, a papok védelmében „tiltakozott”: az ÁVH őrizetbe vette volna a hatvani papokat, Hujberné azonban nem kapcsolta a zavargások alatt Péter Gábornak Rákosit (nem is tudta kapcsolni, mert nem ismerte Rákosi új, titkos telefonszámát), ezért Kistarcsára internálták és csak 1953. februárban szabadult.²⁷² Az ugyancsak német származású Molnár A.-t (Müller A.) pedig mint buszsofőrt a buszon dolgozó autóbuszkalauz és ügynök „Tóth Gy.” figyelte meg konspiratív módon, éveken keresztül. Általában a buszsofőr Molnár a buszon utazó, német nemzetiségű személyekkel folytatott beszélgetéseit figyelte és jelentette az ügynök. Molnár/Müllert később rendőri felügyelet alá helyezték, állítólagos kommunista és szovjetellenes kijelentései miatt.²⁷³

Az 1950-es években véleményét érdemes volt mindenkinek magában tartania, ha nem szeretett volna az államvédelemmel találkozni: Ezt nem vette figyelembe Erhardt L., aki Etyek község vasúti vendéglőjében 1950. januárjában a dosszié szerint *brutálisan káromkodott és a demokráciát szidta*²⁷⁴ és ezért a rendszerellenes kijelentéséért, magatartásáért államvédelmis dosszié nyílt róla, melyben 7 oldalon tanúkihallgatási jegyzőkönyve olvasható. Hasonló sorsra jutott Breitigam J. fémöntő mester is, aki Budapesten, a XIV. kerület egyik vendéglőjében rendszerellenes kijelentéseket tett és ezért – a környezetében akkor „éberen” figyelő honfitársa segítségével – találkozhatott az államvédelem munkatársaival, feljelentés áldozata lett.²⁷⁵

Kutatásom során több olyan dossziéval is találkoztam, ahol egyértelműen a Magyarországon élő német kisebbség megfigyelése volt az ügynökök feladata: sok jelentésben a „svábok” gazdasági, politikai beállítottsága, a kitelepítettekkel való kapcsolattartás vagy a termelőszövetkezetekben történő „demokráciaellenes” viselkedésük miatt lettek nega-

tívan leírva és megfigyelés alatt tartva.²⁷⁶ Az iparos családból származó Pfeiffer J. soproni lakos 1945-ben a Honvédelmi Minisztériumba kérvényt adott be, hogy Sopront csatolják Ausztriához. Ezért a soproni politikai osztály letartóztatta és 1946. október 2-án mint háborús bűnöst 6 év börtönre ítélte.²⁷⁷ Véber F. társaival 1945. január 2-án Baj községből a német katonaság elől kimenekültek a szőlőhegyre, ahol egy épület padlásán egy lábán sérült szovjet katona feküdt. Véber és társai levitték a katonát a padlásról, de nem tudták elszállítani. 1945 októberében a tatai rendőrség elfogta és kihallgatta Véber F.-et, majd 1946 márciusában elengedte, azonban – egy szovjet katona „cserbenhagyása” miatt – a győri népbíróság Vébert 1948. november 23-án 3 év börtönre ítélte. Politikai beállítottsága miatt nyitottak dossziét Murai (Mók, Mock) L.-ről is, (1950-54), akit jobboldali – „demokráciaellenes” – tevékenysége miatt Kistarcsára internálták, majd szabadulása után 4 év börtönre ítélték.²⁷⁸

Osztályellenes személyeknek minősültek az állambiztonságnál az egyházi személyek is, amit több róluk nyitott dosszié is igazol, mint például Hoffmann T. apáca és társai ügye, akik engedély nélkül hagyták el a rendházat, ezért előállították őket és rendőri felügyelet alá kerültek, valamint államvédelmi szempontból veszélyesnek minősültek, dosszié nyílt róluk.²⁷⁹

Hoffmann M. (az előbb leírt Hoffmann T. rokona) ugyancsak engedély nélkül távozott a rendházból, róla is dossziét nyitottak az államvédelemnél.²⁸⁰ Politikai beállítottsága miatt Eszterle J. (a.n. Holl J.) is az „új demokrácia” nem kívánatos tagja, hiszen apáca volt, internálták, majd a kistarcsai internálótáborból 1951-ben szabadult.²⁸¹

Az új „demokratikus rendszert”, az 1945-ös földreform-rendeletet, a kitelepítéseket, beszolgáltatási rendszert kritizáló, gyanús kijelentések miatt is az ÁVH-hoz kerülhetett bárki. Osztályhelyzetüknél fogva a középf- és nagyparasztok (kulákok), arisztokraták, nagybirtokosok kerültek ebbe a kategóriába, így sok német nemzetiségi gazda (sváb-kulák) is. A második világháború befejeződése után, 1945-től megindult Magyarország paraszttársadalmának felbomlása, ennek a paraszttársadalomnak voltak tagjai a magyarországi német gazdák is. Ebben a paraszttársadalomban – ha a tagozódását megnézzük – a „sváb-kulákok” általában a középparaszti- illetve módos paraszti-réteghez tartoztak. Závada Pál író *Kulákpré*²⁸² című szociográfiájában – családja bemutatásán keresztül – megelevenedik a háború utáni, sztálinista parasztpolitika minden mozzanata és kutatásomhoz, a „sváb-kulákok” helyzetének pontosabb megismeréséhez is hozzásegített a Závada-regény történelmi háttere.

²⁶⁹ V-6597, Ebinger J., 1948

²⁷⁰ ÁBTL, I.4. 302248/1950 – Nitsch Gy. ügye, 1950

²⁷¹ ÁBTL, V-78698 Végh M., (1945-1948)

²⁷² V-7221 Hujber J.-né szabotázs, 1950-52

²⁷³ O-14943 Molnár A. (Müller A.), Budaörs, 1960-1968

²⁷⁴ ÁBTL, I.4.- 1044/1950 Erhardt L. ügye (1950)

²⁷⁵ ÁBTL, I.4. – 300827/1950 Breitigam J. (1950)

²⁷⁶ ÁBTL, O-9555 „Das Dorf Bácszentgyörgy”

²⁷⁷ ÁBTL A-479 Internálótáborok felülvizsgálati anyaga

²⁷⁸ V-093 Murai (Mók, Mock) L., 1950-54

²⁷⁹ ÁBTL, V-276 Hoffmann T. és társai, 1950

²⁸⁰ ÁBTL, V-277 Hoffmann M., 1950

²⁸¹ V-058 Eszterle J. (a.n. Holl) kényszer lakhely elhagyása, 1950-51

²⁸² Závada Pál, *Kulákpré*, Magvető Budapest, 2006

Az általában a helyi gazdáknál munkát vállaló földtelen vagy törpebirtokkal rendelkező földművesek, az ún. uradalmi részesművelők (akik a környékbeli uradalmakba jártak dolgozni) és az idénymunkára szervezett ún. summás szegényparasztok voltak a magyar parasztság legrosszabb helyzetű csoportjai, akik – helyzetükből adódóan – szimpatizáltak az agrárszocialista eszmékkel. Az általában már lovas fogattal dolgozó kisparasztok rendelkeztek saját földdel 4-8 holdon,²⁸³ szerényebb falusi házban laktak, ahol istálló, gazdasági épület is állt és mivel önálló gazdálkodóként működtek, kevésbé rokonszenveztek a kommunista pártpolitikával. A középparasztok – ide tartozott sok magyarországi német földműves – már 8-18 holdon gazdálkodott, ez önmagában már eltartotta a gazdálkodócsaládot, viszont a ház vagy tanya egészét, a család minden tagját – és így az életük minden területét – a hagyományos paraszti termelés határozta meg. Házuk a faluban már rendelkezett utcai és hátsó szobával, konyhával, kamrával, istállóval, kúttal, tágas kerttel és ez a réteg már erősen kötődött saját házához, földjéhez. (Az 1948 utáni politikában ők is „kulákjelöltté” váltak.) A középparasztok életmódjához hasonlóan éltek a 18-25 holdas szerényen módos parasztok és a már tanyával is rendelkező 25-35 holdas módos gazdák, akik általában bérest is foglalkoztattak és ezért a kommunista politika egyértelműen kuláknak minősítette őket. A paraszttársadalom legmódosabb gazdáinak 35 holdnál nagyobb birtokuk volt, a korábban bemutatott nemesnádudvari születésű, magyarországi német Richter György családja is 50 holdas területükkel a kommunista politika alapján „sváb-kulák” családnak minősült. A legmódosabb gazdák a falu, község, kisváros társadalmi életében meghatározó posztokat foglaltak el: képviselők vagy vezető tagok voltak a Hitelszövetkezetekben, bíró, pénztárnok vagy egyháztanács tag szerepköröket töltöttek be és elfogadta őket a helyi közösség. Nagy, 4-6 ablakkal az utcára nyíló házaik a falu központi helyén álltak, tágas melléképületekkel, magtárral, kerttel rendelkeztek. A községek paraszttársadalmának szerves részét képezték az iparos- és kereskedő családok – hentes, mészáros, kovács, asztalos, cipész, kerékgyártó, szabó mesterek – akik hasonlóan éltek, mint a középparasztság, saját házzal, kerttel, több hold földdel rendelkeztek és kisipari műhelyeikben – például szikvízüzemekben, pékségekben – több alkalmazottal dolgoztak.²⁸⁴ Vagyonuk miatt ők is sokan a kommunista politika áldozataivá váltak. Az ugyancsak korábban említett budaörsi Frank család a német nemzetiségi község jómódú rétegéhez tartoztak, hentes- és mészárosként dolgoztak, saját üzletük és a falu központjában álló emeletes polgári házuk mellett jelentős nagyságú földterületük volt. Ők is a szovjetizálódó Magyarország áldozatai voltak: az 1947-es elűzetésük után a család teljes vagyonát elkobozták és –

²⁸³ A kataszteri vagy katasztrális hold (jele kh) a hold legfontosabb változata, ami túlélte a metrikus mértékrendszer bevezetését, földnyilvántartási használatát csak 1972-ben szüntették meg (1972. évi 31. tvr.) Egy kataszteri vagy katasztrális hold 1600 négyszögöl, ami 0,575464 hektárral vagy 5754,64152861 négyzetméterrel egyenlő. Egy hektár 1,7377 katasztrális holdnak felel meg. in: Lenkovics Barnabás, Magyar Polgári Jog. Dologi jog. Budapest: Eötvös. 2006

²⁸⁴ Adatok: Závada Pál, Kulákprés, Magvető Budapest, 2006

ahogyan Rákosi fogalmazott *a kitelepítendő svábok helyett új telepések jöttek*²⁸⁵ és a házat, földeket az új telepések között osztották szét.

Kiosztjuk a kitelepítendő svábok ¼ millió holdját azoknak, akiknek nem jutott föld, írja a Viharsarok²⁸⁶ 1947. augusztus 12-i számának agitációs célzatú cikke. Érezhető volt a megyei napilap 1945 és 1953 között megjelent írásainak egyre harciasabb hangvétele: 1947-től nyíltan támadják már a közép- és módosparasztokat, elindul az ún. „zsiros paraszt”, „zsiros gazda” szóösszetétel, és így nevezi a napilap a magyarországi németeket, a „sváb-kulákat” is: *Ezeknek a zsiros sváboknak több mint 1 negyed millió hold föld van ma is a kezükben. Ezek a fasiszta időkben is ravaszok és óvatosak voltak.*²⁸⁷ Az újság – hasonlóan, mint az államvédelmi hatóság az elfogott, kihallgatott, megfigyelt német nemzetiségű személyekkel kapcsolatban – valódi bizonyítékok nélkül vádaskodik, negatív, elítélő jelzőkkel illeti a svábokat és az egész magyar társadalomban egy németellenes, svábellenes hangulatot teremt. 1948-tól már nem csak „zsiros svábok”, hanem „sváb kulákok”-ról olvashatunk a jelentésekben: egyre többször írnak a „nép ellenségeiről” a kulákokról, a kulák-jelöltekről és mindig összekötik – az újságok és az ÁVH jelentések is – a kulák-parasztokat bizonyos bűntettekkel: szabotázzsal, kizsákmányolással vagy egyszerűen ravaszsággal. 1948 végétől már általában a beszolgáltatások ellen *agitáló*, dolgozó népet *károsító*, lépten-nyomon *szabotáló* jelzőket olvashatunk a Viharsarok cikkeiben.²⁸⁸

Néhány példa az állambiztonsági jelentések alapján *szabotáló, demokráciaellenes*, államosítások ellen *agitáló, beszolgáltatás-ellenes sváb-kulákokról*: A német származású Kiezer J.²⁸⁹ – aki a dosszié szerint 4 hold föld és egy ház tulajdonosa, tehát a kisparaszti rétegbe tartozott – a földjein dolgozott, ahol találkozott a falu egy másik lakójával, Horváth J.-al, akinek fia ott a kommunista párt titkáráként tevékenykedett. A férfiak vitába keveredtek: Kiezer a földosztás körüli igazságtalanságokról beszélt és kritizálta a Kommunista Pártot. Hamarosan feljelentették Kiezert, feljelentéséről és politikai nézeteiről, – miszerint Kiezert *nem baloldali demokratikus gondolkodásu ember*²⁹⁰ – olvashatunk a vizsgálati dossziében. Stark J. és társai bűne az volt, hogy mint kulákok, nem tettek eleget beszolgáltatási kötelezettségüknek, tehát a szövetkezesítés ellen voltak. Tranker J. az államosítások ellen „agitált”: Olajsütője államosítása kapcsán tettelegessé vált, amiért 8 havi börtönt kapott. Hámori (Hónig) J. (Tolna) nem szolgálta ki a szövetkezet boltvezetőjét, azaz akadályozta a „munkát”, 5 év börtönre ítélték és az ítéletet – hogy mindenki tanuljon belőle – a megyei hírlapban is közzétették. Kremper F. (1948) az államosítás ellen volt, ezért 12 év börtönt kapott. Baumann L. összeveszett a tanácselnökkel és a

²⁸⁵ Viharsarok, 1947. augusztus 12.

²⁸⁶ Viharsarok – 1950-től „Viharsarok népe” – megyei napilap és a kommunista politika szócsöve volt

²⁸⁷ Viharsarok, 1947. augusztus 12.

²⁸⁸ Závada Pál, Lapszemle 1949-1953 in: Kulákprés, Magvető Budapest, 2006

²⁸⁹ ÁBTL, V-109652, Kiezer J. és társai (1948-1951)

²⁹⁰ Uo., Jegyzőkönyv (részlet)

beszolgáltatás ellen volt, ő ezért 6 év börtönt kapott.²⁹¹ Egy 1949-es februári jelentésben olvashatjuk, hogy 4 „demokráciaellenes kulákot” zártak ki a termelőszövetkezetből, egyiket közülük internálták is. A termelőszövetkezetekben történő „demokráciaellenes” viselkedés is komoly büntetéssel járt: Egy 7 gyermekes édesanya, Márton M. a gabona beszolgáltatással szemben szóban és tettben ellenállt és a sok gyerekes parasztszalád személyi és vetőmag szükségleteire hivatkozott. A kaposvári megyei bíróság 1953. évi ítélete az asszonyt „hatóság tagja elleni erőszak” büntette miatt 10 hónap börtönt írt elő!²⁹² Hasonló „demokráciaellenes” tettért készült államvédelmi dosszié korábban Koltai (Klein) M.-ről is: Koltait 1948 júliusában rendőrhatalom őrizet alá helyezték, mert a „beszolgáltatási rendelet végrehajtása ellen izgatott”. 1949 márciusában megszüntették internálását és rendőrhatalom felügyelet alá helyezték.²⁹³

Bűncselekmények, emlékművek rombolói

A levéltárban fellelhetőek olyan dossziék is, ahol a magyarországi német származású gyanúsítottak bizonyíthatóan elkövettek valamilyen bűncselekményt. A „demokratikus rendszer” elleni tetteiknek következménye, büntetésük azonban jóval súlyosabbnak bizonyultak a mai demokratikus körülmények között született büntetéseknél. Stumpf A. és társairól szóló dosszié²⁹⁴ is mutatja, hogy a származás milyen befolyással bírhatott az ítélelhozatalban: Stumpf A. és baráti köre – Tóth A., Szekeres L.,²⁹⁵ Kottyán G., Herpauer G., Albrecht I. és Stumpf J. – 1948-ban a Fejér megyei Mór községben egy szovjet emlékműnél robbantottak. Vizsgálati anyagukban jelentéseket, környezet-tanulmányokat olvashatunk a gyanúsítottakról. (Állambiztonsági módszer: Környezet-tanulmány) Szekeres²⁹⁶ az egyetlen közülük, akit akkor pozitívan írnak le, mivel ő az egyetlen, aki Magyar Kommunista Párt tag, a Szabad Nép olvasója és egy kommunista ember fia. Szekeres is részt vett a robbantáson, de őt nem ítélik el, sőt, el is engedik és 1958-ban a dossziében még nevét is kitörlik! Albrechtről, Stumpf A.-ról és Kottyánról a környezettanulmány²⁹⁷ azt jelentette, hogy ők szélsőségesen jobboldali, németbarát és nemzetiszocialista személyek, és az összefoglaló jelentésben megtudjuk, hogyan ítélték ezért felettük: *Stumpf A. és társai ügyében a rögtönítélő bíróság ítéletét az alábbiakban*

²⁹¹ ABTL, V-5713 Stark János és társai, 1950, V-6211 Tranker J. és társai, 1949 V-270 Hámori (Hónig) J. szabotázs, 1950 Tolna, O-14959/318 Krempner F., 1948 Pócsper, O-14959/1367 Baumann L., 1951 Mérk

²⁹² ÁBTL, V-148904 Márton M. 1953

²⁹³ ÁBTL, V-34327 Koltai (Klein) M., 1946-1950

²⁹⁴ ÁBTL, V-77669 Stumpf A. és társai” 1948, O-18597/43 Stumpf J. 1953

²⁹⁵ A vizsgálati dosszié 9. oldalán Szekeres nevét 1958-ban mindenhol törlik (pecsét igazolja), ÁBTL, V-77669 Stumpf A. és társai” 1948

²⁹⁶ ÁBTL, V-77669 Stumpf A. és társai, Jelentés Szekeres L.-ről

²⁹⁷ ÁBTL, V-77669 Stumpf A. és társai, Környezettanulmány Albrecht I.-ről

*jelentem: A vádlottak közül enyhítő körülményt csak Albrecht I.-nél és Stumpf J.-nél láttunk fennforogni. Előzőnél töredelmes megbánást, utóbbinál pedig 20 éven aluli életkorát vették figyelembe. A kimondott ítéletben Stumpf A.-t és Herpauer G.-öt halálra, míg Albrecht I.-t életfogytiglanra, Stumpf J.-t 10 év fegyházra ítélték. Toldy Ferenc, rendőrszázados*²⁹⁸

Az egész tárgyalás gyors volt és a halálraítélteken az ítéletet – Toldy jelentése alapján – aznap délután a gyűjtőfogházban végre is hajtották. 1948 szeptemberében, amikor a Kommunista Párt politikai ellenfeleit már eltávolította, egy, a szovjetek elleni büntett nagyon szigorú büntetést vont maga után. A robbantás emberéletet nem követelt és csak kisebb anyagi károkat okozott: *A robbantás által a hősi emlékmű talapzatáról leszakadt egy 90x40x30 cm-es darab (!) Az ÁVH azonnal kihallgatásokat tett. A gyanú egy Stumpf A. nevű, 28 éves fiatalember körül tömörülő sváb társaságra terelődött.*²⁹⁹ A magyarországi német származású elkövetőket büntették a legszigorúbban. A tettesek különböző megítélése és megbüntetése többek között azt is mutatta, kiket tart a kommunista diktatúra az ellenségének. *Nem véletlen, hogy a német nemzetiségű fiatalok esetében ilyen súlyos ítéletek születtek, míg a két magyar nevű személlyel szemben szigorúan, de a többiekhez képest „mégis csak” enyhébben jártak el,* olvasható a történész Müller Rolf, „Emlékhelytelenítés”³⁰⁰ című írásában is.

Kémkedés, ellenséges tevékenység

Egy német nemzetiségű – a vizsgálati dossziében talált fotó szerint csinos – fiatal nő, T. R. később már K. R.³⁰¹ feljegyzéseket készített egy budapesti laktanyánál, amiért később kémkedéssel gyanúsították meg. Dossziéjában többek között megtudjuk, hogy német származású, apját besorozták a németek, őt, anyját és testvéreit pedig 1946-ban Németországba üzték el. Karlsruhe-ban megismerkedett egy ugyancsak magyarországi német származású kitelepített nővel, aki rábeszélte őt arra, hogy utazzon vissza Budapestre és készítsen feljegyzéseket a budapesti laktanyákban található páncélos járművekről.³⁰²

K. T. kihallgatása után a budapesti központi katonai ügyészségre vitték és zárt ajtók mögött tárgyalták ügyét. A katonai bíróság 5 év fegyházra ítélte, szabadulása után Magyarországon maradt, majd később, 1957-ben határátlépés miatt újra elítélték. K. T.-t a 1960-as években is megfigyelték, címváltozásait rögzítették, kémkedés gyanúja miatt továbbra is veszélyesnek találták. Kutatási témám időbeli határain túl (1945-1956) is találkoztam kémkedéssel kapcsolatos dossziékkal, mint például Tófalvi (Teichter) J. NSZK kém ügye 1964-ből.³⁰³

²⁹⁸ ÁBTL, V-77669 Stumpf A. és társai, 1948

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ MÜLLER Rolf, Emlékhelytelenítés, Betekintő 2010/4.

³⁰¹ ÁBTL, V-5661, 'K. R.', 1948-1957

³⁰² Uo.

³⁰³ ÁBTL, A-1319

Megfigyelés, beszerzés – hírszerzés, embercsempészet

Az 1950-es években az ÁVH embereinek többsége nem beszélt idegen nyelveket. Rákosi Mátyás sem volt elégedett a külföldi információszerzés állapotával és többek között beszerzésre javasolta az elűzött német nemzetiségi személyeket is: *Nyugat-Németországban ott élnek tömegével a kitelepített svábok is, akiknek ha azt mondjuk, hogy hazajöhetnek és visszaadjuk a földjeiket, már önmagában ezért is nagyon szívesen dolgoznának.*³⁰⁴ Az államvédelem valóban kevés eredményes munkát tudott külföldön felmutatni, ezért szükségük volt beszervezni német vagy angol nyelven is beszélő embereket: Egliser F.-t³⁰⁵ 1948-ban internálták, de mivel később Bécsbe disszidált, 1950-ben megpróbálta az ÁVH beszervezni. Egliser végül kizárták a pártból embercsempészet miatt. Sok német származású beszervezettet később letartóztattak vagy internáltak, mint például a soproni Friedl F.-et.³⁰⁶ Egy másik ügynök, Wühl J. azonban a Pest megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának munkatársaként „Virág István” fedőnéven eredményesen jelentett az NSZK-ba kitelepített német nemzetiségűekről.³⁰⁷ Hoffmann M. szegényparaszt származású hentessegéd egy ismeretlen ember disszidálását segítette elő, ezért őrizetbe vették, és mint embercsempészt 2 év börtönre ítélték.³⁰⁸ Götz P. értelmiségi származású volt repülő főhadnagyot, aki később lakatossegédként tudott elhelyezkedni, egy – a jelentés szerint imperialista hírszerző – Waller K. akarta beszervezni és Götz ezt nem jelentette, ezért 3 év börtönre ítélték.³⁰⁹ Teppert J.-et a dosszié alapján az államvédelem beszerzés céljából tanulmányozta.³¹⁰ Hasonló megfigyelésekkel, beszerzés céljából történő leírásokkal találkozunk a következő dossziében is.

Egy magyarországi német fiatalasszony, G. I. megfigyelési dossziéjában³¹¹ megtapasztalhatjuk, hogyan és miként – pénz vagy zsarolás útján – próbálták a hálózat tagjává tenni az erre érdemeseket (Állambiztonsági módszer: Beszerzés): *Politikailag teljesen képzetlen és öntudatlan, de jóindulatú és nevelhető. Proletár származás, családja részben gyári munkás, részben földműves. Sopronkörnyéki svábok voltak, de kitelepítették őket, családja jelenleg Württembergben él, ő maga illegálisan tért vissza két éves gyermekével. (...) Gyermekeének apja egy szovjet tiszt, akibe szerelmes volt és hét hónapig éltek együtt. (...) Tagja volt a MKP-nak, de pártmunkát nem végzett. (...) Okos, ügyes, bátor és vállalkozószellemű. (...)*

³⁰⁴ MOL M-KS 276.f.65.cs. 399.ő.e. Feljegyzés Rákosi Mátyásnak az ÁVH-n tartott beszédéről, 1952. május 30., in: Müller Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó, 2012 (48. oldal)

³⁰⁵ K-627 Egliser F. ügye, 1950

³⁰⁶ K-653 Friedl F. ügye, (1949-1953)

³⁰⁷ K-281 Wühl J. ügye, (1957-1963, Pest megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának volt az ügynöke)

³⁰⁸ ÁBTL, A-479, Internálótáborok felülvizsgálati anyaga

³⁰⁹ Uo.

³¹⁰ ÁBTL, K-233, Teppert J. ügye, 1944-1945, 1956-1963

³¹¹ ÁBTL, 3.2.4. K- 631, 1948-1951

*Mindössze hat elemít végzett. Tökéletesen beszéli az összes német dialektusokat, ezen kívül hibátlanul beszél magyarul és oroszul. (...) Sváb [Volksdeutsch] nemzetiségű, bizonyítatlan állampolgárság. (...) Anyagi körülményei miatt meglehetősen kopott és szegényes ruházatu. (...) A szolgálatot pénzjutalmazás reményében vállalja.*³¹²

A beszerző tiszt a kutatólap elején a számukra legfontosabb tulajdonságokat számba vette – *nevelhető, proletár származás, családja részben gyári munkás, részben földműves* – és nemzetiségét is – bár nem teljesen helyesen – megadta: Sopron környékén nem élnek svábok. Az ott élő német származású magyar állampolgárokat soproni németeknek vagy Burgenlandiaknak szokták nevezni. Az ÁVH emberei jelentéseikben mindegyik német származású személyt általában – negatív előjellel – svábnak neveztek. Ebben az esetben valószínűleg pont német nemzetiségi származása miatt került az államvédelem látókörébe ez a fiatalasszony, hiszen a kutatólap szövege alapján *tökéletesen beszéli az összes német dialektusokat, ezen kívül hibátlanul beszél magyarul és oroszul*, tehát külföldön, német nyelvterületen jól bevethető. A dosszié adatai szerint azonban G. I. csak pár hónapig dolgozott az ÁVH-nál, futárként két feladatot sikerült elvégeznie, majd utána eltűnt. A dosszié végén érdekes információt tudunk meg G.-ről: 1980 júliusában egy rendőrtiszt kíván belenézni *H. K., szül. G.I./Sopron*³¹³ dossziéjába. Az új német név mutatja, hogy G. I. rövid „ÁVH-karrierje” után Nyugaton maradt és valószínűleg férjhez ment.

Hasonló, sikertelennek nevezhető beszerzésről tanúskodik a következő dosszié is: Németh J. német nemzetiségű feleségével együtt 1946-ban, az elűzések alkalmával került ki Nyugat-Németországba. Az államvédelem tudomására jutott, hogy Németh 1960-tól taxisként dolgozott Fürth városban és sokszor szállított amerikai katonákat. A hidegháború időszakában minden amerikai vonatkozású hír, jelentés fontos volt az államvédelemnek: a BM III/1-2-E alosztálya ezért 1968-tól beszerzési jelöltként foglalkozott az említett Németh személyével, „Waiters” fedőnéven. Végül elálltak az államvédelmisek a tervtől, azonban a beszerzésre jellemző kutatómunka – ügynöki jelentések és dokumentumok a célszemély magyarországi rokonairól, ismerőseiről – valamint 82 db magánlevél fotózott másolata olvasható a 144 oldalas kutató dossziében.³¹⁴ Ennek a dossziének a tartalma is mutatja, hogy még sikertelen beszerzések alatt is, az államvédelem módszereivel – „környezettanulmányok” és „levéllenőrzések” által – nem csak a kiszemelt személyek, hanem családjuk, ismerőseik is az államvédelem látókörébe kerültek. Kutatásom során jó pár számomra is ismert személyről találtam feljegyzéseket, ők is az adott államvédelmi feladat – megfigyelés, beszerzés, jelentés – vagy kiszemelt célszemély környezetében éltek, ők is és talán Önök is – akaratukon kívül – megfigyeltekké váltak.

³¹² Uo.

³¹³ Uo.

³¹⁴ ÁBTL K-2167 „Waiter” (1958-1975)

Több magyarországi németet is beszerveztek – anyagi előnyökkel kecsegtetve vagy zsarolás útján – és német nyelvterületre küldték őket, hogy jelentéseket írjanak a kitelepítettekről.

Handl J.-t is német nyelvtudása miatt küldték Németországba, ahonnan jelentéseket továbbított (képeslapok formájában) állítólagos „nővérének”.³¹⁵ Pitz J.-t 1945-ben elűldözték, de az állambiztonság 1959-ben megpróbálta beszervezni, mivel Pitz egy amerikai katonai támaszponton dolgozott műszaki vezetőként.³¹⁶ A beszervezettek többsége – a kutatások szerint – azonban csak rövid ideig küldött jelentéseket és nem olvastam olyan esetről, amikor – ahogyan korábban Rákosi tervezte – az ügynöki munka fejében visszakapta volna valaki az elűzések alatt elkobzott földjeit.

Körözés, tiltott határátlépés

Sok német származású menekülről, szökevényről találunk körözési dossziékat az ÁBTL-nél. Többségük családjukhoz kívánt elmenekülni vagy a kitelepítések, internálások elől szökött meg. H. F. körözési dossziéja³¹⁷ érdekes példa erre. 1950 katonai szökevényként tűnt el, kereséséről itt olvashatunk: *Nyomozását bevezettük és országos körözést elrendeltünk, de az mind a mai napig eredménytelen maradt. (...) Megállapítottuk, hogy H. F. szüleit 1946-ban, mint svábokat kitelepítették. Feltehető, hogy H. hőr. szüleihez szökött. (...) Feltehető, hogy az ellenséges hírszerzők N.O-ba beszervezik és kémfeladatokkal bízzák meg. (...)*

Ezért kérem H. F. áv.hőr. aktiv nyilvántartásba vételét és róla „Köröző dosszié felállítását elrendelni.

Az ügy jellege: amerikai kémkedés.

*Princz András áv. fhdgy, Berényi Ferenc áv. fhdgy, alosztályvezető*³¹⁸

A dosszié áttanulmányozása során sehol sem találtam kémkedésre utaló tevékenységet, az említett fiatalember, szökött katona H. F. csupán családjához kívánt eljutni. Az állambiztonságnál azonban *amerikai kémkedés* gyanúja is felmerült és ennek sajnos, a fiatalember családjára vonatkozóan szomorú következményei lettek.

Az ÁVH emberei tehát H. F. családját is megfigyelték – például a dossziéból tudjuk, hogy H. szülei visszajöttek Magyarországra és levelezési kapcsolatban álltak kitelepített családtagjaikkal. Az államvédelem munkatársainak megfigyelései olyan „sikeresnek” bizonyultak, hogy dossziét nyitottak öccséről, H. A.-ról is, aki Ausztriába szökött, míg szülei Magyarországon maradtak és fiúkról csak annyit tudtak, hogy valaki Bécsben segíteni próbált neki. Köszönőlevelet írtak fiúk segítőjének, amit – természetesen – az

³¹⁵ ÁBTL, K- 645 „Handl J.”, (1948)

³¹⁶ ÁBTL, K- 535 „Pitz J.”, (1945-1959)

³¹⁷ ÁBTL, O- 10037 „H. F.”, 1950

³¹⁸ Uo.

ÁVH is olvasott. (Állambiztonsági módszer: Levéllenőrzés) Mivel a levél nem magyarul vagy németül, hanem magyarországi német dialektusban íródott, nem igazán sikerült átfordíttatni magyarra az írottakat. A levél egyrészt nyelvtanilag és stilisztikailag is sok kívánnivalót hagy maga után, másrészt az eléggé nehézkes fordítása azt is részben bizonyította, hogy nem sok, német nemzetiségi dialektusokat is beszélő elvtárs dolgozott akkor az ÁVH-nál.

Tiltott határátlépés miatt is sokan kerültek az államvédelemhez: H. F. Körözési dosszié későbbi oldalain megtudjuk azt, hogy öccse, H. A. illegális határátlépése, valamint H. F. katona – feltételezett – Amerikának való kémkedése miatt az állambiztonság kihallgatja a fivérek szüleit. A feltett kérdések stílusa, az ügynökök kritikus véleménye éreztetik az olvasóval, hogy kihallgatásuk meglehetősen agresszív tónusban történt. A szülőket a – kihallgatásuk alatti – megfélemlítés, valamint az a tény, miszerint gyermekeik valószínűleg Ausztriában tartózkodnak, arra sarkallta, hogy – miután útlevél iránti kérelmüket elutasították – maguk próbálják meg gyalog, 1956 nyarán a határt átlépni Győrnél. A határnál – hivatalos papírok híján – hamar elfogták őket. H. F. körözési dossziéjának záró jelentésében azonban megtudhatjuk, hogy a család az 1956-os forradalom alatt, novemberben hagyja el Magyarországot.

Tiltott határátlépés miatt került az államvédelem kezei közé a háromgyermekes német nemzetiségi Aplencz család is: Aplencz Andrást és feleségét, Aplencz Andrásné szül. Mayerhof Annát 1948-ban mint magyarországi németeket egy leányukkal elűzték. Másik két gyermekük szülőhelyükön, Mecsekjánosiban maradt. A házaspárral kitelepített lány már édesanyaként illegálisan visszatért Magyarországra, gyermeke azonban a nagyszülőknél maradt Németországban. Az Aplencz házaspár (a nagyszülők) az unokával ugyancsak haza kívántak térni, de elkapták őket és tiltott határátlépés büntette miatt először 2 hónap, majd később 6 hónap elzárást kaptak. A tervezett családgyógyítás sajnos nem úgy sikerült, ahogyan ezt a család elképzelte és állambiztonsági dosszié nyílt *Aplencz András és tsa tiltott határátlépés* címmel. (az irat évköre: 1950-1965)³¹⁹

Egy másik német származású személyt, Nág J.-t is befelé elkövetett – tehát egykori hazájába, Magyarországra visszatérő – határsértés miatt fogták el. Nág kihallgatásakor elmondta, hogy Németországban a megélhetése nem volt biztosítva, de ez nem hatotta meg az államvédelmi tiszteket és ügye kivizsgálása után visszatoloncolták Ausztriába. Nág szülei, mint kitelepített svábok már kint éltek Németországban.³²⁰

³¹⁹ ÁBTL V-5702 Aplencz A. és tsa tiltott határátlépés (1950-1965)

³²⁰ ÁBTL, V-44837 Nág J. és tsai (1948-1956)

Német nemzetiségi hadifoglyok 1950-ben

Az „új demokrácia” osztályellenes tagjának tekintette az államvédelem a magyarországi német hadifoglyokat is: 1950 decemberében érkezett meg az elsősorban német nemzetiségi származású, többségében a Magyarországról kitelepített, előzőtt magyarországi németek hozzátartozóiból álló hadifogoly-szállítmány a Szovjetunióból. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában számos dossziét, hosszú névsorokat találtam 1950-ben érkezett SU-hadifoglyokról, akiket hazaérkezésük után azonnal internáltak, nagyrészt a Tiszalöki Internálótáborba.³²¹ Erről a kötet III/4. „A származás jelentősége az internáló- és hadifoglyatáborokban (1950-1955)” című fejezetben, a tiszalöki zendülés kapcsán röviden beszámoltam. A tiszalöki vízlépcső építése 1950-ben indult a Tiszalöki Vízműépítő Vállalat irányítása alatt és először elítélteket hoztak az építkezésekre (olyan elítélteket, akik származásuk vagy a beszolgáltatási kötelezettség nem teljesítése miatt kaptak börtönbüntetést). 1950 decemberére elkészült Tiszalökon nyolc vasvázis barakk, melyet kettős szögesdróttal vettek körül és másfél hónap múlva, 1951 februárjában már kék és zöld államvédelmisekekkel „töltötték föl” a téglapületeket. 1951. február közepén érkeztek meg ide a tiszalöki internálótáborba a szovjet fogságból hazaérkezett hadifoglyok. Néhány hónap múlva – mivel folyamatosan érkeztek Kazincbarcikáról és Kistarcsáról is internáltak – bővítették a tábor, építettek további három barakkot. Knip J.-t is német nemzetisége miatt 1950-ben, mint a Szovjetunióból hazatért hadifoglyot ide internálták.³²² Fruh F.-et a németek 1944 augusztusában (kényszer) sorozták az SS-be, mivel 1941-ben, a népszámláláson német nemzetiségűnek vallotta magát. 1944 decemberében szovjet fogságba esett és különböző lágerekben dolgozott. 1950-ben tért haza, amikor is a tiszalöki internáló táborba internálták. (Az állambiztonságnál neve után zárójelben születésének időpontja, német nevű édesanyja neve mellett családnevét is máshogyan írták le újra: „Fruch”).³²³ Egy másik dosszié szerint a német származású Schreiber J.-t 1950-ben internálták, mint a Szovjetunióból hazaérkezett német nemzetiségű hadifogly, azonban az 1970-es felülvizsgálat szerint Schreiber J. 1947-ben kitelepítik, elűzik.³²⁴ Ringhoffer József is SS-katonaként a Szovjetunióba viszik, majd 1950-ben, miután visszaérkezik a hadifogoly-szállítmánnyal, Tiszalökre internálják. 1953-ban sikerül Nyugat-Németországba kerülnie. Könyvében hűen leírja a német nemzetiségi hadifoglyok tiszalöki „életét”, kálváriáját.³²⁵ A német nemzetiségi hadifoglyok lista nagyon hosszú: minden egyes katona – akarva vagy akaratlanul – a politika áldozata volt, hiszen a dossziékban találha-

³²¹ Erről bővebben: Bank Barbara-Öze Sándor: A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig., Budapest-München-Backnang, 2005

³²² ÁBTL, V-4764 Knip J., 1950

³²³ ÁBTL, V-107383 Fruh F., 1952-1953

³²⁴ ÁBTL, V-4866 Schreiber J., 1950, 1970

³²⁵ ÁBTL V-70214 Ringhoffer J. 1950-1953 és Josef RINGHOFFER, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök, Stuttgart, 1993

tó „címkék”, jellemzések szerint legtöbbjük „SS-katona”-ból SU-hadifogly” lett, majd 1950-ben Magyarországon internálják őket, családjaikat pedig 1946-tól Németországba elűzik. 1950-ben, ahogy a német nemzetiségi hadifogly szállítmányok magyar földre érkeztek, családjaik már évek óta Németországban voltak és a hadifoglyokat, szabadulás helyett 1953-ig munkatáborokba internálják. Néhány családnév az említett Knip, Fruh és Schreiber mellett: Krausz, Pfaff, Ott, Putz, Scheppi, Schramm, Schrempf, Szantner, Vogel, Ulrich, Streicher, Guttmann, Wilhelm, Wennesz, Wittenleiter, Wagner, Mayer, Hesz, Koch, Richter, Reisinger, Trummer, Föglein, Finn, Herzog, Huber, Schmidt, Folkmann, Beck, Weintraut, Gausz, Krix, Marhauser, Schenk, Szipl, Fritz, Fuszeczer, Gerstner, Guttengéber, Holzmann, Hellenbarth, Hoffmann, Hoffer, Rutterschmidt, Reitter, Riesz, Kindl, Auth, Mechler és még sokan.

Az 1400-1500 internáltat rendszeresen verték és megalázták. *Valóságos koncepciók ügyeket koholtak, ha kellett, veréssel, ha kellett, pszichikai ráhatással,*³²⁶ olvasható egy egykori tiszalöki internált visszaemlékezésében. A tiszalöki Görbedi Miklós érezte röviddel a rendszerváltozás előtt, hogy erről, a tiszalöki internált hadifoglyok kálváriájáról tudnia kell mindenkinek. Görbedi megírta a község történetét, de – ahogyan ő fogalmazott – hiányérzete maradt, hiszen Tiszalök történetéhez tartozott a duzzasztómű építése 1951 és 1954 között, amit viszont titkolózás övezett még az 1980-as években is. Görbedi Miklós 1982-ben kezdte meg a tiszalöki építkezésen egykor dolgozott, internált hadifoglyokkal kapcsolatos adatgyűjtést, ami könyv formájában, *1020 nap az őrtornyok árnyékában* címmel 1989-ben jelent meg. Értékes munkájával olyan dokumentumanyagot rögzített, ami az idő múlásával – a hadifoglyok kora miatt is – lehetetlen feladat lett volna.

A levéltárban kutatható négy kötetes *A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok névjegyzéke*³²⁷ egy, az orosz ABC szerint írt lista, amely több mint 3500 hadifogly nevét tartalmazza, itt is nagyon sok német, német nemzetiségű foglyról olvashatunk.

Kitelepítettekkel való kapcsolattartás

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában több mint 70 olyan dossziét találtam, melyekben az állambiztonság emberei a magyarországi német kisebbséget figyelik meg, a jelentések nagy része az 1960-as években íródott, de vannak korábban és később íródott beszámolók, megfigyelések is. Több ügynök figyelte „éberen” a Magyarországon élő német nemzetiségi lakosokat és a Németországba kitelepítettekkel való

³²⁶ In: Görbedi Miklós, *1020 nap az őrtornyok árnyékában*, 1989

³²⁷ ÁBTL, A-469 A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok 1. kötet (758 név, 248 oldalon), A-470 A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok 2. kötet (1114 név, 356 oldalon), A-471 A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok 3. kötet (584 név, 193 oldalon), A-472 A Szovjetunióból hazatért hadifoglyok 4. kötet (1113 név, 384 oldalon)

kapcsolattartásukat: („Jenő”) „Gábor” ügynök internáltként adott 1952 és 1953 között kézzel írott hangulatjelentéseket a tiszalöki internáló táborban társairól és a tábor mindennapi életéről.³²⁸

„Bálint” néven az ügynök 1960-62 között Bács-Kiskun megye németek lakta községeiről jelentett, „Farkas” - ugyancsak 1960-62 között - Hajós községben készített jelentéseket az „ellenforradalmárokról”, valamint a svábokkal is kapcsolatba került. „Endre Sági” néven a dunabogdányi svábokról jelentettek, „Jenő Balogh” nevű ügynök pedig 1957-58 években Magyarbólyban szerelőként sok mindenkivel kapcsolatban állt és jelentett a svábokról is.

„Lajos Ánosy” elnevezésű ügynök már 1956 után tevékenykedett, a svábokról jelentett Mátyáson.³²⁹ „Tüzes István” nevű ügynök 1958 és 1959-ben elsősorban a magyarországi németek szövetségéről és különböző célszemélyekről jelentett.³³⁰ („Koloszi”) „Nádori Imre” néven tevékenykedő ügynököknek is voltak a dosszié szerint sváb kapcsolatai és 1953 és 1956 között dolgozott az államvédelemnél. 1956-ban disszidált Ausztriába és korábbi ügynöki munkáját úgy tűnik szívesen folytatta, mivel a dosszié adatai alapján 1957-től az emigrációból, Ausztriából, majd Németországból is jelentett.³³¹ Barabás András ügynök 1959 és 1964 között Elek lakóiról jelentett és beszámolt az eleki svábok NSZK-ban élő rokonaikkal való kapcsolattartásukról.³³²

„Bérchegyi Albert” megnevezésű ügynök is már a kutatási területeim időhatárain túl (1945-1956), az 1960-as évek első felében volt hatékony államvédelmis „munkatárs” és jelentett a magyarországi német mozgalomról, a müncheni Südost Institut-ról, a kitelepített svábok külföldi szervezeteiről, kiadványairól, valamint az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanáraitól.³³³ A Vadász fedőnéven működő államvédelmi ügynök pedig a „Kemény” fedőnevű német hírszerzőtiszttal ügyében lett beszerelve, azonban „Vadász” jelentett a német hírszerző ismerőseiről és külföldi kapcsolatairól is.³³⁴ „Visegrádi” ügynök iparosként jó kapcsolatot ápolt a dunabogdányi lakosokkal és 1964 és 1973 között figyelemmel kísérte a község mindennapjait, történéseit, valamint „szorgalmasan” jelentett a dunabogdányi svábokról.³³⁵

„Árvácska” megnevezésű ügynök az 1960-as évek második felében részletesen elemezte (304 oldalas a dosszié róla) a magyarországi németek újságját, a Neue Zeitungot

³²⁸ ÁBTL, Mt-485/1. („Jenő”) „Gábor”, 1952-1953

³²⁹ ÁBTL, M-15906 „Bálint”, 1960-62, ÁBTL, M-15912 „Farkas”, 1960-62, ÁBTL, M-16162 „Endre Sági”, 1960-62, ÁBTL, Mt-465/1. „Jenő Balogh”, 1957-58, ÁBTL, O-18597/21 „Lajos Ánosy”, 1957

³³⁰ ÁBTL, M-13084/1 „Tüzes István”, 1958-1959

³³¹ ÁBTL, Mt-500/1., 1957-1961

³³² ÁBTL, 3.1.2. M-26259 Barabás András

³³³ ÁBTL, Mt-739, 1961-1964

³³⁴ ÁBTL, M-33377, 1964

³³⁵ ÁBTL, M-35050

és a benne megjelent, az állampárti ideológia és a végrehajtó állambiztonság által német (a dossziében svábként nevezett) *nacionalista tendencia* miatt károsnak ítélt cikkeket.³³⁶

Érdekes és egyben ritka „Márton István” beszervezett ügynök államvédelmi dossziéja,³³⁷ mert egy megfigyelő megfigyeléséről szól: „Márton István” börtönből szabadult, majd államvédelmisként különböző személyekre állították rá megfigyelés céljából. A dosszié szerint például Spiller L. soroksári üzlet-tulajdonosról jelentett, mert Spiller kapcsolatot tartott Nyugat-Németországba kitelepített német nemzetiségi rokonaival. „Márton István” ügynököt 1962-ben megbízták több, az állambiztonság szolgálatában álló titkos ügynök megfigyelésével („Márton István” nem tudta, hogy az általa megfigyelt célszemélyek gyakorlatilag „kollégái”) és kiderült, hogy az államvédelmisek által adott információk nem egyeznek a „Márton I.” által leadott információkkal. Az ügynököt figyelő ügynököt a dosszié szerint több esetben minifonnal is ellátták és kiderült, hogy „Márton I.” dezinformál – ezt később maga is elismerte. Tanulságos történet, az élet egyetlen területe sem lehetett biztonságban az ÁVH-nál.

Külföldieket is megfigyeltek, ha a kitelepített, előzőtt svábokról volt szó: A baden-württembergi tartományi belügyminisztériumban dolgozó nyugatnémet állampolgárt, Schmidt J.-et figyelték meg államvédelmi ügynökök, mivel Schmidt az 1946 után előzőtt magyarországi németek vagyoni jogi helyzetével foglalkozó hivatal vezetője volt. Személyét a magyar BM III/1-2-C alosztálya tanulmányozta 1964-től, „Sanders” fedőnéven. Érdekes, hogy a dossziében található egy emlékirat is a Ludwigsburgban megtartott „Nyugat-Magyarországi Németek Első Szövetségi Találkozásáról”, 1954-ből.³³⁸

Egy másik külföldi személynél valamennyire sikerült a beszerzés: Egy osztrák állampolgárságú célszemély Münchenben egy utazási iroda vezetője volt. Ez az iroda szervezett több alkalommal utazásokat Magyarországra, elsősorban előzőtt, Németországba kitelepített német nemzetiségi csoportok részére. A BM II/4. alosztálya az osztrák ügynököt anyagi alapon szervezte be 1955-ben és a dosszié szerint feladatát – megfigyelések, jelentések a hazalátogató svábokról – rövid ideig látta csak el, mert 1957-ben megbízhatatlanként már ki is zárták.³³⁹ Saját, kitelepített ismerőseim is meséltek arról, hogy a rendszerváltás előtt, amikor Nyugat-Németországból busszal, csoportosan látogattak haza Magyarországra, többször feltűnt nekik, hogy egy-egy személygépkocsi, Wartburg vagy Lada követi buszukat és amint megálltak – tankolni, pihenni – érdekes módon a személyautónak is akkor volt szüksége pihenőre.

A nyugatnémet hírszerzés egyébként is nagyon érdekelte az állambiztonságot, a levéltárban találtam 1958-as dossziét³⁴⁰ az NSZK hírszerzéséről és a nyugatnémet „Der

³³⁶ ÁBTL, M-29500 „Árvácska” (1964-1969)

³³⁷ ÁBTL, M-20641/3 „Márton István” (1962-1963)

³³⁸ ÁBTL, K-2286 „Sanders” (1965-1982)

³³⁹ ÁBTL, Bt-558 „Utazó” (1955-1968)

³⁴⁰ ÁBTL, A-3152 A nyugat-német hírszerzés, 1958, Philipp Tibor rendőr őrnagy: „A nyugat-német hírszerzés” (124. oldal, tananyag)

Spiegel” folyóiratból vett – az NSZK hírszerzésével kapcsolatos – 1968-tól 1973-i tartó hidegháborús időszakra vonatkozó fordítást (10 fordítás),³⁴¹ valamint jelentéseket a nyugatnémet vonalon folytatott kémelhárító munka tapasztalatairól 1969 és 1973 között. A kémelhárító munka legfőbb célja – a jelentés szerint – az ellenség tanulmányozása volt.³⁴² Az állambiztonság emberei éberrel figyelték a nyugatnémet hírszerzés mellett a menekültekkel kapcsolatos gyakorlatot, a menekültügyi szervezeteket és azok működését, amelyről egy tájékoztató számol be: *Tájékoztató az NSZK területén menedéket kérő magyar állampolgárokkal kapcsolatos eljárásokról, az ellenséges speciális szolgálatok közöttük folytatott tevékenységéről.*³⁴³ További dossziékat találtam az NSZK-ban működő ellenséges sváb szervezetek címmel, itt általában az állambiztonság kíváncsi volt a Magyarországról kitelepített német nemzetiségi vezetőkre, szervezetekre, újságokra és a tiszalöki internált táborból szabadult svábok kinti szervezeteire.³⁴⁴ A BM II/3. Osztály által 1957-ben nyitott objektum dossziében például olvasható az is, hogy 1962. június-júliusban a magyar állambiztonsági szervek 10800 db.(!) olyan levelet ellenőriztek, amit kitelepített svábok/nak írtak.

³⁴¹ ÁBTL, A-3154, 1968-1973

³⁴² ÁBTL, A-3466/3, 1969-1973

³⁴³ ÁBTL, A-3182, 1976-1981

³⁴⁴ Pl. ÁBTL, O-8-121/1 (1957-1971), O-8-121/2 (1964-1968) és O-8-121/3 (1968-1983, 1988-1988), NSZK-ban működő ellenséges sváb szervek

KÉPMELLÉKLET

1. kép: „Szavazz a népfontra” – 1949. május 1-i felvonulás Győrben, a Széchenyi téren. 1949-re a Magyar Függetlenségi Népfront megalakulásával (melynek elnöke Rákosi Mátyás volt) a májusi választásokon már nem pártok, hanem a Népfront jelöltjei indultak, akiket a kommunisták jelöltek ki – tehát a kommunista hatalomátvétel mellett létrejött az egypártrendszer.

(fotó:fortepan/orig.Konok Tamás ID)

2. kép: 1949-ben a kőszegi Magyar Állami Rendőrség épülete előtt egy fekete Tatra T87 látható, ami korának egyik leggyorsabb kocsija volt, 150 km/h végsebességgel, 3 literes V8-as motorral. 1936 és 1950 között gyártották és csak 3023 db került ki a cseh gyárból, „nagy emberek” utaztak vele, például Erwin Rommelnek és Eduard Benesnek állt ilyen kocsí a garázsában. Ezekben az években (1949-1950) még nagyon kevés kocsí közlekedett a magyar utakon.

(fotó:fortepan/orig.Magyar Rendőr)

3. kép: Beszolgáltatás, agitálás a szövetkezetek mellett 1949-ben, nem tűnik boldognak a szekéren ülő család.(fotó: fortepan/orig. Kovács Márton Ernő)

4. kép: Kihallgatás 1950-ben – A rendvédelmi szervek „helyes úton tartották a magyar társadalmat”- megfigyelések, kihallgatások,(fel)jelentések formájában. Az 1950-es évek közepén már 1.200.000 emberről vezetett megfigyelési kartont az Államvédelmi Hatóság.³⁴⁵

(fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

³⁴⁵ Adat: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-Rubicon Budapest, 2011

5. kép: Beszolgáltatás és propaganda 1951-ben: a földművesszövetkezet terményraktára. Ekkortól már kulákrendeletnek nevezték a beszolgáltatási kötelezettséget és elmulasztása gazdasági bűncselekménynek minősült. (fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

6. kép: Mór, szovjet emlékmű, mögötte Nepomunki Szent János szobra 1953-ban. 1948 és 1953 között a joggyakorlatban a tárgyalások után az ítélelhirdetés többnyire még azon a napon megtörtént. Erre szomorú példa a móri szovjet emlékmű-robbantás sváb tetteseinek sorsa, ahol az egész tárgyalás gyors volt, majd a halálraítélteken az ítéletet még aznap végre is hajtották. (fotó: fortepan/orig. Építész)

VI. A HOLLANDIA VÁROZÁSAI AZ ÁVH JELENTÉSEK TÜSZKÉBEN

7. kép: 1955-ös Nyugat-Németország ellenes plakát. 1955. május 5-én az NSZK a NATO tagja lett. (kép: fortepan/orig. Berkó Pál)

V. A POLITIKA VÁLTOZÁSAI AZ ÁVH JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

Érdekes volt olvasni a déli határnál fekvő Bácsszentgyörgy³⁴⁶ faluról készített 1948 és 1956 közötti ügynöki jelentéseket, mivel itt a magyarok mellett német származásúak és szlávok is éltek, valamint sok Jugoszláviából érkező menekültet is befogadtak. Egy 1949. március 15-én írt jelentés szerint Bácsszentgyörgy *község lakosságának száma 554 fő, ebből 371 fő magyar, 86 német, 97 szláv, 19 egyéb. (...) A község szociális megoszlása a következő 98% paraszt, 2% iparos és értelmiség. (...) Vallási összetétel 98%-ban római katolikus, ennek 60%-a erősen vallásos. (...)*³⁴⁷ Egy év múlva, egy 1950. augusztus 3-i jelentésben demokratikusan gondolkodó személynek a község jegyzője lett feltüntetve, aki *az MDP tagja, ez évben került a községbe. Pártiskolát végzett, a párt irányvonalát követi és aszerint tevékenykedik.*³⁴⁸ Az ügynöki jelentésben negatív hangadókként tüntették fel a középparasztokat, kulákokat – például *Barna J. 26 hold földdel és cséplőgéppel rendelkező kulákot* – valamint a község további olyan lakóit, akik 10-30 hold szántófölddel rendelkeznek és akik közül sokan *a gazdasági munkálatokat nagyrészen délvidékről átszökött svábokkal műveltetik meg és akiknek baráti köre kizárólag kulákokból tevődik össze.*³⁴⁹ Itt is – mint az egész országban – ügynökök megfigyelései íródtak a falu „demokráciaellenesen” gondolkodó tagjairól, például a sváb származású római katolikus papról Gertner J.-ről, aki *társadalmi megmozdulásokban nem vesz részt, félénk és ijedt. A plébániára egyedül az egyház gondnoka Knipf J. jár be, (...) Gertner főleg az ottani svábokat szokta meglátogatni, mert ő maga is sváb származású.*³⁵⁰

Az ügynökök nem csak a jelentésekkel foglalkoztak, hanem – mivel a dosszié szerint a falu nagy többsége nem foglalkozik a politikával és nem tagja a Kommunista Pártnak – fontosabb pozíciókban lévő személyeknek a hálózatba történő beszerzésével. Például a dosszié korábbi jelentéseiben kuláknak leírt három bácsszentgyörgyi lakost koholt vádak, presszió által kívánták beszervezni: az 1948. januárban írt szigorúan bizalmas utasításban az államvédelmi osztály vezetőjének feladata, hogy *a személyek kijelentését jegyzőkönyvezzé, majd a gyanúsítottak egyenkénti beidézésével igyekezzen pressziót gyakorolni és ha alkalmasnak találja a tömeghálózatba való foglalkoztatásra, úgy nyilatkozat kivételével a II-es vonalon szervezze meg.*³⁵¹ Pár hónap múlva, 1948 augusztusában a község következő beszerzésre váró áldozata a falutanító és kántor Vida J.: *Nevezettnek a hálózatba való foglalkoztatását szükségesnek tartom azért, mert Bácsszentgyörgynek közvetlen a határsávjában igen kiterjedt tanyavilága van, (...) mely tanyákról a tanuló gyerekek Vida J.-hez járnak az*

³⁴⁶ ÁBTL, O-9555 „Bácsszentgyörgy” (1950-1956)

³⁴⁷ U.o. (11-60. oldal)

³⁴⁸ U.o.

³⁴⁹ U.o.

³⁵⁰ U.o.

³⁵¹ U.o.

iskolába tanulni. Elősegítette a beszervezését azon körülmény is, hogy az iskola államosítása kapcsán az állami státuszba lett sorolva, mely őt anyagilag is a demokratikus államrendhez kötötte.³⁵² Az ügynökök itt is minden lehetőséget kihasználtak, – ha kellett zsarolással vagy anyagi segítséggel – hogy a beszerzendő személy „magától, szabadon” vállalja az ügynöki munkát. A közoktatás egyébként is fontos szerephez jutott: 1950-ben bevezették az új tanterveket, melyek legfontosabb „pillére” a marxizmus-leninizmus volt, legfontosabb célja pedig az, hogy *tanuló ifjúságunkat (...) a szocializmus építőjévé nevelje*, valamint hogy *harcoljon a reakciós szemlélet ellen*. És természetesen az orosz nyelv tanítása kötelezővé vált.³⁵³ Jegyezzék meg az elvtársak, hogy az orosz nyelv a kulcs a kommunista műveltséghez, erősítette meg Rákosi Mátyás 1952-ben az Államvédelmi Hatóságon tartott beszédében.³⁵⁴

A vizsgált Bácsszentgyörgy falura is jellemző volt – mint sok száz községre ebben az időszakban – hogy sok személy a termelőszövetkezetekben történő „demokráciaellenes” viselkedése, beszolgáltatás szabotálása miatt került az államvédelem látómezőjébe. A termények és állatok beszolgáltatásának rendszere,³⁵⁵ illetve ennek bizonyos elemei már léteztek korábban is: például a mezőgazdasági terményeket 1939 és 1940-ben bevonták a hadigazdálkodásba, 1941-ben a gabonafelesleget a hatósági felvásárlók kapták, a Kállay-kormány pedig 1942 novemberében bevezette a kötelező beszolgáltatást.³⁵⁶ 1945-től a beszolgáltatási előírások évről-évre annyira eltávolodtak a valóságtól, hogy már senki sem tudott ezeknek megfelelni. Az 1946-os új beadási rendszer az 1 holdnál kisebb birtok esetén csak földadót vetett ki, az 1947-es beszolgáltatási rendelet ezt a mentességet 8 holdra emelte. 1948-ban a beszolgáltatási rendeletet egy új tétel egészítette ki: az ún. „mezőgazdasági-fejlesztési járulék”, amit kimondottan a kulákokra találtak ki. Az 1949. évi terménybegyűjtési rendelet már a kis- és középparaszttal szemben is szigorúbb volt, valamint a 25 kataszteri hold feletti birtok esetén sokkal nehezebben teljesíthető beszolgáltatást írt elő, emellett pedig megjelent az első különrendelkezés, miszerint a kulákoknak sertéshúst is be kell adniuk. Az igazság az, hogy olyan magas elvárásokat állítottak fel, hogy teljesítése lehetetlen volt (valószínűleg ez is volt a célja): Závada Pál regényében, édesapja birtokán például összesen nem termelt annyi,

³⁵² Uo.

³⁵³ In: Simon Gyula, Szarka József: A magyar népi demokrácia nevelésügyének története, Tankönyvkiadó Budapest, 1965

³⁵⁴ MOL M-KS 276.f.65.cs. 399.ö.e. Feljegyzés Rákosi Mátyásnak az ÁVH-n tartott beszédéről, 1952. május 30., in: Müller Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó 2012 (204. oldal)

³⁵⁵ Erről bővebben: Nagy József, A kulákkérdés és megoldása az 1948-1953-as években. Múltunk, 1999/3. (41-97. oldal), Szakács Sándor, A földosztástól a kollektivizálásig, 1945-1956. In: Gunst Péter (szerk.) A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Napvilág Kiadó Budapest, 1998 (287-297. oldal), Tóth Judit, A beszolgáltatás végrehajtásának eszköztára és alkalmazása Pest megyében. Egyetemi doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, BTK, Debrecen 2011

³⁵⁶ Adatok: Závada Pál, Kulákprés, Magvető Budapest, 2006. (129. oldal)

amennyit a begyűjtés előírt 1949-ben³⁵⁷ (és akkor még nem beszéltünk a gazdálkodó család saját ellátásáról, élelmezéséről). Az 1950. évi beadási rendelet – mint ahogyan a közhangulat, a kommunista politika szócsövének, az újságoknak a nyelvezte és az államvédelmi jelentések hangneme – egyértelműen a „nép ellenségeinek” kikiáltott kulákokat kívánta sanyargatni és egyre több taggal „gazdagította” a kulák-jelöltek táborát: már a 3-14 holdas (kisparaszt) kulákok terheinek szorzókulcsa is kétszerese lett a nem kulákok terheinek és 25 hold felett 7,4-ig felmentek a szorzókulcsok. A TSZ-ek számára kedvező ingatlancserék, a tagosítások és az 1950. év őszén induló elszámoltatási-akciók (ahol a hatóság emberei már személyesen mentek ki a gazdaságokba, hogy „elrejtett kulák készleteket” találjanak) egyre súlyosabb helyzetbe sodorták a magyar paraszttársadalom jelentős részét – a kis- és középparaszttokat is. 1951-től már „kulák-rendeletnek” nevezték a beszolgáltatási kötelezettséget és az 1948-as terheknek – ami már akkor lehetetlen volt – öt-hatszorosát kellett beadni. A beszolgáltatás elmulasztása pedig gazdasági bűncselekménynek minősült, így akár 5 évig terjedő börtönbüntetés is járhatott érte.³⁵⁸ Például a tiszalöki vízlépcső építésének elején, 1950-ben elítéltek vittek az építkezésekre. Görbedi Miklós könyvében olvasható volt, hogy *nem egy olyan parasztember volt Tiszalökön, aki félév börtönt kapott azért, mert nem teljesítette 2 kg kötelező tojás beadását*.³⁵⁹ A Bácsszentgyörgyről készült dosszié 60. oldalától a 100. oldaláig hasonló gondokról, például a földműves szövetkezet problémáiról írt az ügynök, majd a 100. oldalon olvashattunk arról, hogy 4 bácsszentgyörgyi *demokráciaellenes kulákot* kitelepítettek, kényszertartózkodási helyük a pecsét alapján Tiszagyenda, Kormos-pusztá. A kitelepítések után, 1952 februárjában Bodó Rezső ÁVH alhadnagy arra kérte „Éles István” informátort, hogy a kitelepítéssel kapcsolatos hangulatról jelentsen: *mi a véleménye a dolgozóknak nevezett kitelepítésével kapcsolatban*.³⁶⁰ A következő jelentésekben az ügynökök feladata volt, hogy *kísérjék figyelemmel (...) hány belépés történt (...) külön megjegyezve a kis- és középparaszttokat*.³⁶¹ Egy korábbi, 1950. augusztus 28-i ügynöki jelentés szerint azonban akadozott a tagosítás: *a községben (...) a népnevelők kint voltak agitáción (...) a népnevelő munka után 3rom ujtág lép be a csoportba (...) a lakosság várakozási álláspontra helyezkedik*.³⁶² És folytatódott a kulákok elleni szalámi-taktika: a beszolgáltatások, tagosítások, elszámolási-akciók és büntetések, técszföldek gyarapodása mellett megszüntették az értékes kulák-gazdaságokat és (újra a técszek erősítése miatt) államosították ezeket, csereingatlan nélkül. Az 1952. évi nagyszabású kulák-ingatlanok

³⁵⁷ U.o. (170. oldal)

³⁵⁸ A gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. (VII.28.) M.E. rendelet alapján. Erről és a korról bővebben: Takács Tibor: „Nem kell folyton zabálni” – Mindennapi osztályharc az ötvenes években, Betekintő online, 2008/01. http://www.betekinto.hu/2008_1_takacs

³⁵⁹ Görbedi Miklós: 1020 nap az őrtornyok árnyékában Tiszalök, 1989, (9. oldal)

³⁶⁰ ÁBT, O-9557, Bácsszentgyörgy község (166. oldal)

³⁶¹ U.o. (60-100. oldal)

³⁶² U.o.

államosításáról szóló kampány és annak eredménye szomorúan mutatta a második világháború óta lassan, de biztosan felbomló hagyományos paraszttársadalmat. Az 1952 márciusában írt államvédelmi jelentés híven tükrözi a Rákosi-diktatúra mindennapjait:

Szigorúan titkos „V”

Tárgy: Összefoglaló jelentés a Bács-szentgyörgyi Ságvári III. típusú Tszcs-ről
Jelentés

Baja, 1952. március 22.

A Termelő Szövetkezeti csoportban kulák nincs. A tszcs már negyed évi tervét Rákosi elvtárs születésnapjára teljesítette. A tszcs-ben kis nehezen megy az ipari növény termeltetése, pl. a gyapot termeltetése, ennek az az oka, hogy kevésbé ismerik még a növény gondozását.

*Bodó Rezső áv. alhadnagy*³⁶³

1952 márciusában ünnepelte Magyarország „Sztálin legjobb magyar tanítványának” a 60. születésnapját. Erre az Operaházban díszünnepséget rendeztek, az írók külön kötetet adtak ki, az MTA-án értekezést írtak Rákosi Mátyás és a tudomány kapcsolatáról, a Munkásmozgalmi Múzeum pedig külön kiállítást rendezett. Sok helyen „kötelező” volt verseket, köszöntőket írni Rákosi 60. születésnapjára. Az 1952. évi júniusi ÁVH jelentés pedig – az államvédelmis őrmester szavaival (és súlyos helyesírásával) – jól leírja, melyik társadalmi réteg hol helyezkedett el a Rákosi-diktatúrában:

ÁVH Bajai Alosztály

Tárgy: Éles István informátor jelentése

Adta: Éles István informátor

Vette: Szliva László áv. őrmester

Idő: 1952. június 13. 11 óra

Jelentés

Baja, 1952. június 17.

Az informátor feladata volt Aladis István és Kühner András részletes jellemzése. Aladis István középparaszt (...) nagyon boldogan vitte a templomban a szobrokat, jelenleg is a klérus befolyása alatt áll. (...) Amikor bejöttek Titó partizánjai, akkor ő nagy legény volt. (...) Nevezett pártönkízüli, demokráciáról ő hallani sem akar (...) barátai délszláv anyanyelvű középparasztok.

Kühner András német anyanyelvű, nincs kizárva, hogy a Volksbundnak nem e volt tagja. Viselkedése igen rámutat, hogy tagja volt, mert ő falunak egyik legnagyobb rémhírtérjesztője. (...) Nevezett pártönkízüli nő politikailag közismert rémhírtérjesztő. Demokráciának nem barátja egész beszédén észrevehető hogy az amerikai imperializmus egyik ügynöke. (...) Hozzá tartozói közül itt a környékben nincs senki,

³⁶³ ÁBTL, O-9557, Bács-szentgyörgy község

csak Németországban lako rokonaival levelez s utána írnak neki, hogy nem sokára jönnek és lesz itt cirkusz.

Szliva László

*áv. őrmester*³⁶⁴

A jelentésben látható, hogy 1952 nyarán a „demokrácia” ellenségei közé tartoznak a vallásos, a délszláv kapcsolatokkal bíró, a kulák (középparaszt) személyek, valamint a német anyanyelvű, német nemzetiségű lakosok. A korábban – a kommunista párt napilapjaiban vagy több államvédelmi jelentésben – már említett negatív jelző, mint például a rémhírtérjesztő, az imperializmus ügynöke, a demokráciának nem barátja, szóösszetételek mutatják, milyen embernek látják az ÁVH-nál a magyarországi németeket. Érdekes következtetéseket von le a jelentés írója csupán abból, hogy Kühner német anyanyelvű: Szliva szerint ebből valószínűsíthető az is, hogy Kühner Volksbund tag volt, (amit az ügynök helyesírás szempontjából helytelenül írt le) illetve az is, hogy – beszéde alapján – amerikai imperialista ügynök. A 400 oldalas dossziében sehol sem derül ki, hogy Kühner valóban Volksbund tag lett volna és az sem, hogy ügynök lett volna. A jelentés szerint *beszédén észrevehető, hogy az amerikai imperializmus egyik ügynöke* – beszédének esetleges Amerikára utaló tartalmán kívül Kühner valószínűleg német anyanyelvűként németes akcentussal beszélt a magyar nyelvet, ami államvédelmi szempontból említésre érdemes, negatív eleme volt a jellemzésnek! A jelentést író Szliva nagyon eredményesen jelentett a falu lakosairól, mert pár hónappal később, egy 1952. december 5-i jelentésében már áv. alhadnagyként írt alá.

A retorikaváltás a délszlávokkal kapcsolatban 1952-ben még nem következett be: Magyarország erőteljesebb szovjetizálódása alatt, (1947 után) amikor a paraszti rétegek ellenséges kulákként való kiiktatása, földjeik elkobzása és a térszek kialakítása a kommunisták célja, Titó és a Jugoszláv Kommunista Párt³⁶⁵ úgy gondolja, hogy a parasztok a legszilárdabb pillérei a jugoszláv államnak.³⁶⁶ Titó tehát támogatta azt a társadalmi réteget, akit Rákosi szóban és tettben, minden eszközzel – az újságcikkekkel, az államvédelem embereivel, az egyre nehezebben teljesíthető adó- és beszolgáltatási terhekkel – tönkre kívánt tenni. Rákosi és a magyar kommunista vezetés 1948 és 1953 között határozottan elítélte a jugoszláv álláspontot és ez érezhető volt az államvédelem délszlávokkal kapcsolatos munkájában, a határ menti Bács-szentgyörgyön is. Itt a kulákokkal, sváb-kulákokkal szembeni kritikussabb fellépésre a titói Jugoszlávia elleni elítélendő véleménynel egyidejűleg nyílt alkalom. A Jugoszláviával elmérgesedett viszony miatt jött létre már korábban – 1950. július 1-én – Magyarországon az ún. déli határsáv:

³⁶⁴ U.o. (178. old.)

³⁶⁵ Juhász József: Háborúk a nyugat Balkánon - Múltunk (Tanulmányok a Háborúról) XLIX évf. 4. sz. (2004), Juhász József: A titói Jugoszlávia első évtizede, in: http://adattar.vmmi.org/fejezetek/2073/04_a_titoi_jugoszlavia_elso_evtizede.pdf

³⁶⁶ Erről bővebben: Závada Pál, Kulákprés, Magvető 2006

a Jugoszláviával érintkező megyéknek az országhatártól számított 15 km-es szakaszára az ÁVH Határőrség engedélyével lehetett csak belépni és onnan az osztályidegen elemeket kitelepítették. Az említett, határ közelében fekvő Bácsszentgyörgy faluból is – az ügynöki jelentés szerint – kitelepítettek 4 „demokráciaellenes kulákor”.

1953. március 5-én meghalt Sztálin. A halálát követő hónapokban, a kelet-berlini és pilseni események után már mindenki tudta, hogy a sztálini szovjet politika reformálása szükséges. Az új szovjet vezetés arra a véleményre jutott, hogy a szocialista blokk országai és az imperialista blokk országai mostantól nem ellenséggé, hanem barátokká kell, hogy együttműködjenek és ennek jegyében vették fel újra a diplomáciai kapcsolatokat 1953. júniusában Jugoszláviával. Mivel a magyar vezetés, elsősorban Rákosi nem reagált azonnal a reformokra, az ÁVH jelentésekben 1953 tavaszán nem érezhető jelentős változás a délszláv kulákokkal, sváb megfigyeltekkel kapcsolatban. Rákosit 1953 májusában Moszkvába rendelték, ahol felszólították arra, hogy kövesse az új szovjet politikát. Rákosi Moszkvában igent, majd hazatérve Magyarországon a reformokra nemet mondott, így a magyar társadalom 1953 júniusáig nem érezte a szovjet változásokat.³⁶⁷ (Hivatalosan 1953. június 15-én lett vége a Tito-ellenes kampánynak és utána állították helyre a diplomáciai kapcsolatokat Jugoszláviával.) Bácsszentgyörgy faluban – mint sok hasonló községben – továbbra is számos hangulatjelentés íródott. Például 1953. május 8-án az 1953. évi parlamenti választásokkal kapcsolatos reakciókra voltak kíváncsiak az államvédelem emberei:³⁶⁸

ÁVH Bajai Alosztály

Tárgy: Választási jelentés

Adta: Pandur ügynök

Vette: Pelsőci József áv. alhg.

1953. május 7.

Jelentés

Baja, 1953. május 8.

Az ügynök feladata volt a választással kapcsolatos megnyilvánulásokról jelentést készíteni. Általános hangulat nyugodt. Báló József kiskazda azt mondta (...) minek hirdetik a választást amikor mindenkinek a Népfontra kell szavaznia. A helyi sváb lakosság nemtetszését fejezte ki akkor amikor május 1-én csak a délszláv anyanyelvű lakosokról beszéltek. Peller József kijelentette, hogy úgy kezelnek itten bennünket mintha nem is

³⁶⁷ Erről bővebben: István FEITL, Márta GELLÉRINÉ LÁZÁR, Levente SÍPOS (Red.), Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések, Napvilág Kiadó Budapest, 1997.

³⁶⁸ Az 1953. évi tavaszi parlamenti választásokon még nem volt érezhető a kommunista pártvezetésben a változás szele.

Magyarországhoz tartoznánk, pedig mi is vagyunk olyan hazafiak mint a bunyevácok, mert azok közül sok partizán és Titóista van. Minek szavaztatnak bennünket, ha nem tartanak semminek sem bennünket.

Pelsőci József

áv. alhadnagy³⁶⁹

Mi változott meg 1953-ban? Remélhetett a jelentésben leírt sváb lakosság bármiféle enyhülést? A politika változásai érezhetőek voltak a Bácsszentgyörgy faluról készült ÁVH beszámolóokban: 1948 és 1953 között a jelentésekben egyértelmű volt, kik az ellenségei az új demokráciának. 1953 júliusától már csak a magyarországi németeket (a sváb lakosokat) írták le demokráciaellenesként, a jugoszláv lakosok már a demokrácia barátjaként lettek feltüntetve. A jelentések valóságtartalmát nehezen lehet ellenőrizni, mindenesetre 1953 után – úgy a tsz-ek, mint a parlamenti választások alkalmával – elsősorban a falu német származású lakosait írják le az államvédelmi ügynökök negatív jelzőkkel. Hasonló megfigyelésekről, problémákról szól az 1948 és 1953 között Vaskút községről³⁷⁰ íródott 474 oldalas dosszié – ott is számos jelentést olvashatunk a visszaszökött svábokról és láthatunk egy névsort, amely 172 délszláv személy adatait tartalmazza.

Nézzük meg a népszámlálások eredményeit és nézzük meg hozzá Magyarország etnikai összetételét: az 1941-es népszámlálás szerint – nem a revíziós döntések (1938, 1939, 1940, 1941) alapján megnagyobbodott Magyarországon, hanem a trianoni Magyarországon – a magyar népesség 5,1 százalékát teszik ki az itt élő magyarországi németek. Az 1949-es népszámláláskor – amikor a már kiépült kommunista diktatúra nem a valós eredményeket tükrözte – Magyarország lakosságának csupán 0,2 százalékát teszik ki a német származású emberek.³⁷¹ (A „nem valós eredmények” talán magyarázatra szorulnak: az 1949-es népszámláláskor a Magyarországon maradt németek – döntő részben a megfélemlítettség miatt – nem merték bevallani származásukat, illetve anyanyelvüket, tehát ezek az eredmények nem a valós állapotot tükrözték.) 1953 júliusában az állambiztonság az internálásokkal, internáltak számával, összetételével kapcsolatban egy statisztikát közöl:³⁷² eszerint az internáltak összlétszámából, azaz 5036 személyből 2692 fő volt internált (tiltott határátlépés, demokrácia ellenes izgatás, jobboldali tevékenység, szabotázs stb. miatt) és 2344 fő volt hadifogoly. A 2692 internált legnagyobb részét – a felülvizsgálat alapján – 1950-51-ben internálták. A 2344 fő volt hadifogoly állampolgársága illetve lakóhelyül választott területe szerint 1.130 személy volt magyar és 1.037 személy nyugat-német (ők a magyarországi németek voltak, mivel az említett állampolgárság ill. elűzött családjaik miatt Nyugat-Németországot jelölték meg lakóhelyüknek,

³⁶⁹ ÁBTL, O-9555 „Das Dorf Bácsszentgyörgy”, 1950-1956

³⁷⁰ ÁBTL, O-9555 Vaskút község (1948-1953)

³⁷¹ Erről bővebben: Minderheitenschutz im östlichen Europa. Ungarn. Prof. Dr. Dr. h.c. G. Brunner, PD Dr. Herbert Kuepper, www.unikoeln.de, 11/03/11

³⁷² „Munkaterv – Az internáltak felülvizsgálatára, Budapest, 1953. július 2. (ÁVH 101-6733/53, Szigorúan titkos), in: ÁBTL, A-508/1, 1953. évi különböző internáló táborokról,

lsd. erről a tiszalöki listát a Függelékben). Ezek alapján tehát a hadifogolyként internáltak 48 százaléka magyar, 44 százaléka német származású volt. A többi internáltat (8 százaléka) a külföldi – elsősorban jugoszláv, osztrák és román – volt hadifoglyok alkották. És mivel a volt hadifoglyok közül – a dosszié adatai szerint – 1151 fő hozzátartozói külföldön élnek (1946 után elűzött, kitelepített családok), valószínű, hogy a jugoszláv és osztrák internált hadifoglyok között is voltak német nemzetiségűek. (Ha őket is a német származásúakhoz soroljuk, akkor a volt internált hadifoglyok 49 százaléka tartozott az egykor Magyarországon élt német nemzetiséghez.) De térjünk vissza az első statisztikához: Négy évvel korábban – és az akkori „hivatalos” adatok szerint – az összlakosság csupán 0,2 százaléka német nemzetiségi, míg az internálótáborok bezárásakor készített összegek szerint – az 1953-as hivatalos adatok alapján – az internált hadifoglyok 44 százaléka német nemzetiségi volt! A számok – még ha nem is a teljes igazságot mutatják – mégis beszédesek és megerősítik azt a véleményt, miszerint a magyarországi németek diszkriminálása nem csak az elűzés előtt és alatt, hanem a kommunista diktatúrában, a háború utáni egész évtizedben jellemző volt.

Az ÁVH-n belül külön apparátus alakult ki a „demokrácia ellenségei”, a kulákok rendszabályozására, gazdaságaik összeírására, adóterheik folyamatos növelésére, majd „osztályellenességük” miatt indított megbüntetésükért, ide tartoztak a „sváb kulákok” is. A 25 holdon felüli – versenyképes, termelő – közép- és nagyparasztk voltak korábban a magyar falvak hagyományos vezetői, meghatározó tagjai. Mivel – Rákosi szavaival *a kulák egészen jól boldogul*³⁷³ ezért el kell venni a földjét, gépét, hogy a szegényparaszt és a szövetkezetek gazdagodjanak. Módszerek akadtak erre bőven: az első öt éves terv (1950-1954) alapján a mezőgazdaságot kollektivizálták, a magángazdaságok adóterheit emelték, a kötelező beszolgáltatási rendszert bevezették és a tagosítással a parasztokat ingatlancsereire kötelezték (így a TSZ-ek kapták a jobb földeket). 1953 elejére a korábbi „kulák földek” körülbelül 30 százaléka maradt meg³⁷⁴: a nagyparasztk, kulákok egy részét táborokba zárják (lsd. internáló táborok adatai), - a „sváb kulákok” egy részét már elűzték, a javaikat államosították – a begyűjtéses rendszert bevezetik, a tiltakozók ellen pedig az ÁVH a helyi rendőrségekkel együtt szabotázselhárító osztályokat nyit (lsd. a korábbi példákat a beszolgáltatás ellen tiltakozók büntetésével kapcsolatban, illetve dossziékban olvasható „szabotázs”-akciókról). 1948 után, elsősorban 1950 és 1953 között olyan sok feljelentést, rendőrségi vizsgálatot kezdeményeztek, hogy az ügyészségeknél – csupán 3 év alatt – több mint egy millió büntetőeljárást indítottak: ezek alapján 650 ezer vádirat került be a bíróságokra, a perek több, mint felénél pedig – 390 ezer esetben – elmarasztaló ítélet született.³⁷⁵ Ez a magas szám csak úgy valósulhatott meg,

³⁷³ Idézet: Romsics Ignác: Magyarország története a 20. században, Osiris, 2001

³⁷⁴ In: Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos (Szerk.), 20. századi magyar történelem, Korona Kiadó Budapest, 1997

³⁷⁵ Adatok: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-Rubocon Budapest, 2011 (268. oldal)

ha a joggyakorlatban a tárgyalások után az ítélethirdetés is azonnal megtörtént. (Erre szomorú példa jelen kötet IV. fejezetében már említett móri szovjet emlékmű-robbantás sváb tetteseinek sorsa, ahol a bűncselekmény jelentése után az egész tárgyalás gyors volt, majd a halálraítélteken az ítéletet még azon a napon a gyűjtőfogházban végre is hajtották.)

1950 és 1953 között egyre komolyabb gazdasági problémákkal küzd az ország:

- nő a tsz-tagok száma (1953-ban 476 ezer tsz-tag) és ugyanakkor
- nő a mezőgazdasági területekről elmenekülők száma (1953-ban 300 ezer fő),
- ezzel egy időben egymillió kataszteri hold parlagon hever, valamint
- több ezer család (1953 elején 800 ezer család) nyomorog – nem jut számukra többek között kenyér, vetőmag.³⁷⁶

A szocialista gazdaság egyik legnagyobb hibája volt, hogy a régi agrármérnökök, szakemberek (akiket 1950 után megfosztottak állásaiktól) helyett gyakran megfelelő szaktudással még nem rendelkező szegényparasztkat, munkásokat neveztek ki a TSZ-ek, üzemek élére. Ez a szakember-probléma más módon, de már korábban is jelentkezett: az 1946-1948 között elűzött magyarországi németek ingatlanjait sok esetben olyan családok kapták meg, akiknek nem volt tapasztalatuk az adott terület művelésével kapcsolatban, mint például Budaörsön az őszibarack termesztésével. Ennek negatív mezőgazdasági, gazdasági következményei lettek: a korábban virágzó, komoly hasznot hozó őszibarack termesztés megszűnt, a gyümölcsösök nagy része szakember hiányában tönkrement. A szaktudást és korábbi hazájukhoz, munkájukhoz való erős kötődést is mutatja egy elűzött budaörsi német nemzetiségi házaspár története, amiről pár éve (65 évvel az elűzés után) még mindig könnyes szemekkel meséltek. A kitelepítés, elűzés napján nem csak ők, hanem egy fiatal budaörsi őszibarack-fácaska is velük „utazott” a lebombázott Németországba. A facsemetét a kitelepítési marhavagon alá erősítették (nem tűnt fel senkinek) és kiérkezésük után, új délnémetországi otthonuk közelében elültették. Az 1960-as években már egy kisebb őszibarackossal büszkélkedhettek és a helyi média is felkereste őket, híre ment a finom, Budaörsről származó őszibaracknak. Ők így őrizték meg egykori hazájuk hagyományait, a sváb település háború előtti, híres őszibarack-kultúráját. Budaörsön pedig 1946 után, a szaktudás híján, lassan tönkre mentek az őszibarackosok.

Térjünk vissza Magyarországra és nézzük újra az ország mezőgazdasági problémáit a Rákosi-diktatúra enyhülésekor: Változott valami Magyarország agrárpolitikájában 1953 után? A korábban bemutatott, évente változó kötelező beszolgáltatás rendszere alacsonyabb terhekkel fennmaradt, az adórendelkezések megmaradtak (1953-ban az előző évit meg is haladták), a beadást nem teljesítők büntetései csökkentek.³⁷⁷ Egy 1953. decemberi *Viharsarok népe* újságcikket olvasva azonban nem érzünk komoly változásokat:

³⁷⁶ Adatok: Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos (Szerk.), 20. századi magyar történelem, Korona Kiadó Budapest, 1997

³⁷⁷ Erről bővebben: Závada Pál, Kulákpérés, Magvető Budapest, 2006

*A falu ellenségei, a kulákok azzal is kifejezik népi demokráciánk elleni gyűlöletüket, hogy a nép által hozott törvényeket semmibe veszik, beadási kötelezettségüket nem teljesítik.*³⁷⁸

Ugyan az „állam az államban” nagyhatalom, az Államvédelmi Hatóság vezetőjét, Péter Gábort 1953. január első hetében őrizetbe vették, a rendszer – a „politika rendőrsége” – új megbízottakkal tovább működött és még hónapokig éberén szolgálta Rákosi Mátyást. Tehát az állam az államban gépezetét nem csak „Péter Gábor és bűnbandája” tudta üzemeltetni, Rákosi Mátyás és körének felelőssége a jogsértésekben, bűncselekményekben, koncepciók perekben az egész korszakban, 1945-től 1956-ig egyértelmű. Sztálin halála után a magyar kommunista párt 1953 júniusban kapta meg Moszkvától a feladatot: az országgyűlés válassza meg Magyarország miniszterelnökének Rákosi Mátyás helyett Nagy Imrét³⁷⁹, a belügyminisztériumot Gerő Ernő kapja meg.³⁸⁰ A Politikai Bizottság júliusban határozott az amnesztiáról, ebben szabályozták az elítéltek, internáltak és kitelepítettek ügyét is. (Isd. erről a vonatkozó Dokumentumokat a Függelékben, Dokumentum 18., 19., 20., 21. és 22.) A kitelepítettek visszahagyott ingó és ingatlan vagyontárgyaikat nem kapták vissza, illetve az ilyen irányú visszakövetelési igényeiket is elutasították, azaz a kitelepítettek nem mehettek azokba a lakásokba, házakba (egykori otthonaikba) vissza, amit korábban jogtalanul elraboltak tőlük. Ennek oka nem (csak) a hivatalos „súlyos fővárosi lakáshelyzet” volt: az 1951. évi kitelepítések során sok megbízható elvtárs jutott számára tetsző ingatlanhoz. A vezető pozícióban lévő pártpolitikusok a régi társadalmi elit házait, lakásait kívánták és korábbi lakásaikat elhagytak vagy a kitelepítések által elkobzott luxusvillákra cserélték.: az ötvenes években a budai kerületeket, többek között Rózsadombot, Pasarétet és a Svábhegyet az „utca embere” Kádérdűlőként emlegette. (Rákosi Mátyás is a XII. kerületi Lóránt utcában, egy budai villában lakott.³⁸¹) Az államvédelem itt is fontos szerephez jutott: a villákat az Államvédelmi Hatóság foglalta le, majd miután a régi villa tulajdonosokat – szerencsésebb esetben útlevéllel vagy útlevélre elegendő összeggel – ellátták, az állam tulajdonába kerültek ezek az épületek, újra az ÁVH dönthetett, kinek osztogat. Az ÁVH egyébként több üres villát és lakást tartott fenn konspirációs célokra.³⁸² Az elsősorban Gerő Ernő segítségével összeállított kitelepítési forgatókönyv alapján 12.704 osztályidegen személyt telepítet-

³⁷⁸ Viharsarok Népe, 1953. december 9., a cikk címe: *Börtönre ítélték a nép törvényeit semmibevevő kulákokat*

³⁷⁹ Nagy Imre (1896-1958) agrárközgazdász, 1928 után a Szovjetunióban van (emigrál), földművelési miniszter (1944-45), majd 1945-46-ban Belügyminiszter, az Országgyűlés elnöke (1947-49), élelmiszer- és begyűjtési miniszter (1950-52), majd miniszter (1953-55), az MKP, utána MDP PB tagja, Rákosi lemondásra kényszeríti, 1955 áprilisában kizárják a parlamentből, de 1956 októberében a forradalom miniszterelnöke. 1958. június 16-án végzik ki, 1989-ben rehabilitálják.

³⁸⁰ Erről bővebben: Kiszely Gábor: *ÁVH – Egy terroriszervezet története*. Korona Kiadó Budapest, 2000

³⁸¹ Erről bővebben: Budapest a diktatúrák árnyékában, http://www.titkosbudapest.hu/cikk-kategoria.php?category_id=4 (8/8/16)

³⁸² Adatok: Majtényi György „Folt a kék diványon”, *Beszélő*/online, 2007. szeptember 9. Évf. 12./9. sz. „Befejezetlen múlt”, in: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon>

tek ki és 5300 lakás, ingatlan került a fővároshoz (és az ÁVH-hoz).³⁸³ Ez az „osztályellenségekről” készült nyilvántartás hasznos információt nyújtott a Kádár-rendszerben is az állampolgárok megbízhatóságának eldöntésénél vagy útlevél kiadásakor.

Poich Lorándné „Kitelepítésünk története”³⁸⁴ című írásában hűen leírja, hogyan fosztottak meg egy jól szervezett akció keretében ártatlan embereket – több mint 5.180 családot³⁸⁵ – minden vagyonuktól 1951. május 21. és július 18. között: hétfőn, szerdán és pénteken folytak ezek az utca nyelvén „csengőfrásznak” nevezett kitelepítések; az éjszaka érkező fegyveres rendőrök és ÁVH-sok segítségével.³⁸⁶ Poich Lorándné 1951. június 21-én vitték a lemeszelt ablakú kitelepítési vagonnal kényszerlakhelyére, Okányba, ahol kulákoknál helyezték el őket. *A pokoli terv az volt, hogy a kitelepítettek és a kulákok, az „osztályellenségek” egymás ellenségeivé válnak,*³⁸⁷ olvasható írásában. Velük vitték többek között gróf Klebersberg Kunó özvegyét és testvérének családját. Egy másik kortanú, Pallavicini-Andrássy Borbála – Zichy Eleonóra lánya, Pallavicini György őrgórf felesége, Andrássy Katinka húga – pedig nagyon megrázóan írja le az 1951 és 1956 közötti magyarországi viszonyokat:³⁸⁸ 1951-es kitelepítése után Borbála két és fél évet töltött a Tisza menti Besenyszögön egy pusztán – miközben 1946-ban elveszíti egyik fiát (szovjet fogságból nem tért haza) – és csak 1953 után szabadult. Már nem hitt a csodákban, Nagy Imre új, 1953. július 4-én a Parlamentben elhangzott kormányprogramját is becsapásnak tartotta, szerinte *ez népbolondítás. Látták, hogy gazdasági csőd előtt állnak, látták, hogy egyre nő az elkéséredés. Meg kellett játszani a dolgot. Kiosztották a szerepeket,*³⁸⁹ olvashatjuk naplójában. És valóban, Borbála asszony 1953-ban jól látta, 1956-ig Rákosi és Gerő kezében maradt a hatalom, Nagy Imrét pedig 1955-ben eltávolították a hatalomból. Pallavicini-Andrássy Borbála az 1956-os forradalom után elveszítette másik fiát is:

³⁸³ Adatok: Hantó Zsuzsa, *Kitiltott családok* (CD és térkép melléklettel), Kiadó: Magyar ház Szkitia, 2010, Hantó Zsuzsa egyetemi docens kutatása alapján 1951 május-júliusban 5 182 családot, azaz 12 704 főt szállítottak el Budapestről, az 1953-as kimutatás szerint viszont 13 670 főt. A könyv melléklete 11 214 fő részletes adatait tartalmaz. További adatok: Budapesti kitelepítés, in: www.nol.hu/archivum

³⁸⁴ Poich Lorándné: *Kitelepítésünk története*, in: www.rubicon.hu (2010. évfolyam)

³⁸⁵ Adat: Hantó Zsuzsa, *Kitiltott családok*, 2010

³⁸⁶ Erről bővebben: Cseh Gergő Bendegúz: *Hogyan nem került Lili bárónő Kondorosra?* Bárka, 2014/1. sz.

³⁸⁷ Poich Lorándné: *Kitelepítésünk története*, 2010

³⁸⁸ Naplójának első részében (1951-1953) Borbála asszony 4 gyermeke közül először az antifasiszta nézetei miatt Dachaubá elhurcolt, majd onnan hazatérve 1946-ban a szovjetek által elrabolt György fiát veszíti el (sosem tér vissza), majd az 1951-es kitelepítése után 1957-ben másik fiát, Antalt is elveszíti (a forradalom leverése után 1957-ben fülakasztották).

³⁸⁹ Pallavicini-Andrássy Borbála: *Kitelepítési és 1956-os napló*, Gondolat Kiadó, 1990 (179-180. oldal)

Pálinkás Pallavicini Antalt – az ÁBTL-ban talált dosszié alapján – 1957-ben Mindszenty kiszabadítása és a forradalomban való részvétele miatt végezték ki.³⁹⁰

A kitelepítettek sorsa sem változott sokat: 1953 júliusában Nagy Imre kormánya ugyan hatályon kívül helyezte a korábbi, kitelepítésekkel kapcsolatos rendelkezéseket és a kitelepítettek elhagyhatták kényszerlakhelyüket, azonban értékeiket nem kapták vissza (gyakorlatilag hajléktalanokká váltak). Legtöbbjük rokonoknál talált menedéket, de a kitelepítés okozta hátrányos megkülönböztetés egész életüket végigkísérte. A korábban említett Poich Lorándné családját is, az amnesztia után (1953. augusztus 20-án kaptak amnesztiát) Budapestről kitiltották, „megbélyegzettként” a továbbtanulás számukra elérhetetlen volt, sőt, még egyszerű munkát is nehezen találtak. Poich Loránd például anyanyelvi szinten beszélt németül és angolul, műszakilag képzett volt, repülőmodellezésből írt könyvet, ami az ő nevében nem jelenhetett meg,³⁹¹ ennek ellenére munkát csak a kispesti Vörös Csillag Traktor gyárban kapott, ahol – felesége írása alapján – *vasakat trógerolt Sántha Ferenc íróval*.³⁹² Éjszakánként pedig, hogy megélhetésük biztosítva legyen, fordításokat vállalt. Több ezer 1951-ben kitelepített család tagja tudna hasonló történeteket mesélni. A képzettsége, tudása az egykor kitelepítetteknek nem számított, hiszen ők – és korábban internált sorstársaik – az akkori kommunista társadalom *elleneséges elemei*³⁹³ voltak. Az 1953-as amnesztia után ezért a szabadulóknek – kitelepített vagy internált személyeknek – a termelőmunkába való elhelyezését politikai és gazdasági okok alapján rendelték el: több esetben a moszkovita Garasin által javasolt és 1951. december 1-én létrehozott ún. KÖMI – Közérdekű Munkák Igazgatósága – által fenntartott üzemekben dolgoztatták tovább a szabadultakat. (Isd. korábban Richter György internáltról készített jelentést, valamint a Függelékben a 16. számú Dokumentumot)

Az új politika tehát – Magyarországon egy kis késéssel – 1953 nyarán indult el Nagy Imre kormányprogramjával, de a kommunista rendszer továbbra is igényt tartott a politikai rendőrségre, immáron újra a Belügyminisztériumon belül.³⁹⁴ 1953 júliusában összevonták az Államvédelmi Hatóságot és a Belügyminisztériumot, majd az új belügyminiszter, Gerő Ernő javaslatára, 619 fő üzemi munkást („elvtársat”) vettek fel az államvédelmi szervezethez (amely 5700 tagot számlált).³⁹⁵ Ennek ellenére a Nagy Imréhez köthető „új szakasz” első feléve – az internáló táborok bezárása, szabadítások,

beszolgáltatások és adóterhek minimális csökkentése, az enyhülni látszó diktatúra miatt – a magyar társadalom számára érezhető javulást, pozitívabb, bizakodóbb közhangulatot hozott, amit erősített például a magyar Aranycsapat – Grosics Gyula, Buzánszky Jenő, Lóránt Gyula, Lantos Mihály, Bozsik József, Zakariás József, Budai László, Kocsis Sándor, Hidegkuti Nándor, Puskás Ferenc és Czibor Zoltán – sikere: *Világraszóló magyar sportsiker Londonban (...)* *Magyarország-Anglia* 6:3.³⁹⁶ A foci elfeledtette az emberekkel az ötvenes évek súlyos problémáit és az Aranycsapat – élén Puskás Ferencel – minden idők legsikeresebb magyar focicsapata volt. Puskás származását tekintve német nemzetiségű volt, Franz Purzeldként anyakönyvezték, a szegény kispesti sváb család 1937-ben magyarosította nevét. (1943-ban bizonyára származása alapján volt „Sváb” a beceneve) Ugyancsak Kispesten, a szomszédjában nevelkedett az Aranycsapat másik focistája, Bozsik József (a.n. Köllner Ilona) is. *Szívemarkoló volt, ugyanis Puskás sváb családból származik (...)* *Ez a leghíresebb magyar története*³⁹⁷ fogalmazott Almási Tamás filmrendező *Puskás Hungary*³⁹⁸ című nagyszerű dokumentumfilmjében az Aranycsapat vezetőjéről. Az ÁBTL-ben megtaláltam a leghíresebb magyar focista történetének 1956 utáni államvédelmis folytatását: a személyi dosszié alapján Puskás Ferenc, az Aranycsapat csatára 1956 októberében a Budapesti Honvéd labdarúgócsapatával BEK - Bajnokság-csapatok Európa Kupája – mérkőzésre ment majd dél-amerikai túrára. Ezt követően nem tért haza és 1958-tól a Real Madrid csapatában focizott. Disszidálása után Puskás ellen hazaárulás vádjával indítottak eljárást. Az 513 oldalas, 1958. május 20-án nyitott dossziében (irat évköre 1956-1962) megtalálható Puskás családtagjaival és barátaival folytatott levelezésének anyaga 402 szkennelt oldalon.³⁹⁹ (zárás dátuma: 1972.06.26.) Az Aranycsapat két másik focistájáról is található dosszié a levéltárban: Czibor Zoltán válogatott labdarúgó 1956-ban Puskáshoz hasonlóan részt vett a Budapesti Honvéd csapatával a dél-amerikai túrán, amelyről ő sem tért vissza, ezért az államvédelem dossziét nyitott róla. A karton elsősorban Czibor levelezését és a róla szóló jelentéseket tartalmazza.⁴⁰⁰ Kocsis Sándor, az Aranycsapat csatára ellen pedig – a dosszié alapján – hazaárulás vádjával indítottak eljárást, de az ügyet 1960-ban lezárták (irat évköre: 1953, 1958-1960), mivel Kocsis nem fejtett ki ellenséges tevékenységet.⁴⁰¹ Egy további államvédelmis munka-dossziében egy ügynök írt jelentéseket a labdarúgás területéről,

³⁹⁰ ÁBTL, 4.1. A-2126/13 Pálinkás Pallavicini Antal ügye 1943-1957

³⁹¹ „A magyar modellezés története”, 2. rész: 1957-1970. Évről-évre, összeállította: Poich Lóránd, megjelent a „75 éves a Magyar modellezés” című könyvben. (A könyv nem került kereskedelmi forgalomba.) Az ábrákat Sütő István rajzolta.

³⁹² Idézet és adatok: Poich Lorándné írása, Kitelepítésünk története, 2010

³⁹³ In: Jelentés a közkegyelem során szabadultakról, 1953. szeptember 17. ÁBTL, 4.1. A-505 (Isd. Függelék, Dokumentum 19)

³⁹⁴ Erről bővebben: Gyarmati György: A politika rendőrsége '45-56. Beszélő, 2000. 9-10. sz.

³⁹⁵ Erről bővebben: Tabajdi Gábor- Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990., Corvina, 1996-os intézet, Budapest 2008 (51-66. oldal)

³⁹⁶ In: Szabad Nép, 1953. november 26.

³⁹⁷ A leghíresebb magyar focista, Puskás Ferenc 1927. április 1-jén született Purzeld Ferenc néven, sváb édesapa és magyar édesanyja gyermekeként. in: <http://people.inf.elte.hu/magradi/eletrajz.html>, Erről bővebben: Borsi-Kálmán Béla könyve, Az Aranycsapat és a kapitánya, Kortárs Könyvkiadó, 2008

³⁹⁸ Almási Tamás Kossuth- és Balázs Béla díjas filmrendező, in: „Puskás Hungary”, színes, magyarul beszélő, magyar életrajzi film, 116 perc, 2009

³⁹⁹ ÁBTL, O-11912, Puskás Ferenc („Vándor”)

⁴⁰⁰ ÁBTL, O-11911, Czibor Zoltán („Vasutas”)

⁴⁰¹ ÁBTL, O-10594, Kocsis Sándor őrnagy („Lovász”)

többek között az Aranycsapat tagjairól és a sportolók disszidálásáról.⁴⁰² Az államvédelem tehát a magyar sportolókat is mindig éberrel figyelte.

Gerő Ernő feljegyzése 1953 júliusában egyértelművé tette, hogy az amnesztia után minden „marad a régi”: *Az Államvédelmi Hatóságot, mint ilyet, meg kell szüntetni. Erről persze nyilvánosan semmit nem kell mondani.*⁴⁰³ Egy évvel később, 1954. májusában olvashattunk arról, hogy a Politikai Bizottság az amnesztia jegyében egy ún. Rehabilitációs Bizottság felállításáról döntött. (1954. május 19.) A Bizottságnak hivatalosan segítenie kellett a rehabilitációs vizsgálatokat folytató szervek munkáját. És megint minden „marad a régi”: a vizsgálatokat államvédelmi munkatársak végezték, a Bizottság tagjai Gerő Ernő, Nagy Imre és Rákosi Mátyás voltak.⁴⁰⁴ És ők a rehabilitálásoknál is csak a „Pártra” gondoltak: 1954 nyarán kiengedték Kádár Jánost (és elindult Kádár második „karrierje”) valamint több pártfunkcionáriust a börtönökből. 1954 márciusában pedig a „bűnbak” Péter Gábor ÁVH vezető számára ismerős módon ítélték, csak most ő volt az áldozat: Pétert koncepciós perben életfogytig tartó börtönre ítélték. *Hivatali beosztásával visszaélve súlyos államellenes és népellenes bűncselekményeket követett el*, írta a Szabad Nép újság 1954. március 13-án Péter Gáborról és társairól.⁴⁰⁵ Péter egyébként bűneihez képest nagyon enyhe büntetést kapott, hiszen 1959 januárban egyéni kegyelemmel már szabad volt újra. (Börtönevei után a Gellérthegyen, a Schweidel utca 14-ben lakott, könyvtárosként dolgozott, majd kiemelt nyugdíjjal – az átlagos magyar nyugdíj dupláját kapva – pihente ki „munkás” éveit.)

Fontos mérföldkő volt a nemzetközi viszonyokban 1955. május 5-e, amikor az NSZK a NATO tagjává vált. Szovjetunió és csatlósai, a szovjet blokk országai ezt a lépést fenyegetésként élték meg és válaszként létrehozták – a NATO ellenpólusként – 1955. május 14-én a Varsói Szerződést. Ehhez csatlakozott a szovjet blokk hét országa, köztük Magyarország is. A nemzetközi politikai változások hatással voltak természetesen a magyarországi belpolitikára is: Nagy Imre 1955 elejétől a szovjetek és Rákosi sze-

mében is egyre „jobbaldalibbá” vált. Nagy az 1954 októberében alakuló ülését tartó *Hazafront* kongresszusán pozitívan beszélt az egy éve tartó „új politikai szakaszról”, bár a gazdaságban ilyen rövid idő alatt nem lehet elérni komoly változásokat. Rákosi pontosan erre hivatkozott, amikor moszkovita társa, Gerő Ernő és Moszkva segítségével 1954 decemberében Nagy Imre politikáját, az „új szakaszt” már egy bajjal és nehézségekkel teli másfél esztendőnek említette.⁴⁰⁶ A Nagy Imre-Rákosi Mátyás harcban Rákosi került ki győztesen: a Központi Vezetőség 1955 áprilisában Nagy Imrét megfosztotta PB-tagságától, miniszterelnöki tisztségétől és decemberben még a pártból is kizárták. Helyette Rákosi és Gerő embere, Hegedűs András⁴⁰⁷ került pozícióba és erősödött a resztalinizáció, újra munkához látott a politika rendőrsége, az államvédelem. Hegedűs, már miniszterelnökként országgyűlési beszámolójában⁴⁰⁸ megint a kulákokat hibáztatta azért, hogy nem az elvárásoknak megfelelően épül a szocializmus. Érvénytelenítették a korábbi adó- és beszállítási rendeletet és emelkedni kezdtek a gazdálkodókat sújtó terhek, de az ország eladósodásáról, komoly problémáiról hivatalosan nem kívántak beszámolni, az ideológia ezt nem engedte.

A politikai rendőrség régi-új munkatársai továbbra is komoly jogosítványokkal rendelkeztek egészen 1956-ig. Azonban a resztalinizációs törekvések problémái, az ország egyre súlyosbodó helyzete arra készítette az MDP Központi Bizottságát, hogy szovjet nyomásra 1956. júliusában felmentse Rákosi Mátyást első titkári tisztsége alól. A téma szakértője, Gyarmati György *A Rákosi-korszak* című kiváló könyvében olvasható, hogy a – Péter Gábor segítségével – megbuktatott Rákosi⁴⁰⁹ Moszkva számára is jó apropó volt, mert ezt kihasználva úgy gondolta, újra bizalmasai, elvarázslói között tudhatja majd Titót és így stratégialilag is jobb pozícióba kerül (gondoljunk csak a jugoszláv tengeri kikötők használatára). A magyar-jugoszláv viszony is már év elején rendeződni látszott: 1956 márciusában feloldották, megszüntették a déli határsávot. Rákosi Mátyást egyébként a hivatalos indoklás szerint gyógykezelésre küldték a Szovjetunióba és onnan élete végéig nem engedték visszajönni. Rákosi távozása után azonban nem változott semmi: egykori elvarázslója, a moszkovita Gerő Ernő főtitkári munkája – Kádár Jánossal, aki

⁴⁰² ÁBTL, M-36131 Nagy József (1970-1974)

⁴⁰³ MOL M-KS 276. f. 66/42. ö.e. in: Kiszely Gábor: ÁVH – Egy terrorszervezet története. Korona Kiadó Budapest, 2000, valamint Gerő Ernőről bővebben: Baráth Magdolna: Gerő Ernő a Belügy-minisztérium élén, 1953-1954. (Trezor, a Történeti Hivatal évkönyve, 1990. Történeti Hivatal, Budapest 1990)

⁴⁰⁴ In: Kiszely Gábor: ÁVH – Egy terrorszervezet története. Korona Kiadó Budapest, 2000

⁴⁰⁵ Péter Gábor 1954-ben a Katonai Felsőbíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa 1957-ben 4 évre szállította le a büntetést. 1959 januárjában egyéni kegyelemmel szabadult és nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott. (Pl. 1962-ben a Ruhaipari Központ szakszervezeti könyvtárának gondozója!) Péter Gábor megőrizte titkait és hallgatott, valószínűleg ennek fejében élt háborítatlanul egészen haláláig, 1993-ig. Átélt több rendszerváltást, a 4 elemi végzett szabósegedből az ÁVH vezetője lett, majd az általa (is) irányított diktatúra áldozatává vált (börtön), de szovjet „társával” Berijával ellentétben (Beriját párttársai kivégezték) szabadulása után 34 évig könyvtárosként, majd nyugdíjasként élt. Felelősségre vonása elmaradt. Erről bővebben: Dr. Müller Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.

⁴⁰⁶ In: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-Rubicon Budapest, 2011 (355. oldal)

⁴⁰⁷ Hegedűs András (1922- 1999) középbirtokos parasztszaldbá született, a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja, 1946-ban három hónapos pártfőiskolai tanfolyamra küldik, 1947-től Gerő Ernő szakreferense mezőgazdasági kérdésekben, 1951-től földművelésügyi miniszterhelyettes, 1952-től az állami mező- és erdőgazdaságok minisztere. Az első Nagy Imre-kormányban a Minisztertanács első elnökhelyettese, a földművelésügyi tárca vezetője. 1955. április 18-án a Minisztertanács elnökévé nevezték ki. 1956. október 24-én leváltották miniszterelnöki tisztségéből, október 28-án ő írta alá antedatálva a szovjet hadsereg segítségül hívásáról szóló kérelmet, majd október 29-én a Szovjetunióba menekítették, 1958 szeptemberében tért vissza Magyarországra.

⁴⁰⁸ In: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-RUBICON, Budapest 2011 (363. oldal)

⁴⁰⁹ A börtönbüntetését töltő Péter Gábor a koncepciós perekről készült írásos vallomástételében Farkas Mihály mellett Rákosi Mátyást is kompromittálta. Erről bővebben: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-RUBICON, Budapest 2011 (383. oldal)

Gerő helyettese lett, illetve Marosán Györggyel – az elmúlt évek folytatása volt. Az 1953-ban a Belügyminisztérium alá „visszatérő” Államvédelmi Hatóságból 1955-1956-ban Államvédelmi Minisztérium lett és a rendőrfőkapitányságokon dolgozókat államvédelmis tisztekre cserélték le.⁴¹⁰ Az 1956-os forradalom alatt az államvédelem jelentős része külföldre menekült vagy távolabbi rokonoknál vészelte át ezeket a napokat, majd november 4-én a szovjet csapatokkal együtt jött vissza a fővárosba. Nagy Imre 1956. október 28-i rádióbeszédében ugyan bejelentette az ÁVH megszűnését, de a forradalom leverése után az államvédelem, a politika rendőrsége – egészen a rendszerváltozásig – meghatározó szerepet töltött be a szocialista rendszer működésében. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az ÁVH állomány 1957-es felülvizsgálata során a 4986 államvédelmi munkatárs közül csupán 15⁴¹¹ személyt nyilvánítottak a munkára alkalmatlannak. Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián az 1956 után működő politikai rendőrségről íródott nagyon informatív könyvében tapasztalható, hogy az 1957. január 8-i vizsgálat után a 4986 volt ÁVH-s – köztük 3048 operatív állományú – közül csak 11 főt nem igazoltak. Ahogyan a szerzők fogalmaznak, tömeges ÁVH-s elbocsátásról – Moldova György regényének terminológiáját használják „elbocsátott légióról” – tehát nem beszélhetünk.⁴¹²

Az 1956-os forradalommal kapcsolatban több száz dossziét lehet megnézni kutatási célokból az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, de számomra – tekintettel kutatási témámra – elsősorban a müncheni központú Szabad Európa Rádióval (SZER) kapcsolatos államvédelmi megfigyelések, jelentések voltak különösen érdekesek: 158 dossziét találtam, amelyekben érintve volt a SZER, köztük A-dossziékat, melyek általános tájékoztatásokat, jelentéseket, államvédelmi módszereket és kémcsoportok SZER-val kapcsolatos munkáját takarják. A 83 oldalas, tájékoztató jellegű, *A fasiszta magyar emigráció és főbb szervei*⁴¹³ elnevezésű A-dossziében például az ellenséges, fasisztaként jellemzett szervezetek között szerepel a Szabad Európa Rádió. Egy másik A-dosszié pedig egy 4 oldalas fordítása a Neue Zürcher Zeitung 1960. május 7-i cikkének („A szabad világ hangja. Látogatás Münchenben a Szabad Európa Rádiónál”) kommentár nélkül. Csak a dosszié címe jelzi, mi a véleménye az államvédelemnek a SZER-ről: *A hidegháború egyik boszorkánykonyhájáról*.⁴¹⁴ Állambiztonsági ismereteket is tartalmaz egy másik, a BM III/IV. Csoportfőnöksége által jegyzett 12 oldalas A-dosszié, amelyben jelentéseket olvashatunk a Szabad Európa Rádió felmérő, elemző tevékenységéről.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Adatok: U.o.

⁴¹¹ Dr. Ilkei Csaba: Ávós történelem, in: <http://tdyweb.wbteam.com/AvosTortenelem.htm>

⁴¹² Tabajdi Gábor– Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt – A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956-1990., Corvina, 1956-os intézet, Budapest 2008 (51-66. oldal)

⁴¹³ ÁBTL, A-3174 A fasiszta magyar emigráció és főbb szervei, 1952

⁴¹⁴ ÁBTL, A-3193 A hidegháború egyik boszorkánykonyhájáról (A Szabad Európa Rádió), 1960

⁴¹⁵ ÁBTL, A-3511 Jelentés a Szabad Európa Rádió felmérő, elemző tevékenységéről, 1972

A Szabad Európa Rádióval kapcsolatban találtam további Bt-jelzetű dossziékat, melyek beszerezett ügynökökről íródtak, akik a SZER tevékenységét figyelték külföldön. „West Viktor” – korábban „Révész” – fedőnevű ügynök beszerzési dossziéjában⁴¹⁶ például megtudtam, hogy az ügynök a Szabad Európa Rádió munkatársa volt és mint „Révész” informátor 1950-ben szervezték be és először Bécsben, majd Münchenben kapott államvédelmi feladatokat. 1957-ben hivatalosan már munkatársa volt a müncheni Szabad Európa Rádiónak és titokban a magyar BM II/3. osztálya foglalkoztatta. A 292 oldalas beszerzési dosszié szerint, tartótisztje értékelése alapján hírszerzőként nagyon eredményes volt és értékes jelentéseket adott a Szabad Európa Rádióról. Egy későbbi, ugyancsak „West Viktor” ügynökről nyitott Bt-jelzetű dossziében⁴¹⁷ olvasható, hogy 1959-ig rendszeres kapcsolat volt az ügynök és az államvédelem között, azonban utána – egészen az 1965-ös kizárásáig – „West V.” folyamatosan próbált elszakadni az állambiztonsági szervektől.

A SZER-val kapcsolatos K-dossziék megfigyelt személyekről szóltak, akik valamilyen kapcsolatban álltak a Rádióval, közöttük voltak beszerzés céljából tanulmányozás alá vont személyek is. Érdekes volt „Csillag” fedőnéven a 70 oldalas K-jelzetű dosszié két okból is: először azért, mert a dosszié főszereplője egy korábbi fogdaügynök, akit – az amnesztia után – 1953-ban szerveztek be. Az internáló- és kényszermunkatáborok bezárása, a börtönökben politikailag elítéltek számának csökkenése miatt talán „munka nélkül” maradt volna ez az egykori fogdaügynök, így más államvédelmi feladatot találtak neki beszerzése után: „Csillag” fedőnéven a Szabad Európa Rádió bécsi kirendeltsége elleni akcióhoz kívánta őt felhasználni az 1956-os forradalom leverése után a magyar politikai rendőrség. A másik érdekesség a dossziében olvasható tervzet, mely szerint a „Csillag” nevű ügynöknek Bécsben, a Szabad Európa Rádió iratrárába kellett volna betörni és fontos dokumentumokat ellopni. A megszerzendő értékes papírok, információk mellett ezzel az akcióval az lett volna a politikai rendőrség célja, hogy pánikot okozzon a SZER köreiben és így, ideig-óráig lehetetlenné tegye működésüket. A dosszié alapján az akciótervet lefűjták.⁴¹⁸

A Szabad Európa Rádióról talált 158 dosszié közül több M-jelzetű anyagot találtam, melyek elsősorban ügynökök, informátorok jelentéseiről szóltak. A „Bécsi Márton” fedőnevű ügynök 1954-től írt jelentéseket ismerőseiről, köztük több arisztokrátáról. Nyelvismerete és kapcsolatai miatt 1955-től Ausztriába telepítették át és onnan jelentett, például a disszidálásáról, a kihallgatásokról, bécsi ismerőseiről és a Szabad Európa Rádiónál tett látogatásairól. A 92 oldalas anyagban olvastam az ügynök által megfigyelt személyekről és két dologra lettem figyelmes: a megfigyelt személyek adatait, köztük családneveket – számos, országosan ismert báró, gróf, korábbi tisztviselő nevével volt

⁴¹⁶ ÁBTL, Bt-59/2 „West Viktor” 1949-1964

⁴¹⁷ ÁBTL, Bt-59/3 „West Viktor” 1959-1964

⁴¹⁸ ÁBTL, K-308 „Csillag”, 1953-1958

szó – 2-3 módon is próbálták helyesen leírni (nem mindig sikerült), valamint feljegyezték az említett nevek mellett jelenlegi foglalkozásukat is, ebből egy rövid részlet: *Apor Ferenc báró (1924, a.n. Hanthó Ilona) köműves, Benyovszky Pál gróf (1926, a.n. Batthyány Lujza) villanyszerelő vagy Blankenstein György gróf (1913, a.n. Eszterházy Mária) csónakmester.*⁴¹⁹ Elűzetések (1946-1948), kitelepítések (1951), internálások és megfigyelések (1945-1953) – az ÁVH támogatásával véghezvitt kommunista hatalomátvétel után, majd a Rákosi-diktatúra alatt az emberek elvesztették addigi életüket, nem gyakorolhatták alapvető emberi jogait, nem voltak szabadok. Nem volt más választásuk, mint alkalmazkodni a helyzethez, valószínűleg csak így lehetett túlélni.

A Szabad Európa Rádiót érintő O- és V-dossziék olyan megfigyelt személyekről íródtak, akik szovjetellenes kijelentéseikkel, SZER híreinek terjesztésével, demokrácia ellenes izgatással az államvédelmi hatóságnál ellenséges, megfigyelés alá vonandó egyénekké váltak. Egy gimnazista, Mayer F. például 1966-ban, az 1956-os forradalom tizedik évfordulójáról kívánt megemlékezni egy levél formájában, melyben leírta az 1956-os Ajka környéki rendőri intézkedéseket és a tíz évvel ezelőtti forradalmi követeléseket, valamint 11 politikai vicc is található dossziéjában. Levelét két szervezet, a „Bakonyi Forradalmi Bizottság” és a „Szabadság Barátainak Szövetsége” nevében írta alá és két helyre küldte meg: Cseke Lászlónak a Szabad Európa Rádióba és Magyarországon, a Minisztertanács titkárságára. Az ÁVH komoly veszélyt látott a levelekben, mivel a szervezetek nevében történt aláírás miatt úgy gondolta, nagyobb, esetleg nemzetközi szervezkedés áll a fiú mögött. (Nem értették a gimnazista humorát.) Mayert 1967-ben államrend elleni izgatás miatt 6 hónap szabadságvesztésre ítélték.⁴²⁰ Később egy digitális archívumban⁴²¹ találkoztam újra Mayer F. nevével, az 1956-os forradalomra emlékező, lázadó fiatalember 1978-ban „irányt váltott” és államvédelmis, ügynöki feladatokat vállalt Veszprém környékén, „Régész” fedőnéven. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában is felleltem „Régész” munkadossziéját⁴²² és ebben olvasható, hogy Mayer 1978 és 1984 között valóban ügynöki jelentéseket írt.

Az 1960-as években nem érezhető komoly változás az államvédelmi feladatok, vizsgálatok, jelentések területén, továbbra is *fasisztáknak, ellenségeknek, nyilasoknak és ellenforradalmároknak* nevezik jelentéseikben az ügynökök a kitelepített, elűzött magyarországi német szervezeteket és a Szabad Európa Rádió ténykedését is. Ezt kívánta – valószínűleg oktatási cézzal – egy 1966-ban készült magyar propaganda-riportfilm⁴²³

⁴¹⁹ ÁBTL, Mt- „Bécsi Márton”, 1955-1957

⁴²⁰ ÁBTL, V- 153869 Mayer F. (1966-1967)

⁴²¹ www.hsze.hu, Lengyel Gabriella levéltári feljegyzései „Régészről” (20/8/16)

⁴²² ÁBTL, M- 40448 „Régész” (1978-1984)

⁴²³ ÁBTL, 4.9. – F-13 Teenager Party

is bemutatni *Teenager Party*⁴²⁴ címmel: A Mafilm VIII. Stúdiójának munkája, egy 63 perces fekete-fehér film formájában azt tudatja a nézővel, hogy a Szabad Európa Rádiót az amerikai hírszerzés irányítja, a műsorkészítők és műsorvezetők pedig mind az egykori nyilasok és ellenforradalmárok közül kerültek is. Ez a munka is jelezte számomra, hogy még várnia kellett a magyar társadalomnak több mint 20 évet ahhoz, hogy – legalább részben – megismerje az igazságot.

A Függelékben olvashatnak az Államvédelmi Hatóság internálótáborokra vonatkozó 1953. júliusában, augusztusában és novemberében készült részletes felülvizsgálatáról, pontos adatokkal a német származású internáltakra vonatkozóan, valamint a rendőri jelentés szerint *közkegyelem során szabadult szokásos bűnözőket és ellenséges elemeket* (az internáltakat) érintő további sorsukról (egy 1953. szeptemberi jelentés segítségével)⁴²⁵. Érdemes áttanulmányozni a számokat: 1953 őszén, az „új politika” jegyében továbbra is veszélyes elemeknek számítanak a szabadult internáltak és több mint 7000 egykori internáltat figyelés alá vontak⁴²⁶.

⁴²⁴ A Szabad Európa Rádió egyik legnépszerűbb zenei műsora az 1959 májusában induló Tinédzser-parti volt, amelyet Cseke László (eredeti nevén Ekecs Géza) szerkesztett. Ebben hallhatták először a magyar fiatalok a rock és a beat világsztárjait, Chuck Berryt, Elvist, Cliff Richardot, a Beatlest, vagy a Rolling Stonest.

⁴²⁵ ÁBTL, 4.1. A-505

⁴²⁶ Kutika Károly r.ezredes jelentése, 1953. szeptember 17., in: ÁBTL, 4.1.A-505 és a Függelékben

KÉPMELLÉKLET

1. kép: A Rákosi-korszak követelményei alapján - Rákosi képe és (középen) a Rákosi-címer felett olvasható - ebben az iskolában is a szocializmust építik. A fotón a budapesti, XIV. kerületi Hermina úti iskolát látjuk 1949-ben. (fotó: fortepan/orig. Kovács Márton Ernő)

2. kép: Földműves szövetkezet boltja, beszállítási átvévhely 1951-ben. A beszállítás elmulasztásáért akár 5 évig terjedő börtönbüntetés is járhatott. (fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

3. kép: Személyi kultusz a csúcson 1952-ben: Rákosi 60. születésnapját ünnepli az ország és a Párttörténeti Intézet (régén a Kúria épülete) a születésnapra kapott ajándékokból kiállítást rendezett. (fotó: fortepan/orig. Magyar Rendőr)

4. kép: Nagy Imre egy szőlősgazdánál, 1953-ban (fotó: fortepan/orig. Hegedűs Judit)

5. kép: Az Aranycsapat 1953-ban: Loránt, Buzánszky, Hidegkúti, Kocsis, Zakariás, Czibor, Bozsik, Budai, guggol Lantos, Puskás és Grosics (fotó: fortépan/orig. Erky-Nagy Tibor)

6. kép: Bámészkodó budapestiek, X. kerület Liget téri Állami Áruház kirakata előtt 1954-ben. Kifelé mindannyian egyenlőséget hirdettek, de a rendszert működtető pártemberek külön boltokból rendeltek luxuscikkeket. Ezalatt pedig több százezer család nyomorgott, a fotó hangulata is ezt mutatja. (fotó: fortépan/orig. Magyar Rendőr)

7. kép: Rendőrök 1955-ből. Péter Gábor utóda, Piros László vezetésével 1955 végén és 1956 elején lecserélték a megyei, városi, járási rendőrkapitányságok élén álló rendőröket ÁVH-s tisztekre.⁴²⁷ (fotó: fortépan/orig. Magyar Rendőr)

⁴²⁷ Adatok: Gyarmati György, A Rákosi-korszak, ÁBTL-RUBICON, Budapest 2011 (389. oldal)

8. kép: Még nem érezhető a változás, sőt, elindul a visszarendeződés: Felvonulás 1955-ben, Sztálin szobra előtt. Jurij Andropov 1954 nyaratól⁴²⁸ a Szovjetunió budapesti nagyköveteént tapasztalhatta, hogyan alakulnak Sztálin halála után Magyarországon a hatalmi elképzelések. Két irány körvonalazódott: az új politikát hirdető – és a társadalom szimpátiáját élvező – Nagy Imre vagy az 1950-1953 közötti diktatúra vezérének Rákosi Mátyásnak – személyes indíttatású - restalinizációs törekvései. 1955 áprilisában az utóbbi irány ért el rövidtávon „sikereket”...
(fotó: fortepan/orig. Fortepan)

⁴²⁸ Adat: U.o. (380. oldal)

9. kép: Budapest, Jászai Mari tér, az ÁVH egykori épülete, (ma Képviselői Irodaház) 1956 - A Képviselői Irodaház - becenevén „Fehér Ház” – helyén álló épület a második világháború idején leégett, de mivel kedvező fekvésű telekről volt szó, a kommunista vezetés ide tervezte a Belügyminisztérium új irodaházát: 1947-ben el is indult az építkezés. Az Államvédelmi Hatóság azonban 1950-re a Belügyminisztériumnál erősebb hatalommá vált és ezért a közel 5000 főre nőtt állambiztonság költözött a hírhedt Andrássy út 60-ból ide, a Duna-partra. Itt dolgozott letartóztatásáig, 1953-ig Péter Gábor. (fotó: fortepan/orig. Pesti srác)

10. kép: Fotó 1956-ból, Budapesten, a XI. kerületi Fehérvári útnál, a Móricz Zsigmond körtér felől (fotó: fortepan/orig. Fortepan)

11. kép: Fotó a „boszorkánykonyháról” – a Szabad Európa Rádió egyik technikai helyisége Münchenben, 1980 (fotó: fortepan/orig. fortepan)

ÖSSZEFOGLALÓ

A kutatás eredményei

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a magyarországi németekről folytatott, 1945 és 1956 közötti időszakra vonatkozó kutatásaim során az államhatalom és a német kisebbség viszonyát kívántam több szempontból árnyalni:

1. Hogyan bánt a kommunista hatalom és „a munkásosztály ökle”, az állambiztonság a magyarországi németekkel?
2. Milyen feladatokat kaptak az állambiztonsági szervek 1945 és 1956 között a Magyarországon élő német kisebbséggel kapcsolatban?
3. Hogyan viszonyult Magyarország lakossága a német anyanyelvű kisebbséghez 1945 és 1956 között?
4. Jelentős különbséget tettek-e a magyarországi németek és más fogvatartottak között és megállapíthatók tartalmi és számszerű eltérések az állambiztonságnál nyitott magyarokat illetve magyarországi németeket érintő akták, dossziék között?
5. Az össznépszerűséghez viszonyított arányukon felül váltak-e a magyarországi németek az ország szovjetizálódása alatt az internálások, kitelepítések és jogfosztások áldozataivá? Az egyes kérdésekre a levéltári kutatások eredményeivel válaszolok és a feldolgozott, német kisebbséget érintő eseteket csoportosítom:

1. A második világháború után a magyar politika – pártszínektől függetlenül – a kollektív felelősségre vonás elve alapján űzte el a magyarországi németek közel felét, 200-250.000 embert, ennek az 1945. évi kitelepítési rendelet adott jogi keretet. Az elűzött, majd visszazökött német származású személyeket az állambiztonság a társadalom veszélyes tagjának tekintette és ehhez mérten bánt vele. Ezt bizonyítja több kihallgatási jegyzőkönyv. A kommunista hatalom megerősödésével párhuzamosan vált sok magyarországi német elkobzások, jogfosztások áldozatává. A magyarországi német gazdálkodók – az államvédelmi jelentésekben ún. „sváb kulákok” – a kommunista elképzelések megvalósításának útjában álltak.
2. Az állambiztonsági szervek feladatai közé tartozott a háborús bűnösök és a „nép ellenségeinek” a kézre kerítése, sok visszazökött vagy elűzetés, internálás elől menekülő német nemzetiségi lakost fogtak el ilyen módon a politikai rendőrség és a határrendészeti emberei. Gazdasági, politikai kritériumok alapján is államvédelmi dosszié nyílt magyarországi németekről (számos *demokratikus államrend elleni* tevékenységről olvashatunk). 1950-ben az államvédelem feladata volt a Szovjetunióból hazaérkező német származású hadifoglyok internálása, valamint 1951-ben a kitelepítések irányítása (itt is találkozunk a Hortobágyra kitelepített magyarországi németekkel). A hatalmi terror, a Rákosi-diktatúra alatt a *kulákok*, *sváb-kulákok* – mint a *nép ellenségeinek* – ellenőrzése ugyancsak az államvédelem feladata volt (államvédelmi dosz-

sziék nyíltak a *beszolgáltatások, államosítások ellen agitáló, demokráciaellenesen viselkedő* személyekről és számtalan politikai-hatósági atrocitás érte őket). 1953 után a politikai változások jegyében íródtak a *svábokról* készült jelentések és 1956-ig (majd utána is) fontos feladat maradt a kitelepített magyarországi németekkel való kapcsolattartás ellenőrzése – számos államvédelmis ügynök foglalkozott ezzel a feladattal.

3. A kommunista irányítású magyar politika az elűzetések idején (1946-1948) etnikai, később társadalmi szempontok alapján diszkriminálta a magyarországi németeket: A német származású magyar állampolgárok csaknem felét elűzték, a Magyarországon maradt többnyire földműves, iparos családok nagy részét pedig házuk, földjeik elhagyására kényszerítették (kulák-listák, téészesítés). Az újságokban megjelent cikkek hangneme egyre radikálisabban támadta a *nép ellenségeit, a kulákokat*, ez a fajta gyűlöletkeltés elérte a *sváb-kulákokat* is (1947-től a *Viharsarok* írásai, vezércikkei gyakran számoltak be ún. *zsiros svábokról*, 1948-tól a *szabotáló, ravaszkodó, rémhírterjesztő sváb kulákokról*).

A kommunista irányítású újságok agitációs és propagandamunkája által a magyar társadalomnak egy része valószínűleg nem érzett együtt a német kisebbséggel, azonban egy diktatúrában nehéz pontos információkhoz jutni ilyen kérdésekben. Bizonyára sokan – félelemből is – passzív szemlélői maradtak a magyarországi németeket ért diszkriminatív intézkedéseknek. Egy érdekes történettel szeretném válaszomat árnyalni: Magyarországi német származású ismerősöm a 2010-es években feleségével és három gyermekével ellátogatott nagyszülei egykoron svábok lakta falujába és meg szeretne volna mutatni gyermekeinek a dédszülők házát (amit elvettek tőlük). Udvariasan becsengetett és kérdezte a kapuban megjelenő idősebb asszonyt, megnézhetik-e a házat. Az asszony nem akarta beinvitálni őket, sőt, arról kezdett panaszkodni, hogy amikor a svábokat elzavarták és házaikat szétosztották, ő sajnos csak ezt a házat kapta, pedig sok ismerőse sokkal nagyobb ház tulajdonosa lett. Ez az asszony valószínűleg sem 1946-ban, sem 2010-ben nem érzett együtt a magyarországi német kisebbséggel.

4. A magyarországi németekről nyitott dossziékat típusok szerint csoportosítottam: miért nyitottak dossziékat róluk és voltak-e különbségek, számszerű eltérések a magyarországi németek és más fogvatartottak között:

„Demokráciaellenes” kijelentések

Első csoportba azok a magyarországi németek sorolhatóak, akik „demokráciaellenes” kijelentéseik, viselkedésük alapján kerültek az ÁVH kezei közé. Itt nem találunk egyértelmű különbséget – sem tartalmilag, sem mennyiségét tekintve – a magyarokról, illetve a német vagy más származásúakról nyitott dossziék között. Az ide sorolt személyek legfőbb bűne nem származásuk, hanem rendszerellenességük volt.

„Sváb” származás

A második csoportba azokat a magyarországi németeket sorolom, akik „sváb” származásuk és háborús múltjuk miatt kerültek be az állambiztonsághoz. Ezen a ponton nyilvánvaló különbségeket találtam a magyarországi németek és magyar illetve más nemzetiségűek megítélésével kapcsolatban: A német származásúakat mindkét diktatúra – a nemzetiszocialisták és később a Rákosi éra is – egyértelműen saját gazdasági és politikai céljaira használta fel. Az úgynevezett „népi németeket,” – köztük a magyarországi németeket a nemzetiszocialisták (kényszer) sorozták, majd a háború végétől a magyar politikások az országban maradt magyarországi németeket, a kollektív bűnösség elve alapján, az 1945. decemberi rendelet értelmében Németországba ülték el. A Magyarországon állomásozó szovjetek már 1944 telén úgy gondolták, a háború után – a szovjet katonai parancs szerint pár hónapos, a valóságban sokszor több éves – közmunkára (Malenkij robotra) viszik el Szovjetunióba a Magyarországon élő német származású lakosságot. Később, a kommunista hatalomátvétel után, szovjet segítséggel, az 1950 után hazatért német nemzetiségű hadifoglyokat – elsősorban Tiszalökre - internálták és többségüket 1953 őszéig dolgoztatták. Az ÁVH kihallgatási jegyzőkönyveiben talált *sváb-kulák* megjegyzések is negatívabbnak bizonyultak a *kulák* megnevezésnél.

Beszervezettek

A harmadik csoportba azokat a német származású személyeket sorolom, akik a hálózat tagjaként dolgoztak. Német nyelvtudásuk, a kitelepítettekkel való kapcsolataik miatt lettek ők, zsarolás vagy anyagi előmenetel segítségével beszerelve. Ebben a csoportban nem található különbség a német ajkú és a magyar illetve más nemzetiségű beszervezettek dossziéja között.

Bűncselekmények

A negyedik csoportba azokat a német nemzetiségű elítélteket sorolom, akik valóban elkövettek bizonyos bűncselekményeket illetve szökevényként, illegális határátlépőként próbáltak elmenekülni a kitelepítések, internálások elől, családjukhoz kívántak visszatérni illetve – ritkább esetben – egyértelműen az akkori rend ellen vétettek, például robbantásokkal. Itt a büntetések szigorúságában volt egyértelmű különbség a magyarok és a magyarországi németek aktái között, a német ajkúakat jóval keményebben büntették. Fontos itt megjegyezni, hogy az elűzések, internálások elől történő elmenekülések a jogszabályok szerint bűncselekménynek minősültek, de sok esetben csak a menekülés, illegális határátlépés mentette meg az adott személy életét.

5. Arra a kérdésre, hogy a magyarországi németek az össznépeséghez viszonyított arányukon felül váltak-e az ország szovjetizálódása alatt az internálások, kitelepítések és jogfosztások áldozataivá, először két hivatalos adattal szeretnék válaszolni: Az 1949. évi népszámlálási adatok alapján Magyarország összlakosságának 0,2 százaléka tartozott a magyarországi német kisebbséghez, míg 1953-ban az internálótáborok bezárásakor készített vizsgálat szerint az internált hadifoglyok 44 százaléka német nemzetiségű! A magyarországi németek kollektív büntetése – elhurcolásuk (malenkij robot), elűzetésük, kitelepítésük, internálásuk, a velük szemben alkalmazott szigorúbb büntetések – Magyarország szovjetizálódásának jegyében történt. A magyar politikai elit már 1945 májusában biztos volt abban, hogy – az adott történelmi pillanatot kihasználva – a Magyarországon élő német lakosságot ki kell telepíteni Németországba. Az 1945-ös tavaszi földreform-rendelet értelmében a magyarországi német földművesek jelentős részének vagyonát, földjeit eltulajdonították és ezek újraelosztásával a háború utáni Nemzeti Parasztpárt és a Kommunista Párt tagjainak a létszáma növekedett jelentősen. A magyarországi németek – köztük sok jómódú „sváb-kulák” – nem tudtak „integrálódni” az új szovjet típusú rendszerbe, vagyonuk és földjeik elkobzása pedig súlyosbította helyzetüket. Sokukat internáltak és megfigyeltek, amit az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában folytatott kutatásom igazol. Fontos azonban itt megjegyezni, hogy a diktatúra éveiben, az internálótáborokban már nem az adott személy származása, nemzetisége, hanem sokkal inkább politikai múltja és vagyoni helyzete – kulák vagy munkás – vált döntő tényezővé.

Az 1960-as években már engedékenyebb, liberálisabb atmoszféráról beszélhetünk, a kommunista nemzetiségi politika azonban sosem vált kisebbségbaráttá. A rendszerváltás a kisebbségek számára – köztük a magyarországi németek részére is, ahol egy egész generáció asszimilálódott – már nyelvi, kulturális és gazdaságilag is sok helyen túl késő volt. Ezért fontos, hogy ma egy kisebbség történelmének minden mozzanata, minden adat és történelmi tény kutatható legyen és ismertté váljon, hogy olyan igazságtalanságok, amik a magyarországi német kisebbséggel 1945 és 1956 között történtek, soha többé ne ismétlődjenek meg!

Kitekintés - A kutatás további lehetséges irányai

Ezúton szeretném Dr. Oplatka András professzornak és Dr. Seewann Gerhard professzornak megköszönni, hogy kutatásom alatt építő jellegű kritikával, megjegyzésekkel, kiegészítésekkel segítettek munkámat. Professzor Oplatka a disszertációmot opponensi véleményében újszerűnek találta és arra utalt, hogy a kutatási eredmények ismereteinket gazdagítják, még akkor is, ha ezt a történelmi időszakot már több szempontból is feldolgozták. Professzor Seewann pedig – ugyancsak opponensi értékelésében – új kutatási területként, „Neuland”-ként jellemezte munkámat és elismerően írt a disszertációról,

melyben feldolgozásra kerültek az Internáló táborok és a magyarországi németek internálása, politikai üldözésük 1948 után. Nagyon örültem annak, hogy Prof. Seewann szerint ezzel nem csak a magyarországi német, hanem a magyar történelem egy különösen fontos része került feldolgozásra. Az előzetes célkitűzéseknek megfelelően ennek a tanulmánynak keretében remélem sikerült egy általános képet adnom a magyarországi németeket ért állambiztonsági megfigyelésekről 1945 és 1956 között. Azonban további kutatások, megválaszolandó fontos kérdések állnak még előttünk.

A Volksbund és a nemzetiszocializmus ideológiai hatása a magyarországi németekre

Fontos lenne kutatásom részeként megvilágítani a Volksbund és a nemzetiszocializmus ideológiai hatását a magyarországi németekre, ami árnyalná a magyarok és a magyarországi németek kapcsolatát, a probléma megértését is. A magyarországi németek közül sokan távolságtartóak voltak a nemzetiszocialista politikával kapcsolatban és nem kívántak részt venni benne, nem szerették volna fiaikat besorozni. Az SS-sorozásoknál jóval kevesebben léptek be önként a Waffen-SS-be, mint ahány magyarországi németet kötelezően besoroztak. (Tilkovszky, 1991) Milyen ideológiai hatása volt a nemzetiszocializmusnak az egyes emberekre a magyarországi németeknél, nehezen dönthető el. A Volksbund-tagok létszáma 1942-ben voltak a legmagasabb, akkor több mint 300.000 Volksbund tagot számoltak (Tilkovszky, 1978) azonban később, az SS-kényszer-sorozások miatt sok magyarországi német lakos elfordult a Volksbundtól. Nem rendelkezünk egységes Volksbund listákkal és az ÁBTL-nél talált Volksbund-listákról készített statisztikák hitelessége, valóságtartalma erősen megkérdőjelezhető. Például sok kihallgatási jegyzőkönyvben gyanúsítják az érintett német származású személyt – alapos vizsgálat, bizonyíték hiányában, csupán német nemzetisége miatt – Volksbund-tagsággal. A korabeli sajtó – melyet disszertációmban ugyancsak alaposan feldolgoztam – elfogultsága miatt nem igazán irányadó. A hazájuk iránti hűség, szülőföldjükhöz való ragaszkodás mellett a német és magyar részről történő különböző politikai játszmák miatt (kötelező sorozások a magyar hadsereg vagy az SS-alakulatokba) sem kívántak a magyarországi németek a politika játékszerévé válni. Ugyan disszertációmban viszonylag sokat foglalkoztam a magyarországi németek SS-be történő kényszer-sorozásával, azonban érdemes lenne a Volksbund és a nemzetiszocializmus ideológiai hatását is hasonlóan vizsgálni.

Összehasonlító elemzés a német kisebbség helyzetéről Lengyelországban, Jugoszlávia területén, Csehszlovákiában és Magyarországon

Érdemes lenne részletesebben elemezni azt is, mennyiben volt más az elűzetés és a német kisebbség helyzete a kitelepítések után Magyarországon kívül Lengyelországban, Jugoszláviában és Csehszlovákiában. Ennek a témának az irodalma rendkívül nagy és sokrétű. Disszertációmban leírtam például a csehországi és magyarországi elűzetések lebonyolításának különbségeit és hasonlóságát, mindkét országban a politikai célkitűzések eszközévé vált a kitelepítés, azonban a konkrét megvalósításukban különböztek egymástól: A szudétanémetek esetében sajnos nagyon sok halálesetről tudunk („Wilde Vertreibung”), a magyarországi németek elűzése valamivel humánusabb formában történt. Magyarországon sok magyarországi német kötődött erősen magyar hazájához (német hagyományokkal – nyelv, népviselet, szokások – de magyar szívvel), ez a ragaszkodás, hűség a cseh hazához nem volt jellemző a szudéta németekre. Jugoszlávia és Lengyelország tekintetében ismert, hogy számolatlanul sok áldozattal, atrocitásokkal járt a német lakosság elűzése, likvidálása. A Vörös Hadsereg megérkezése Kelet-Poroszországban elképzelhetetlenül sok szörnyűséggel, halál-essettel, fájdalommal járt együtt. A német lakosság elűzése tekintetében, majd az elűzetések utáni, 1945 és 1956 közötti időszakra vonatkozóan is érdemes pótolni ezt a hiányosságot.

Menni vagy maradni - Elűzetés vagy állambiztonsági megfigyelés

A tanulmány olvasása után talán nem derül ki az olvasók számára, miért telepítették ki, ülték el a Magyarországon élő német kisebbség egyik felét és miért maradhatott a magyarországi németek másik fele Magyarországon. Budapest környékén, jómódú németek lakta településeken, mint például Budaörsön, a lakosság közel 80 százalékát elűzték (ebből 15 százaléka 1944-ben menekült el, 65 százalékát pedig 1946 után telepítették ki, ülték el), míg máshol – kisebb falvakban, vagy olyan környékeken, ahol bányászattól éltek az emberek, nem voltak ilyen nagy számban elűzetések, elkobzások. A háború utáni Magyarországnak továbbra is szüksége volt bányászokra, ezért maradtak életben ezek a német bányásztelepülések. Azonban az „új demokratikus rendszer”, elsősorban a Magyar Kommunista Párt taglétszámának 1945-ben történő drasztikus növekedése is azt mutatja, hogy – a kezdeti, demokratikusnak induló rendszer helyett – 1945 és 1956 között egyértelműen ideológiai és gazdasági érdekek húzódtak meg az elűzetések, elkobzások mögött. Ahogyan a szovjetizálódás jegyében Sztálin tanítványa, Rákosi Mátyás említi 1947-ben, *jött a Szovjetunió és segített nekünk. A kitelepítendő svábok helyett most új telepések jönnek Békés megyéből, akik eddig nem kaptak földet.*⁴²⁹

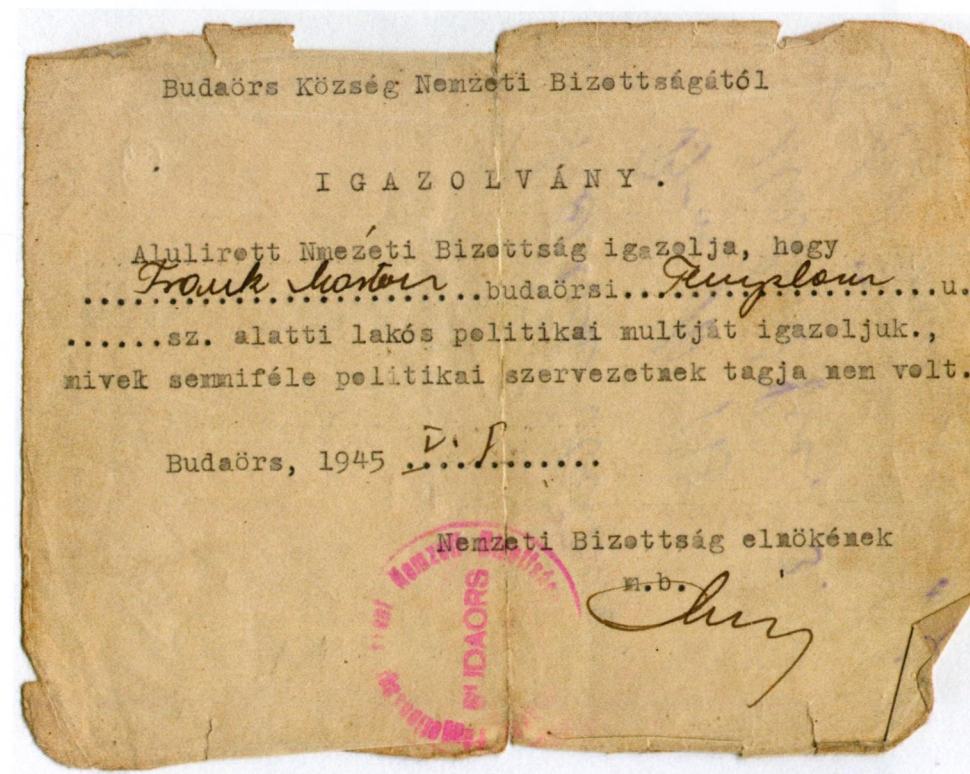
⁴²⁹ Rákosi beszéde Szlovákkomlóson (ma Tótkomlós) röviddel a kék cédulás választások előtt (1947. aug. 31), in: Viharsarok, 1947. augusztus 12.

Ezért támadta az új rendszer propaganda gépezete a magyarországi németeket és ezért vált sok magyarországi német gazda, iparos – az állambiztonsági megfigyelések, jelentések megjegyzései szerint „sváb-kulák” – elkobzások, jogfosztások áldozatává 1945 után. A politikatörténeti megközelítés mellett ezért szükséges további társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti kutatásokat indítani, melyeket helytörténeti munkákkal, az érintett magyarországi német falvak Heimatbüchereivel érdemes kiegészíteni, árnyalni.

Gajdos-Frank Katalin

FÜGGELÉK/ANHANG

Dokumentum 1 a) – Budaörs Község Nemzeti Bizottságának Igazolása Frank Márton politikai múltját igazolja, Budaörs, 1945. május 8.

Dokumentum 1 b) – Igazoló Bizottság Igazolása, iparendély megadása (javaslat),
Budaörs, 1946. augusztus 10.

Budaörs Község Nemzeti Bizottság Igazoló Bizottságától

I g a z o l á s

Fenti bizottság Igazoló Bizottsága igazolja, hogy
Frank Márton budaörsi Templom-tér u. 20 sz.
lakos semmiféle jobboldali szervezet / sem volksbund, sem nyilaskeresztes
párt/ tagja nem volt, politikailag tevényt kifogás alá nem esik.
Igy nevezettet politikailag igazoltnak jelentjük ki.
Iparendélyének megadását javasoljuk.

Budaörs, 1946. augusztus 10 én.

Frank Márton
biz. tag

Bozics László
biz. tag

Bozics László
elnök

Dokumentum 2 a) – Polgári iskola törzslapja, 1936 (anyanyelv német, honosság magyar)

I

Frank János
polgári iskolai tanuló

TÖRZSLAPJA

I. Születésének helye: Budaörs
(Pest vm.)

II. Születésének ideje (év, hó, nap) 1925. okt. 1.

III. Vallása: róm. kath.

IV. Anyanyelve: német

V. Honossága: magyar

VI. Mikor oltották újra (év, hó, nap?)

VII. A felvételt megelőző iskolai évben melyik iskola hányadik osztályába járt? Budaörsi k. d. iskola.

VIII. Szülő, vagy egyéb gondviselő: { neve: Frank, Kálmán
foglalkozása: mészáros
lakása (község, utca, házszám): Budaörs, Templom tér 20.

Kiállította a Budaörsi nyilvántartó ma-
gár polgári fiúiskola.
Budaörs, 1936. évi január hó 31 én.

Webert Mihály
igazgató.

BUDAÖRSI NYILVÁNTARTÓ MAGÁN POLGÁRI FIÚISKOLA
(P. H.)
IGAZGATÓSÁGA

Dokumentum 2 b) – Magyar kir. III. honvéd erődítési csoport parancsnokságának igazolványa főiskolai honvédelmi munkaszolgálatról, 1944

M. kir. III. honvéd erődítési csoport parancsnokság.

IGAZOLVÁNY.

Igazolom, hogy Frank János, aki Ordaörs
 1925. október 1-én született, anyja neve: Michalberger Mária
 a M. Kir. József Nádor Királyi Honvédelmi Akadémia hallgatója, folyó év július hó 1-étől
augusztus 29 ig főiskolai honvédelmi munkaszolgálatot teljesített.
 Nevezett mai napon leszereltem.

Gyergyószentmiklós, 1944. évi augusztus 30-án.

Kivételmentesít:

1 db. kötetű könyv
 1 pár harci inga
 1 db. fegyver
 1 db. 1894 XI. 9.

Tusay János

Dokumentum 3 – Igazolvány, a mentesítendő névjegyzékébe sorolják, Budaörs, 1946. január 28.

Áttelepítési Mentessítési Bizottság.

Igazolvány.

Frank Márton budaörsi. Templom tér 20. sz.
 alatti lakost és családját: 44. évi Michalberger Mária
 a 12.330/1945 sz. rendelet 2. §-a alapján
 a mentesítendő névjegyzékébe soroljuk. Elfogva ideiglenesen - további
 intézkedésig - mentes az áttelepítési kötelezettség alól.
 Budaörs, 1946. I. 28

Vandor József

Dokumentum 4 – Igazolvány kitelepítés alóli végleges mentességről, 1946. január 31.

Frank Márton budaörsi. Templom tér
 20. sz. alatti lakost a 12.330/1945. M. K. sz. rendelet 2. §-a
 alapján a mentesítendő névjegyzékébe soroljuk. Mentessítési kötelezettség
 féléve: Michalberger Mária

 Nevezett a 12.330/1945 sz. rendelet 2. §-a alapján az áttelepítési
 kötelezettség alól véglegesen mentesek.
 Budaörs, 1946. január hó 31.

Frank Márton

bizottsági elnök.

Dokumentum 5 – Igazolás a Földigénylő Bizottságtól, ingatlan elkobzás alá nem esik, Budapest, 1947. június 28.

BUDAPESTI FÖLDIGÉNYLŐ BIZOTTSÁG.
 /V. Kossuth Lajos tér 11 sz. IV em. 514./

T.
 XII. ker. Termelési Bizottság
 Budapest.

A Budapesti Földigénylő Bizottság értesíti Címet, hogy a
 2183. hrszámú ingatlanak 1/2-ed részének Frank Márton a tulajdo-
 nosa. Ezen ingatlan rész a Földigénylő Bizottság által elkobzás
 alá nem esik. Ezt a benyújtott "Mentesítési Igazolvány" másolata
 is igazolja. Így a most nevezett ingatlan részt saját maga művel-
 heti.

B u d a p e s t. 1947 június hó 28-án.

A Budapesti Földigénylő Bizottság
 nevében:

Vandor József
 biz. tag.

Vandor József

Dokumentum 6 – Igazolás az új telepesektől, 1947. augusztus 1.

IGAZOLÁS.

Alulírottak mint budaörsi telepesek büntetőjogi felelősségünk tudatában kijelentjük hogy Frank Márton helybeli lakost mint közösségünk egyik legszociálisabb a körülményekhez képest mindenben a legjobb segítséget nyújtó jó magyar polgárát ismerjük s vele a legjobb megértésben élünk együtt ezt aláírásunkkal igazoljuk.

Budaörs 1947 augusztus hó. 1.

*Bokányi István Partizán
Bodó István Partizán
Tóth István Partizán
Károlyi László alk. Partizán*

Dokumentum 7 – Bescheinigung, Großenhain, 1949

Kreispolizeiamt Großenhain
Abt. Paß- und Meldewesen

© Großenhain, den 5.1.1949
Karl-Marx-Platz 1
Fernsprecher Nr. 626 / Hausapp. 4

Bescheinigung.

Es wird hiermit dem Herrn Martin Frank geb. am 10.11.1901 in Budaörs, und seiner Ehefrau Maria geb. Michelberger geb. 27.4.1906 in Budaörs, wohnhaft Großenhain, äußere, Dresdner-Str. 20 bescheinigt, daß diese die ungarische Staatsangehörigkeit besitzen, und bei uns in der Ausländerkartei als Ungarn geführt werden.

Kreispolizeiamt Großenhain
Abt. u. Meldewesen
(Stützer)
Katalin

Gr 2 Herrmann Starke, Großenhain 1000 9. 14 381

Dokumentum 8 – Arbeitsbuch, Großenhain, 1948-1957

Arbeitsbuch
LSo Nr. *374-374*

Frank Martin

Frank Martin

Eintragungen der Arbeitgeber		Eintragungen der Arbeitgeber	
Name und Sitz des Betriebes	Art des Betriebes	Art der Beschäftigung	Art der Beschäftigung
1. <i>Gemeinschafts-Fabrikation</i>		<i>Frank Martin</i>	<i>1.12.47</i>
2. <i>Wilhelm Ohly</i> Metz-Hausmittel-Fabrikation Großenhain, Sa. Klostergasse 6	<i>Metzhandel</i>	<i>1.6.1948</i>	<i>10.5.49</i>
3. <i>Wilhelm Ohly</i> Metz-Hausmittel-Fabrikation Großenhain, Sa. Klostergasse 6	<i>Metzhandel</i>	<i>1.6.1948</i>	<i>10.5.49</i>
4. <i>VEB Vich- u. Schlachthof</i> Ordnung Industrie der Stadt Dresden		<i>1.10.52</i>	<i>14.10.52</i>
5. <i>VE-Einzelhandelsbetrieb</i> HO Großenhain		<i>1.10.52</i>	<i>14.10.52</i>

Eintragungen der Arbeitgeber		Eintragungen der Arbeitgeber	
Name und Sitz des Betriebes	Art des Betriebes	Art der Beschäftigung	Art der Beschäftigung
6. <i>HO-Lebensmittel</i> <i>Kreis Riesa</i>		<i>1.1.1957</i>	<i>31.1.1957</i>
7. <i>Lebensmittel-Gesellschaft</i> KREIS RIESA/GROSSENHAIN Händlerbereich Großenhain	<i>Lebensmittel</i>	<i>1.1.57</i>	<i>31.1.58</i>

Dokumentum 9 – Helyhatósági bizonyítvány külföldi letelepedő céljára, Budapest, 1957. január 22.

III. KERÜLET TANÁCSÁNAK
VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA
II. IGAZGATÁSI

F/5/1957 ÖGYIRATSZ.
ELŐADÓ WIESER ILONA

BUDAPEST III. KER. FŐ TÉR 3.

CÍMZETT:

TÁVBESZÉLŐSZÁM 162-040

MELLEKLET

HELYHATÓSÁGI BIZONYÍTVÁNY
KÜLFÖLDI LETELEPEDŐ CÉLJÁRA.

A MEGTARTOTT VIZSGÁLAT ALAPJÁN ÍGZOLOM, HOGY FRANK JÁNOS /BUDAÖRS, 1925/
NŐS, GÉPKOCSISZERELŐ, BUDAPEST. III. KER. KERÉK U 44 SZÁM ALATTI LAKÓSNAK
VAN OLYAN JÖVEDELME ÉS LAKÁSA, HOGY SZÜLEIRŐL FRANK MÁRTON ÉS MICHELBERGER
MÁRIA KELET NÉMETORSZÁGI GROSSENHEIM, RADENBURGER STR. 2. SZÁM ALATTI LAKÓSK-
RÓL MAGYARORSZÁGI LETELEPEDÉSÜK ESETÉN KÉPES GONDOSKODNI.

BUDAPEST. 1957 JANUÁR 22.

Hajnal József
II. IG. OSZT. VEZ.

C. Ker. 16/a – Nyomtatványellátó 5212 – 8566 Közlendési Ny. x – M

Dokumentum 10 – Visszahonosítási okirat, 1958

MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSA

Szám: 4956, NET: 14/1958. VIII 00026

1957.

Visszahonosítási okirat

Frank Márton Grossenhain-i lakost,
aki Budaörs városában 1901 év november hó 10. n született,
továbbá az 1906 év április hó 27 n Budaörs városában
született Michelberger Mária nevű feleségét és az
év hó n született
év hó n született
év hó n született
év hó n született
10. § alapján — kérelmére — a Magyar
Népköztársaság Elnöki Tanácsa a magyar állampolgárság kötelekébe visszahonosítja.

Budapest, 1958 év február hó 14 napján.

Soltész István
a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának
elnöke

Soltész István
a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának
titkára

A magyar állampolgárság megszerzéséről szóló 1957. évi V. törvény 11. § értelmében a visszahonosított
személy a magyar állampolgárságot az állampolgársági eskü letételének napjával szerzi meg.
A törvényben előírt állampolgársági esküt előttem a mai napon letette(ék).

Berlin, 1958. évi április hó 15. napján.

Pj 571.090

Dokumentum 11 – Kárpótlási Hivatal levele, Budapest, 1991. június 3.

K Á R P Ó T L Á S I H I V A T A L
Budapest, VII., Kürt u. 6.Postacím: Budapest
Pf.: 715
1 3 9 9

Ügyszám: 30854 / 89

Tisztelt Frank János

Sajnálattal tájékoztatom, hogy a jelenleg hatályos 93/1990. (XI.21.) Korm. rendelet kizárólag a saját és/vagy házastársi jogon benyújtott kérelemre biztosítja a nyugdíjemelést, amennyiben a személyes szabadság korlátozása az alábbi formában valósult meg:

- 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélés, vagy előzetes letartóztatás, illetve ideiglenes kényszergyógykezelés;
- 1945-1943 közötti törvénysértő elítélés, előzetes letartóztatás vagy ideiglenes kényszergyógykezelés;
- 1945. január 1. és 1953. december 31. között rendőrhatósági őrizet (internálás);
- 1945. január 1. és 1953. december 31. között tartózkodási helyéről, illetőleg Magyarország meghatározott helyéről kitiltás és rendőrhatósági felügyelet alá helyezés (kitelepítés);
- Magyarországon, illetve onnan elhurcolva szovjet katonai bíróság által történt elítélés, ha a büntetését részben vagy egészben a Szovjetunióban töltötte le;
- Munkavégzés céljából, vagy hadifogság címén a II. világháborúval összefüggésben 1944. október 1-e után a Szovjetunióba hurcolták, illetőleg ott hadifogságba esett;
- Internálás, illetőleg kitelepítés céljából őrizetbe vették, akkor is, ha az internálására, kitelepítésére nem került sor;
- Az 1956. évi 31. tvr. alapján közbiztonsági őrizetben tartották.

Tekintettel arra, hogy az Ön (házastársa) által elszervedett sérelem a fenti kritériumoknak nem felel meg, Hatósági Bizonyítvány kiadására nincs lehetőség.

Egyben tájékoztatom, hogy amennyiben későbbi jogszabályok az Ön részére kedvezőbb elbírálást tesznek lehetővé ügyére hivatból, kérelmének megismétlése nélkül visszatérünk.

B u d a p e s t, 1991.06.03

Dokumentum 12 – Kutatólap

1.sz. Kutatólap.

A.-G./2.

Politikailag teljesen képzetlen és öntudatlan, de jóindulatu és nevelhető. Proletár származás, családja részben gyári munkás, részben földműves. Sopronkörnyéki svábok voltak, de kitelepítették őket, családja jelenleg Württembergben él, ő maga illegálisan tért vissza két éves gyermekével, aki most is Sopronban van. Gyermekének apja egy szovjet tiszt volt, akibe szerelmes volt és hét hónapig éltek együtt. Egy soproni államosított üzemben dolgozott és tagja volt a MKP-nak, de pártmunkát nem végzett.

Erkölcseileg megbízhatónak látszik, de ez még kipróbálásra szorul. Állítása szerint büntetlen előéletű.

Okos, ügyes, bátor és vállalkozószellemű. Tanulékony, figyelmes és gyors észjárású. Mindössze hat elemi végzett. Tökéletesen beszéli az összes német dialektusokat, ezenkívül hibátlanul beszél magyarul és oroszul.

Kb. 160 cm. magas, világoszöke, kerekded arcú, kissé telt, zömök jó erőben lévő fiatal hölgy. Anyagi körülményei miatt meglehetősen kopott és szegényes ruházatu.

I.-f/6-nak régi ismerőse és ő mutatta be. Sármány szds. szervezte be. Sváb/Volksdeutsch/nemzetiségű, bizonytalan állampolgárság. A szolgálathoz csak érzéke van, de fogalma nincs róla. Egy testvére él Schw. Gmündben, anyja és két másik testvére pedig Neuffen-ben, Stuttgart mellett. Egyéb kapcsolatainak megállapítása felderítés alatt. Járt már Wienben, Ludwigshavenben, Berlinben, Prágában, Stuttgartban, stb. Merészen és ügyesen közlekedik illegálisan a határon és a zónákon keresztül. A szolgálatot pénzjutalmazás reményében vállalja.

Feladata: F. hó 8.-án I.-f/6 segítségével átmegy Ausztriába és Wienben fog munkát vállalni, addig amíg sikerül megszereznie a közlekedéséhez szükséges osztrák személyi iratokat. Megérkezését levelezőlapon közli nagynénjén keresztül. A megszerzett iratokkal visszatér, majd kellő oktatás után, mint futárt tervezzük felhasználni.¹

¹ Megfigyelési dosszié, benne „Kutatólap”, beszerzés céljából, ÁBTL, K-631/T (gépetl oldal, a fontos jellemzőket tollal húzták alá)/Überwachungsdossier mit „Forschungsblatt”, Ziel: Eingliederung (die wichtigsten Merkmale unterstrichen)

Dokumentum 13 – Feljegyzés leépítésről

Gépelte: Cs.K.
Készült: 2 péld.

Tárgy: G.I. leépítése
=A.G./2.

Feljegyzés
Budapest, 1951.február 16.

Házozatunk volt tagja G. I. szül. (...), anyja: G. S., szövőnö lalása: (...). Proletár származású, öntudatlan nő. Sopron környékén laktak, de mint svábok kilettek telepítve. Családja Württembergben él, ömaga illegálisan tért vissza gyermekével.² Gyermekének apja álitolag egy szovjet tiszt, akibe szerelmes volt és két hónapig éltek együtt. Tagja volt az MKP-nak de pártmunkát nem végzett. Sopronban a (...)ben dolgozott.

Sármány szds. szervezte be 1948 október 6-án, futár szolgálatra. Kétszer volt áttéve ausztriába abból a célból, hogy ott megfelelő osztrák iratokat szerezzen magának, ezenkívül rokonságán keresztül igyekezzen olyan személyeket találni akik H.szolgálatra alkalmasak. Ilyen feladatra ajánlotta bátyját vagy sógorát akik az SS.-ben szolgáltak.

További kapcsolat vele az anyagából nemtűnik ki. Leépítésének oka ismeretlen.

Csécsei Kálmán áv.hdgy³.

² A második „l” betű az eredeti lapon áthúzza.

³ Korábban beszervezett áv. futár leépítése, ÁBTL, K-631 (gévelt oldal, jobbra tolták a szöveget és tollal belejavítottak)/Früher als Kurier eingegliedert, in dieser Meldung geht es um ihre Abbau.

Dokumentum 14 – Szolgálati jegy

III/2.-b.álo.
EK-05.

Szolgálati jegy.
Budapest, 1950. július hó 1-én.

Alulírott Princz András áv. fhdgy. a miskolci D. osztály 1950. V. 3-án jelentett távmondattól megállapítottam, hogy H. F. áv.hör. (szül., a.n.) a miskolci pf. 0670.sz. alakulat állományából 1950. IV. 28-án Kaposvárra való áthelyezése közben megszökött. Legutolsó lakhelye: (...) volt.

Nyomozását bevezettük és országos körözést elrendeltünk, de az mind a mai napig eredménytelen maradt.

Nyomozati jelentésből megállapítottuk, hogy H. F. szökött hör. szüleit, 1946-ban, mint svábokat kitelepítették. Feltehető, hogy H. hör. szüleihez szökött. Ezt a feltevésünket alátámasztja nyomozati jelentés is, amely H. hör. szökési irányául Németországot jelöli meg.

Feltehető, hogy az ellenséges hírszerzők N.O-ba beszervezik és kémfeladatokkal bizzák meg, így várható M.O-ra való átdobása. Ezért kérem

H. F. áv.hör.

aktív nyilvántartásba vételét és róla „Köröző dosszié” felállítását elrendelni.

Az ügy jellege: amerikai kémkedés.

/:Princz András áv. fhdgy./

L.: /: Berényi Ferenc áv. fhdgy./
alosztályvezető

Helybenhagyom: /: Berkesi András áv. örgy./
osztályvezető⁴

⁴ O-Dosszié, benne „Szolgálati jegy” aktív nyilvántartásba vétel és „Körözősi dosszié” felállítása miatt, ÁBTL, O-10037 (H. F. nevét tollal húzták alá, alul pedig az államvédelmi főhadnagyok és őrnagy aláírták)/O-Dossier mit „Dienstzettel” und „Steckbrief-Dossier”, den Namen von H. F. haben sie unterstrichen und am Ende unterschrieben.

Dokumentum 15 – Szolgálati jegy környezettanulmány készítésére

Államvédelmi Hatóság

„SZIGORUAN TITKOS“

Tárgy: H. F. szökött hő. ügye.

Pestpilis-Solt Kiskun Vármegye.Á.V.H. osztály.

Pestpilis Solt.Kiskun V.M.

Szolgálati jegy

Miskolc.1951.december.hó.17-én.

Kérem környezettanulmány végeztetni H. F. (...) szökött hő-ről. Polgári lakcíme. (...)

Környezettanulmány terjedjen ki baráti kapcsolatainak a megállapítására, nem-e mutatkozott az utóbbi időben Pilisborosjenőn. Nem-e tart fent levelezést szüleiével, barátaival.

Barátai lakásán, nem-e szoktak összejöveteleket tartani. Azoknak és rokonainak milyen a politikai beállítottságuk. Rokonsága közzül ki ismeri H. áv.hő. tartózkodási helyét. Rendelkeznek-e külföldi kapcsolattal.

/: Tóth Szilveszter, áv,alhdgy.:/
elh.alo.vez.⁵⁵ Objekt-dosszié, benne „Szolgálati jegy” környezettanulmány elvégzésére, ÁBTL, O-10037 (államvédelmi alhadnagy aláírásával)/ Objekt-Dossier mit „Dienstzettel”, Ziel ist, die Umgebung des Soldaten zu beobachten

Dokumentum 16 – Kérdőív

Figyelmeztetés:

A kérdőív minden rovatát olvasható kézírással, a valóságnak megfelelően kell kitölteni. Az adatok helyességéért az adatszolgáltató büntetőjogi felelősséggel tartozik. A kérdőívet sajátkezű aláírással kell ellátni.

Kérdőív

1. Név: (Esetleges előbbi név is) Richter György
2. Születési helye: Nemesnádudvar év: 1926 hó: augusztus nap: 15.
3. Anyja neve: Melcher Jusztna Apja neve: Richter Jakab
4. Családi állapota: nőtlen Házasságkötésének éve: –
5. Összes volt lakcímei 1938-tól: Mettől-meddig – 1938-1944 hol: Nemesnádudvar / Bács megye/ Gróf Bethlen István utca 47. Iskola időben Kalocsa, Katona István utca 24
6. Összes volt munkahelyeinek felsorolása: –
7. Honvédségnél, csendőrségnél, rendőrségnél, vagy egyéb fegyveres testületnél teljesített szolgálatának részletezése, Mettől-meddig, hol, milyen alakulatnál, beosztása, rendfok: 1944. szept. 18-tól 1945. február 12-ig Tabajdon, Budapesten a 22. „SS” hadosztály 1. számú egészségügyi szakaszánál a műtőben, eleinte mint narkotizáló, később mint asszisztens
8. Frontszolgálatának részletezése: –
9. Mettől-meddig teljesített szolgálatot a V.K.F.2. kötelékében, táboricsendőrségen, csendőrnnyomozóknál, rendőrség politikai osztályán, vagy más nyomozó szerveknél: –
10. Fenti szolgálata alatt konkrétan milyen természetű ügyekben dolgozott: –
11. Iskolai végzettsége: középiskola
12. Fegyveres szolgálata alatt milyen iskolákat, tanfolyamokat végzett: –
13. Milyen speciális képzése van: –
14. Milyen nyelveken beszél, ír, olvas, milyen fokon: magyar, német, középfokon
15. A multban milyen kitüntetésekben és dícséreteken részesült, mikor, miért: –
16. Milyen politikai pártoknak és társadalmi szervezeteknek volt tagja: –
17. Milyen ingó és ingatlan vagyona volt vagy van: –
18. Volt-e büntetve: (Mikor, mennyi időre, miért, hol. Kikkel töltötte büntetését) –
19. Fogságba kerülése előtt volt-e külföldön: –
20. Hivatali munkája során, vagy magánéletében, a külföldi államokban kikkel teremtett kapcsolatot és milyen célból: –

21. *Külföldi állam fegyveres testületében teljesített-e szolgálatot: (hol, mettől-meddig, milyen alakulatnál, beosztás, rendfok)* 22. sz. SS. lov. hadosztály, 1. számú egészségügyi század, egészségügyi katona
22. *Mikor és hol esett fogságba (a helység megjelölése):* Buda, 1945. február 12-én
23. *Nevezze meg, kikkel esett fogságba a most hazatértek közül: –*
24. *Apja múltbéli főfoglalkozása és jelenlegi foglalkozása:* földműves
25. *Anyja múltbéli főfoglalkozása és jelenlegi foglalkozása:* földműves
26. *Szüleinek lakhelye 1938-tól: (mettől-meddig, hol, utca, házszám) 1938-1945-ig* Nemesnádudvar, Gróf Bethlen István utca 47., 1945-től 1950-ig 14/a Dietenheim, Kreis Ulm, Württemberg, Königstrasse 2019 Deutschland
27. *Testvéreinek adatai (Asszonyoknál leánykori név is):* R. P. (...), R. R. (...), R. S. (...), 14/a Dietenheim, Kreis Ulm, Deutschland
28. *Feleségének neve, múltbéli és jelenlegi foglalkozása: –*
29. *Feleségének lakhelye, házasságkötésük óta: –*
30. *Felesége apjának neve, múltbéli és jelenlegi foglalkozása, lakcíme: –*
31. *Hozzá tartozói közül ki volt külföldön és hol, jelenleg ki tartózkodik külföldön és hol:* Szülők és testvérek, Dietenheim (14/a) Deutschland
32. *Hozzá tartozói közül ki volt büntetve és miért: –*
33. *Hol szándékozik letelepedni és mivel szándékozik foglalkozni:* A Szülők címén, Dietenheimban, Tanulni orvosnak
34. *Esetleges egyéb megjegyzések: –*

Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy fenti kérdésekre a valóságnak megfelelően válaszoltam, semmit el nem hallgattam.

Kelt: Budapest, év 1950 hó december nap 1-én

aláírás

Megjegyzés: Sváb-kulák! szárm.

„SS“ Lehet, hogy igazat vallott!

Javaslat: más táborban való elhelyezését javaslom⁶

⁶ Vizsgálati-dosszié, benne „Kérdőív”, ÁBTL, V-67810 (a vastagon szedett kérdéseket tartalmazta a nyomtatott kérdőív, Richter György válaszai következtek utána, itt vékonyan szedve, a dossziében pedig kézírással, Richter a kérdőívet a végén aláírta, valamint a kihallgató Zsiga Imre hadnagy a megjegyzést és javaslatot kézírással fűzi hozzá/Untersuchungsdossier, mit „Fragebogen” (Richter hat unterschrieben und Imre Zsiga mit Handschrift die Bemerkung und Empfehlung zugefügt)

Dokumentum 17 – Kérdőjegy

KÉRDŐJEGY

Név: Richter György

Anyja neve: Melcher Jusztna

Szüil. hely, év: Nemesnádudvar, 1926

Lakhely: Nemesnádudvar, Bethlen I. –u 47.

Esetleges előző: Kalocsa, Katona I.-u 24.

Foglalkozás: –

Milyen célból kéri: vizsgálat

Milyen adatokat kér: minden fellelhetőt

Kelt. Bp. 1950.dec.2.

.....
osztályvezető⁷

⁷ Vizsgálati-dosszié, benne „Kérdőjegy”, ÁBTL, V-67810 (a kérdőjegyre fent rápecsételték: SÜRGŐS és alul, az osztályvezető, áv. hadnagy aláírta, olvashatatlan aláírásából nem derül ki a neve, azonban a dátum alapján az előző napon történt kihallgatás után másnap már – „sürgősen” – beküldik a Kérdőjegyet vizsgálat céljából, minden fellelhető adat miatt)/Untersuchungsdossier mit „Fragezettel” (Auf dem Fragezettel oben rechts „Dringend” draufgestempelt, nach dem Verhör wurde dieses Fragezettel schon am nächsten Tag ausgestellt, Ziel ist, weitere Angaben über Richter zu finden)

Dokumentum 18 – Jelentés (internálás)

Államvédelmi Hatóság.„Szigorúan titkos!”Tárgy: Richter György internált ügye.JelentésKazincbarcika, 1952 szeptember 24.

Richter György 26.-éves, kulák származású, volt SS. katona a kazincbarcikai táborba van internálva.

1944 szept. 18.-tól a 22. SS. lovashadosztálynál teljesített szolgálatot. 1945 febr. 12.-én a budai várban szovjet fogságba esett. A Szovjetunióból mint hadifoglyot 1950 nov. 28.-án szállították Magyarországra. Jelenleg az építkezésnél, mint normás dolgozik 100 %-ot ért el. Havidíjjas. A táborbeli magatartása rossz, elégedetlen. Több esetben német nyelven beszél társaival, annak ellenére, hogy a német nyelv nincs megengedve.

Szüleit 1946.-ban kitelepítették Ny. Németországba Dietelheim községbe. Szabadulása után nevezett is Ny. Németországban szüleinél akar letelepedni.

A fentiek alapján javaslom Richter György internáltat az építkezés befejezése után a KÖMI.-nél visszatartani.

Jóváhagyom:⁸Bikki István áv. alldgy.⁹⁸ Olvashatatlan aláírás⁹ Vizsgálati-dosszié, benne: ÁVH jelentés egy internáltról, ÁBTL, V-67810 (Bikki István aláírta a jelentést)/Untersuchungsdossier, ÁVH-Meldung über den Internierten (István Bikki hat die Meldung unterzeichnet)

A feltett kérdésekre a következőket adom elő:

Apámnak Nemesnádudvar községben 56-hold földje volt. 5.-en voltunk testvérek. Középis-koláim elvégzése után szüleim gazdaságában dolgoztam, katonai bevonulásomig.

Az 1941.-es népszámlálások alkalmával német nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallottam magam szüleimmel együtt. A háboru előtt politikai pártnak, vagy szervezetnek tagja nem voltam. Apám vezetőségi, anyám, egyszerű tagja volt a Volksbundnak.

Nemzetiségem után 1944 jul.-ban a németek besoroztak és szept. 18.-án bevonultam Bia-torbágyra, egy SS. alakulathoz. Elosztás után Tatabányára kerültem a 22. SS. lovashad-osztály kiképző egységéhez. 3-hetes gyalogsági kiképzésben részesültem. 1944 okt. 20.-án Budapestre a Svábhgyi szanatóriumba vezényeltek, 12.-társammal. Mivel én a háboru előtt orvosnak tanultam, ezért a kórházban sebkötöző beosztást kaptam.

1944 nov. közepén átkerültem Budakeszire, a 22. SS. könnyűsebesült osztályhoz, ahol mint kötöző egészségügyi beosztást kaptam. December 10.-én a 1.-es sebesülési osztállyal bemen-tünk B-pestre a Mészáros utcába az új települési helyünkre. 1944 dec. 24.-től Pest belterü-letén több esetben voltunk rövidebb ideig.

1945 jan. közepén a budai várba mentünk, ahol továbbra is egészségügyi beosztásban vol-tam. Frontharcban nem vettem részt, 1945 febr. 12.-én a várban lévő kórházban mint egészségügyi beosztott a szovjet csapatok fogságába esem. Fogságba esésem után a 11. SS. helyőrségi kórházba kerültem, ahol mint kötöző dolgoztam.

A háboru befejeztével, mint hadifoglyot kivittek a Szovjetunióba, ahol különböző légerek-ben többféle minőségben építkezéseknél dolgoztam. A Szovjetunióban antifasiszta iskolát¹⁰ végeztem. 1950 nov. 28.-án szállítottak Magyarországra. A felülvizsgálat után a kazincbar-cikai táborba internáltak. Jelenleg mint normás dolgozom.

¹⁰ 1943 februárjában indították el elsősorban a hadifoglyoknak a krasznogorszki Központi Antifa-siszta Iskolát, melynek magyar oktatási programját Rákosi Mátyás dolgozta ki. Az iskola fő té-mája a háború és a fasizmus mellett a marxista-leninista, sztálinista ideológiai volt./Im Februar 1943 eröffnete man vor allem für die Kriegsgefangenen die Zentrale Antifaschistische Schule in Krasnogorsk, deren Programm von Mátyás Rákosi erarbeitet wurde. Zu den wichtigsten Themen der Schule gehörte neben Krieg und Faschismus die marxistische-leninistische und stalinistische Ideologie. Erről bővebben/Dazu s.: Pihurik Judit: A háborús múlt számonkérése az ötvenes évek-ben, Betekintő 2014/2.

Tudomásom szerint szüleimet és testvéreimet 1946.-ban kitelepítették Ny. Németországban, Dietelheim¹¹ községbe. 1950.-ig rendszeresen leveleztem velük.

Előadni kívánom, hogy kiszabadulásom után én is Ny. Németországban akarok letelepedni.

Egyebet előadni nem kívánok, vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg, a jegyzőkönyvet helyesen vették fel, melyet helybenhagyólag aláírással igazolok.

Bükki István áv. alh.
felvette

Richter György
gyanúsított¹²

¹¹ Hibásan gépelt, helyesen: Dietenheim/falsch geschrieben (Dietenheim)

¹² ÁBTL, V-67810 (Richter György vallomását Bükki István áv. alhadnagy vette fel, gépelte le, ami abból is észrevehető, hogy helytelenül írta le a német váron Dietenheim nevét. Mindkét fél saját maga írta alá.)/Die Antworten von Georg Richter hat István Bükki aufgenommen, er hat den Namen der Stadt Dietenheim falsch verstanden und falsch getippt. Beide Personen haben unterschrieben.)

Dokumentum 19 – Jelentés a felülvizsgáló bizottság munkájáról, Budapest, 1953. július 13.

Államvédelmi Hatóság

„Szigoruan titkos“

Jelentés
a felülvizsgáló bizottság munkájáról.
Budapest, 1953. július 13.

Jelentjük, hogy július 11-ig felülvizsgáltuk összesen 2.684 internált ügyét.

A felülvizsgáló bizottság a következő javaslatokat tette:

szabadlábra	2.194 főt
biróságra	436 főt
külföldnek átadni	14 főt
további vizsgálatra	40 főt

Előreláthatólag a bíróságra javasoltak száma kb. 600 fő lesz.

A felülvizsgáló bizottság az ügyek átvizsgálását előreláthatólag július 20-ig befejezi. Folyamatosan tovább végezzük a nem tisztázott ügyek kivizsgálását és a bíróságra javasolt ügyek dokumentációjának beszerzését, illetve kiegészítését.

A bizottság eddigi munkája során az alábbi problémák merültek fel:

1. Az internáltak között vannak olyanok, akik nyugati vagy déli határsámban, a fővárosban, vagy ipari központ területén laktak és szabadlábrahelyezésük esetén a volt lakhelyükre való visszaengedésük aggályos.
2. Az internáltak között vannak olyan vezető jobboldali szoc.dem.-ek, papok, volt horthysta vezető személyek, akik vagy a büntetésük letöltése után lettek internálva, vagy ügyük bírósági eljárásra alkalmatlan. Ezeknek az ügyekben külön felterjesztést készítünk.
3. Igen nagy számban fordultak elő eddig volt horthysta politikai detektívek, akik közül többen jelentős beosztásban voltak vagy konspirációs ügyekben több ízben lettek kihallgatva, és az ügyük bírósági eljárásra nem alkalmas. Ezekben az ügyekben is külön felterjesztést készítünk.
4. A külföldi állampolgár internáltak közül bíróság elé javasoljuk azokat, akiknek ügye erre alkalmas, vagy kémkedés is bizonyítható, azonban csak a határsértés miatt kaptak büntetést, vagy pedig a kémkedés és határátlépés miatt feltűnően enyhe ítéletet kaptak.

Külön felterjesztést készítünk azokról a külföldiekről, akiknek ügye bíróság elé nem vihető, szabadlábrahelyezésük azonban aggályos.

5. Több olyan internált neve merült fel, akik Jugoszláviából szöktek át, a határsértés miatt büntetésüket letöltötték, magukat politikai emigránsoknak vallják, kémtevékenységükre bizonyítékaink nincsenek, Ezeknek ügyeiben külön felterjesztést készítünk.
6. Felmerültek olyan internáltak ügyei, akik mint az ÁVH. volt titkos munkatársai árulással gyanúsíthatók. Ezek közül azokat, akiknek ügye jelentéktelen, szabadlábra javasoltuk. Vannak azonban olyanok, akiknek szabadlábrahelyezése aggályos, az ügyük bíróság elé nem vihető. Ezekről külön felterjesztést készítünk.
7. A fogdaügynökök ügyeiben, akik eddig jó munkát végeztek javaslatot teszünk az illetékes szakterületnek, hogy a Hatóság vezetőjéhez terjessze fel a felhasználásukra vonatkozó kérelmeket. Azoknak az ügyét pedig, akik szakterületen nem használhatók fel, bíróság elé vesszük, ha az ügy arra alkalmas. Külön felterjesztjük azokat, akiknek ügye bíróság elé nem vihető, de szabadításuk veszélyes.

Készült: 4 pld.-ban

2 oldal

Gépelte: RL.né áv. I.o.sgt.¹³

¹³ ÁBTL, 4.1. A-505 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból

Dokumentum 20 – Jelentés az internáltakat felülvizsgáló bizottság munkájáról, Budapest, 1953. augusztus 3.

Belügyminisztérium

„Szigorúan titkos”

181-031/953

Jelentés
az internáltakat felülvizsgáló bizottság munkájáról
Budapest, 1953. augusztus 3.

A felülvizsgáló bizottság a névsorok összeállítását befejezte. A felülvizsgálati anyagok alapján javaslatot tettünk összesen: 5.024 internált és volt hadifogoly ügyében.

A felülvizsgáló bizottság az alábbi javaslatokat tette:

szabadlábra	2.672 fő
szabadulása veszélyes	342
bíróságra	595
további vizsgálatra	18
külön felterjesztve	108
külföldi állampolgárok/internáltak/	118
hozzátart.külf.élnek/volt hadi	–
foglyok/	1.170
elmemegfigyelőbe	1

összesen: 5.024 fő

A felülvizsgáló bizottság az alábbi névsorokat és kimutatásokat állította össze:

1. A szabaduló internáltak.
2. Szabadulásuk veszélyes /internáltak/
3. Lakhelyükről kitiltással szabadulók /internáltak/

4. *A szabaduló volt hadifoglyok.*
5. *Szabadulásuk veszélyes /volt hadifoglyok/*
6. *Lakhelyükről kitiltással szabadulók /volt hadifoglyok/*
7. *Külön felterjesztések:*
 - a. *Internált külföldi állampolgárok.*
 - b. *Felsőbb döntésre váró ügyek.*
 - c. *Áruló ügynökök.*
8. *A bíróságra javasoltak.*
9. *Hozzá tart. külföldön élnek, /1.170 fő/ volt hadifoglyok/*
 - a. *nyugat-német* 1.003 fő
 - b. *jugoszláv* 105
 - c. *osztrák* 57
 - d. *román* 2
 - e. *csehszlovák* 2
 - f. *belga* 1

Lőke Gyula
áv. alezredes

Kovács Tibor
áv. őrnagy

Muzslai József
áv. őrnagy

Póta János
áv. százados

Barna Péter
áv. százados

Készült: 3 pld.-ban
2 oldal

Gépelte: RL.né av. I.o.sgt.¹⁴

¹⁴ ÁBTL, 4.1. A-505 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból (Több helyen tollal alá húzva, a végén Póta kivételével mindenki aláírta)/ Die wichtigen Angaben unterstrichen, am Ende – außer Póta – haben alle unterschrieben

Dokumentum 21 – Jelentés, Budapest, 1953. szeptember 17.

B. M. ORSZÁGOS RENDŐRKAPITÁNYSÁG „SZIGORUAN TITKOS“

Nyt. szám: 200/1953

Sorszám:

Tárgy: 005-ös számú Utasítás végrehajtásáról

Jelentés

Budapest, 1953. szeptember hó 17.

Jelentem, hogy Vezérőrnagy Elvtárs által folyó hó 1-én kiadott 005-ös számú Utasítás alapján a rendőri szervek nyilvántartásba vették a közkegyelem során szabadult szokásos bűnözőket és ellenséges elemeket. Az Utasítás alapján ellenőrzésüket (...) ¹⁵ terület-felelősök útján megkezdték.

A megyei rendőrkapitányságok által jelentett adatok alapján:

A rendőri szerveknél jelentkezett:	16.542 fő
A megyei r.kap.-ok nyomozója által	
figyelés alá vonva:	210 fő
A járási r.kap.-ok nyomozója által	
figyelés alá vonva:	1.516 fő
A rendőrörsök által figyelés alá vonva	5.712 fő
Figyelés alá vonva összesen:	7.438 fő

Egyes megyéknél előfordult, hogy az értesítést a megye területére visszatérő szabadonbocsájtott személyek megkapták, azonban a szabadonbocsájtott személy még nem jelentkezett. A fenti statisztika a megyék által ellenőrzött személyeknél még nem végleges, mivel folyamatosan választják ki a megyei rendőrkapitányságok operatív osztályai a megye területén azon szabadonbocsájtott bűnözőket, akiket súlyponti szempontból a megyei rendőrkapitányságoknak kell majd ellenőrizni.

/Kutika Károly r.ezredes/
Országos Rendőrkapitányság Vezető
helyettese¹⁶

¹⁵ Törlés található, fekete filccel, az eredeti iraton./Im Dossier gestrichen, in: ÁBTL, 4.1. A-505, 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból

¹⁶ ÁBTL, 4.1. A-505, 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból (Kutika és még egy személy aláírta, az utóbbi aláírása olvashatatlan/Kutika und noch eine Person hat unterschrieben)

Dokumentum 22 – Jelentés, Budapest, 1953. november 5.

30-1633/953

„SZIGORUAN TITKOS“

Tárgy: Internálótáborok felszámolása

Jelentés
Budapest, 1953. november 5-én.

A Magyar Népköztársaság Kormányának határozata értelmében 1953. október 31-vel az internálótáborok felszámolása befejeződött.

Valamennyi internálótáborból a szabadítások megtörténtek és azok az internáltak, akiknek bűncselekménye megállapítható volt, a kistarcsai internálótáborban voltak összpontosítva. Itt folyt a bírósági tárgyalás. A kistarcsai internálótábor is 1953. október 31-vel teljesen kiürült. Az elítélt internáltakat elszállították az illetékes börtönintézetekbe, illetőleg az ügyészségek börtönébe.

A tiszalöki internálótáborban maradtak volt hadifoglyok, akik külföldi állampolgársággal és akiknek kiadatásában az illetékes kormányok még nem intézkedtek. 1020 ilyen személy van jelenleg Tiszalökön, akiknek kiadási eljárása folyamatban van. 1909 nyugat-német, 88 jugoszláv, 22 osztrák, 1 belga!

9 külföldi állampolgár /nem hadifogoly/ a Mosonyi utcai börtönintézetbe lett elhelyezve a toloncügi eljárásuk tartamára. / 4 nyugat-német, 2 kelet-német, 1 jugoszláv, 1 lengyel, 1 szovjet állampolgár. / Ezek közül 5 személy büntetését kitöltötte és mint külföldi állampolgárok kötelesek elhagyni az ország területét. 4 személy külföldi gyanus elem, akiknek szabadon hagyása nem engedhető meg.

A bírósági eljárásra javasolt internáltak száma: 593.

További vizsgálatra /külön bíróságok/ 90 személy.

MÁV. Übv. internáltak közül bíróságra 49 személy.

Összesen 732 személy ügyében lett elrendelve a bírósági eljárás lefolytatása.

Közben szabadlábra lett ezek közül helyezve 48 személy, mert az ügy kivizsgálása során megállapítást nyert, hogy bűncselekményük bírósági eljárásra nem alkalmas, ügyük elévült, már egyszer el voltak ítélve.

(...) ¹⁷

Időközben meghalt 5 személy.

A bíróság elé került tehát összesen 658 személy.

Ezen személyek ügyét a budapesti megyei bíróság, a budapesti hadbíróság és az u.n. különleges bíróság tárgyalja.

Ezidáig a bíróságok elítéltek 529 személyt. /Budapesti megyi bíróság 502., különleges bíróság 19., hadbíróság 8./

Az 529 ítéletből kb. 70 % lett jogerős és ezidáig 158 ügy lesz még másodfokon is tárgyalva.

A bíróság ítéletei a következőképpen oszlanak meg:

2 évig terjedő börtönbüntetést kapott	30 személy
2-5 év között	330 személy
5-10 év között	153 személy
10 évnél nagyobb	16 személy

Átlagosan a kémkedési ügyekben hozták a legmagasabb ítéleteket, az átlagbüntetés 6 év 3 hónap. /Dem. ellenes szervezkedésekért 5 év 10 hó, háborús és népellenes bűncselekményekért 5 év 8 hó, tiltott határátlépésnél 4 év 2 hó./

Mellékbüntetéseként csaknem valamennyi ügyben kimondotta a bíróság a közügyektől való eltiltást, kb. 300 ügyben vagyonelkobzást és 5 személy ügyében hozott kitiltási határozatot.

1953. november hó 4-én a bíróság elé állított személyek ügyében még folyamatban van 115 ügy. / A bíróságok még nem tárgyaltak le 70 ügyet, mert a tárgyalást elnapolták tanúk kihallgatása céljából. Az ügyészségek nem dolgoztak fel még 38 ügyet, azonban már a vádiratot folyamatosan elkészítik. 7 ügyben még nem adtak ki vádiratot, mert pótnyomozás szükséges./

¹⁷ Törlés található, fekete filccel, az eredeti iraton./Im Dossier gestrichen, in: ÁBTL, 4.1. A-505, 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból

A bíróság felmentett, illetőleg az ügyész szabadlábra helyezett 14 személyt az eljárások folyamán.

Az eddig elítélt 529 személy büncselekménye a következőképpen oszlik meg:

Kémkedés	170 személy ügyében
Háborús és népellenes bcs.	173
Demokratikus államrend elleni szervezkedés	59
Demokratikus államrend elleni izgatás	16
Tiltott határátlépés	88
Egyéb büncselekmények	23

A még le nem tárgyalt bűnügyekben a bíróságok folyamatosan készítik elő az ügyeket és előreláthatólag a november hó folyamán az összes ügyek elsőfokon letárgyalásra kerülnek.

/: Béres Miklós :¹⁸

¹⁸ ÁBTL, 4.1. A-505, 1953. évi jelentések különböző internáló táborokból

Dokumentum 23 – Kimutatás, tiszalöki tábor

Belügyminisztérium

„Szigoruan titkos“

Kimutatás

a tiszalöki táborban lévő nyugat-német állampolgárságu volt
hadifoglyok második csoportjától.

1./ Adler György
1911. Fertőrákos
a: Spreizenbart Katalin
magyar honvéd.

Feleségéhez Untertürkheim Kr. Wertingen
Bayern-be akar menni.

2./ Altzeimer József
1906. Bácsalmás
a: Urleuber Mária
SS-katona.

Feleségéhez Obernau Schaffenburg
Hauptstr 6.sz.alá akar menni.

3./ Albrecht Antal
1924. Budaörs
a: Franz Katalin
SS-katona.

Szüleihez Unterrumbach-ba akar
menni Kr. Aalenn/Württemberg/

4./ Appl György
1920. Mecsekfalu
a: Höfft Magdolna
SS-katona.

Szüleihez Reutlingen Bezingen
Steinach Str. 54. Württemberg-be
akar menni.

5./ Appl György
1906. Ökörvölgy
a: Preik Magdolna
SS-katona.

Feleségéhez Hofen, bei Aalen,
Württemberg-be akar menni.

6./ Arnold János
1926. Kunbaja
a: Krämer Anna
SS-katona.

Szüleihez Hüttisheim, bei Ulm
an der Donau-ba akar menni.

7./ Aubert János
1923. Hercegszabar
a: Müller Erzsébet
SS-katona.

8./ Bader István
1911. Zsámbék
a: Ring Éva
SS-katona.

9./ Bankó József
1906. Vértessacs
a: Jungplut Anna
munka szolg.

10./ Bauer József
1902. Újpetre
a: Klein Anna
SS-katona.

11./ Baumann József
1919. Majs
a: Haffner Margit
SS-katona.

12./ Baumann Ferenc
1919. Miklósi
a: Johann Cecilia
AA-katona.

13./ Baumann József
1919. Miklósi
a: Johann Cecilia
SS-katona.

14./ Baumann Miklós
1909. Udvar
a: Heffner Margit
SS-katona.

Szüleihez Mutten 1. Oberstaufen
Algau-ba akar menni.

Édesanyjához Altbach 16. Wezlach
Hessen-ba akar menni.

Feleségéhez Mitteldorf Kr. Heidelberg,
Baden-ba akar menni.

Feleségéhez Kirchhausen, Kr.
Heilbronn, Württemberg-ba akar menni.

Feleségéhez Adelsbafen No. 35. Kr.
Rottenburg, Bayern-be akar menni.

Szüleihez Eidensheim 50. Kr. Ingoldstdt
ba akar menni.

Szüleihez Eitensheim Kr. Ingold-
atadt-ba akar menni.

Feleségéhez Gurtshaim No 4. Kr.
Günsenhausen, Mittelfranken-ba
akar menni.

15./ Baumhackl Antal
1910. Bácsalmás
a: Bischer Anna
SS-katona.

16./ Bayer Antal
1918. Zsámbék
a: Techert Klára
SS-katona.

17./ Bayer József
1926. Nagykovácsi
a: Bayer Katalin
SS-katona.

18./ Bierbaum Mihály
1907. Mosonszentpéter
a: Walter Teréz
SS-katona.

19./ Birschok Pál
1919. Balf
a: Bruckner Teréz
SS-katona.

20./ B. K.
1927. Máriakérmend
a: R. M.
SS-katona

21./ Bodó Mihály
1909. Pár
a: Metz Katalin

22./ Bognár György
1906, Zombor
a: Csermák Teréz
SS-katona.

Feleségéhez Neidenau Mosbach, Baden,
Haupt Str. 256.sz.alá akar menni.

Feleségéhez Munchingen Kr. Leonberg
Württemberg-be akar menni.

Szüleihez Niederhausen 31. Landau
ald Isar-ba akar menni.

Feleségéhez Biebarach, Kr. Heilbronn
Srt. 12. Württemberg-be akar menni.

Feleségéhez Untenhofen Kr. Ufenheim
Bayern-be akar menni.

Édesapjához Tommerdingen, Hammer-
weile Str. 4. Kr. b. Ulm-ba akar menni

feleségéhez Barkhassel No. 69. Kr.
Lüdingshausen, Westfalen-ba akar
menn.

Feleségéhez Eich, Kr. Kesslau-ba
akar menni.

23./ Bohnenstingel István
1926. Mosonszentpéter
a: Trummer Teréz
SS-katona.

24./ Nohner Jakab
1921. Vaskut
a: Krix Teréz
SS-katona

25./ Böhm Mihály
1918. Ágfalva
a: Böhm erzsébet
SS-katona.

26./ Böhm Rudolf
1907. Mosonszentpéter
a: Zahlecker Teréz
SS-katona.

27./ Breining György
1926. Czikó
a: König Katalin
SS-katona.

28./ Császár Gusztáv
1925.a: Bolmány
a: Hebenstreit Katalin
SS. rendőr

29./ Czaun Márton
1916. Tétvázsony
a: Stahl Mária
SS-katona.

30./ Czeiss Szilveszter
1925. Törökbálint
a: Horváth Katalin
SS-katona

Szüleihez Kirchheim an Neckar
Berg Str. 3. Kr. Ludwigsburg,
Württemberg-be akar menni.

Feleségéhez Erasbach ü. Neumarkt
o. Pfätz-ba akar menni.

Szüleihez Weisbach Kr. Moosbach
Baden-ba akar menni.

Szüleihez Flein, b. Heilbrunn,
Württemberg-be akar menni.

Szüleihez Hammershausen, kr.
Biedenkopf, Berg Str. 18, Hessen-be
akar menni.

Anyjához /Császár Györgyné/ akar
menni, Hergerhausen, Kr. Dieburg

Feleségéhez /Leutold Mária/ akar
menni, Otterfing, Paulammer Str. 53.

Szüleihez /Czeiss Szilveszter/
akar menni. deckingen, Haupt str.63

31./ Csischek József
1926. Kecskéd
a: Handl Mária

Feleségéhez akar menni, Gültstein bei
/akar menni/ Herrenberg Zenthof Str
41

32./ Decker István
1910. Mosonszolnok
a: Neuberger Anna
SS-katona.

Feleségéhez akar menni: Allfeld-ba

33./ Deininger István
1924. Budaörs
a: Weygand Éva
SS-katona.

Szüleihez akar menni, Feldelbach-ba

34./ Dürwanger János
1924. Mágocs
a: Hohmann Anna
SS-katona.

Szüleihez akar menni: Heimstadt 16.
Kr. Erbach

35./ Ebend János
1923. Budaörs
a: Kellner Katalin
SS-katona.

Anyjához akar menni: Hüffenhard,
Haupt Str 132. Kr. Moosbach

36./ É. M.
1927. Etyek
a: S. M.
SS-katona

Szüleihez akar menni: Weltzheim

37./ E. A.
1927. Bezedek
a: H. M.
örvezető

Szüleihez akar menni: Lautern 28.

38./ Entzmann Márton
1924. Üröm
a: Schiessl Borbála
SS-katona.

Anyjához akar menni: Neuenhaim

39./ E. J.
1927. Soroksár
a: S. M.
magyar musz. levente.

40./ Erb Henrik
1912. Hidas
a: Helfenbein Katalin
SS-katona

41./ Faust Ödön
1925. Tengelic
a: Mirkovics Mária
SS.szku.

42./ Feigl István
1925. Szigetújfalu
a: Tumm Anna
SS. honvéd

43./ Feiler Károly
1926. Sopron
a: Frankl Zsuzsanna
SS. honvéd

44./ Féger Mihály
1921. Bakonypölöske
a: Scheier Katalin
SS.honvéd

45./ Fichtner Géza
1922. Budapest
a: Balog Róza
SS. örv.

46./ Fischer Ádám
1925. Bácsalmás
a: Hintessehr Erzsébet
SS-honvéd

Szüleihez akar menni: Magstadt
Bahnhofbarake

Feleségéhez akar menni: Hochstetten
Reinstr. 12.

Nürnberg, Wilhelm Strasse 22.
szám alá akar menni édesanyjához
és nővéréhez.

Szüleihez, Ostheim N. 80. Hofgeismar
R.B. Kassel-be akar menni.

Szüleihez Schwab Gyund Assyl
Strasse 3.sz. Kr. Württemberg-be
akar menni.

Szüleihez Jürlingen, Hauptstrasse
73. szám alá akar menni.

Édesapjához és testvéréhez Hilden,
bei Düsseldorf Gerechtsheimer
Strasse 215. szám alá akar menni.

Szüleihez Theilheim Helwing Str
86. Württemberg-be akar menni.

47./ Fischer Péter
1919. Cikó
a: Fischer Anna
SS-örm.

48./ Forster Henrik
1921. Mórággy
a: Müller Éva
SS. tiz.

49./ Föglein Ferenc
1924. Mőzs
a: Kirchner Katalin
SS. honvéd

50./ Frech Jakab
1905. Bonyhád
a: Klébertanz Katalin
SS-honvéd
(....)

Budapest, 1953. augusztus 25.

Készült: 5 pld-ban.
9 oldal.

Gépelte: BI-né áv.szku.¹⁹

Feleségéhez, Frohnhausen Kreis
Biedenkopf Hessen-be akar menni

Szüleihez, Rohrbach Kreis Hersch-
feld, Gross Hessen-be akar menni.

Nickelsfelden, Kreis Bad-Kissingen
Bayern-ba akar menni. szüleihez.

Gyermekeihez, Gellhausen Schuh
Strasse 14. Gr. Hessen-be akar menni.

¹⁹ ÁBTL, 4.1. A-507 – A tiszalöki táborban visszatartott hadifoglyok létszáma az amnesztia után, 1953-1954-ben 90-100 fő körül volt, ebben a kimutatásban is 100 internáltról készült kimutatás, itt az első 50 hadifogoly szerepel. Többségük sorsát már egy évtizede a politika határozta meg: leg-többjüket – német származásuk miatt – (kényszer) sorozták, majd szovjet hadifogság és 1950-től magyar internáló tábor következett. Ez alatt – mint ahogyan ezt a kimutatás is jelzi, családjaikat 1946 után kitelepítették Németországba. (az elírások, hibák az eredeti dokumentumokban van-nak, mint pl. Eidensheim/Eitensheim) /Die Zahl der internierten Kriegsgefangenen im Lager Tiszalök belief sich im Jahre 1953-1954 auf 90-100 Personen, hier lesen Sie über 50 internierte Personen. Ihr Leben hat die Politik beeinflusst: sie wurden als Volksdeutsche (zwangs) rekrutiert, dann waren sie in sowjetischer Kriegsgefangenschaft und ab 1950 arbeiteten sie in ungarischen Internierungslagern. Ihre Familien sind nach 1946 vertrieben worden. (Rechtschreibfehler sind in den Dokumenten, wie zum Beispiel Eidensheim/Eitensheim)

IRODALOMJEGYZÉK/LITERATURVERZEICHNIS

- ADRIÁNYI Gábor, A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairosz Kiadó Budapest, 2004.
- AUGSTEIN Rudolf (1923-2002), Auf die schiefe Ebene zur Republik, Der Spiegel 2/85
- BACSO Ferenc (Szerk.), Két év hatályos jogszabályai 1945-1946. Budapest, 1947
- BALOGH Margit (Szerk.): Felekezetek, egyházpolitika, identitás. Budapest, 2008
- BALOGH Margit, Szabadságon fogolyként avagy a kommunizmus és az egyházi ellenállás Magyarországon. In: Vigília, Budapest, 2000/6.
- BALOGH Sándor, Az új Magyarország és a magyarországi németek. 300 éves együttélés – A magyarországi németek történetéből. Tankönyvkiadó, Budapest 1988. I. kötet
- BALOGH Sándor, SZABÓ Éva, Koalíció és politikai érdekegyeztetés (A pártközi értekezlet). Múltunk, 1994/4.
- BANK Barbara, Az internálás és kitelepítés dokumentumai. Trezor 3, Budapest 2003
- BANK Barbara/ŐZE Sándor, A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökhöz, Budapest-München-Bonn, 2005
- BEER Mathias (Hg.), Auf dem Weg zum ethnischen reinen Nationalstaat? Europa in Geschichte und Gegenwart, Tübingen 2004,
- BEER, Mathias, Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen. Verlag C.H. Beck, München 2011
- BELLER Béla, Vom Volksbildungsverein zum Volksbund. Geschichte der Deutschen in Ungarn 1933-1938. Suevica Pannonica, 2000
- BEREND T. Iván, A történelem – ahogyan megéltém. Kulturtrade Budapest, 1997
- BIBÓ István, Válogatott tanulmányok, Magvető Budapest, 1990
- BOGNÁR Szabina, Vagyoni korlátozások, vagyonelkobzás és vagyonjuttatások Budaörsön. In: Jogfosztások Budaörsön/Entrechtungen in Budaörs (1944-1948), Jakob Bleyer Heimatmuseum, BNNÖ, BVÖ, Nemzeti Kulturális Alap, Budaörs 2010
- BOGNÁR Zsolt, Hadifogolytáborok és hadifogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945, Kairosz Kiadó Budapest, 2012
- BOGNÁR Zsolt, Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944-1945, Budapest Argumentum Kiadó, 2010
- BOGNÁR Zsolt, „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerbe 1944/45-1955. Pécs, 2009. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Kör
- BORECZKY Beatrix, Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953, Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999
- BÖHM Johann, Die Ungarndeutschen in der Waffen-SS, Ippesheim, 1990

- BÖSZÖRMÉNYI Géza, GYARMATHY Livia, KICZENKO Judit (Szerk.), Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor története, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2006.
- BÖSZÖRMÉNYI Géza, Recsk 1950–53. Interart Budapest, 1990
- BRANDES Detlef, Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen. München 2001
- BRUNNER Georg, LEMBERG Hans (Hrsg.), Volksgruppen in Ostmittel- und Südosteuropa, Nomos Verlag München, 1994
- BRUNNER Georg, Nationalitätenprobleme und Minderheitenkonflikte in Osteuropa Bertelsmann Stiftung Gütersloh, 1993
- BUTLER Rupert, A sztálini terror eszközei. 1917-től 1991-ig. Gabo Kiadó Budapest, 2008
- CASAGRANDE Thomas, Die volksdeutsche SS-Division „Prinz Eugen“. Frankfurt/Main 2003
- Das Schicksal der Deutschen in Ungarn, dtv München, 2004
- DRUCZA Attila, „Buda-Dél – Dél-Buda“. A buda-déli internálótábor története a jogtörténeti források tükrében, Variációk. *Ünnepi tanulmányok* M. Kiss Sándor tiszteletére, ÖTVÖS István (Szerk.), Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2004
- ENGELHARDT Michael von, Lebensgeschichte und Gesellschaftsgeschichte. Biographieverläufe von Heimatvertriebenen. München, 2001
- ERDEI Ferenc, Napló és levélrészletek, Montreux 1936
- ERDÉSZ Tibor (Szerk.), Magyarország művelődési viszonyai 1945–1958, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1960
- ERDMANN Gyula, A beszolgáltatási rendszer Magyarországon. Új Magyar Központi Levéltár Közleményei, 1985
- ERDMANN Gyula, Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban, Gyula, 1990
- ERDMANN Gyula, Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon, 1945–1956. Békéscsaba, 1992
- ÉRSZEGI Géza, DÓKA Klára, SOÓS László (Szerk.), Magyarország századai. Válogatás ezer év dokumentumaiból 1000–1956. Budapest, 2003
- F. KENNAN Georg, Memorien eines Diplomaten I. in: Alfred M. de ZAYAS, Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen, Frankfurt/M., Berlin, Ullstein 1988
- FEHÉR István, A magyarországi németek kitelepítése. 1945–1950. Budapest, Akadémia Kiadó, 1988
- FEHÉR István, Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990. Budapest, 1993.

- FEITL István, GELLÉRINÉ LÁZÁR Márta, SIPOS Levente (szerk.), Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956. I-II. kötet, Napvilág kiadó Budapest, 1997
- FEITL István, IZSÁK Lajos, SZÉKELY Gábor (szerk.), Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949. Napvilág kiadó Budapest, 2000.
- FISCHER Alexander (Hg.) Teheran, Jalta, Potsdam. Die sowjetischen Protokolle von den Kriegskonferenzen der „Großen Drei“, Köln 1973
- FÖGLEIN Gizella, A nemzetiségi oktatás jogi szabályozása Magyarországon 1945–1956. Levéltári Szemle, Budapest 1990.
- FÜZES Miklós, Modern rabszolgaság. „Malenkij robot“. Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboraiban 1945–1949. Budapest, Formatív Kft., 1990
- FÜZES Miklós, Sklavenraub. In: Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung. Dokumentarband. Verband der Ungarndeutschen, Budapest 1990
- FÜZES Miklós, Törvénytérrel, Pécs 1992 in: Suevica Pannonica, Archiv der Deutschen aus Ungarn. Jhrg. 11 (21), Prien a. Chiemsee, 1993
- FÜZES Miklós, A magyarországi németek pokoljárása a XX. század magyar kormányzati és közigazgatási rendszerében. Tudományos Lapok a rendszerről, I. évf./3. szám, Szentendre, 2006
- GÁBOR Róbert, Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen. Századvég Kiadó Budapest, 1998
- GEREBEN Ágnes, Beszélgetések a GULAGRÓL, Helikon Budapest, 2008
- GINDER Paul, Die ungarndeutsche Tragödie im 20. Jahrhundert. Stuttgart, 2000
- GLATZ Ferenc (Szerk.), A magyarok krónikája. Officina Nova, Budapest, 1995
- GÖRBEDI Miklós, 1020 nap az őrtornyok árnyékában. A tiszalöki hadifogolytábor története. Tiszalök, 1989
- GÖRBEDI Miklós, Az árnyékok hosszúra nyúlnak. Kiegészítés Kecskemét–Tiszalök–Kazincbarcika kényszer munkatáborainak történetéhez, „Október 4.“ Baráti Társaság Tiszalöki Tagozata, Tiszalök, 1998
- GÖTZ Aly, „Endlösung“: Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden. Frankfurt am Main, 1995. In: Gerhard SEEWANN, Typologische Grundzüge der Vertreibung der Deutschen aus den östlichen Europa. Südosteuropa, 50. Jhg., 10–12/2001
- GÖTZ Aly, HEIM Susanne, Vordenker der Vernichtung. Auschwitz und die deutsche Pläne für eine neue europäische Ordnung. Hoffmann und Campe, Hamburg 1991
- GRÓSZ András, Fluchtlinge und Internierte – Budaörs am Ende des Zweiten Weltkrieges, in: Jogfosztások Budaörsön/Entrechtungen in Budaörs (1944–1948), Jakob Bleyer Heimatmuseum, BNNÖ, BVÖ, Nemzeti Kulturális Alap, Budaörs 2010
- GYARMATI György, Politika és társadalom 1945–1989 között. In: Magyarország története a XX. században. I., Babits kiadó Szekszárd, 1996

- GYARMATI György, „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 1997. 8–9. sz.
- GYARMATI György, Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948-ban. In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve. Történeti Hivatal Budapest, 1999
- GYARMATI György, A politika rendőrsége 1945-56. Beszélő, 2000. 9-10.sz.
- GYARMATI György, Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon 1945-1949. A politika rendőrsége 1945-56. Mindentudás Egyeteme, VII. szemeszter, 6. előadás, 2005. október 17.
- GYARMATI György, A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956., ÁBTL-Rubicon Budapest, 2011.
- HAMBUCH Géza (Hrsg.) A magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása, Budapest 1990
- HAMBUCH Wendel, Zur sowjetischen Deportation. Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung. Dokumentarband, Verband der Ungarndeutschen Budapest, 1990
- HEINEMANN Isabell Dr, Beziehungen zwischen Volksdeutschen und Rassenpolitik der SS. In: H-Soz-u-Kult, 2003
- HETESI Erzsébet, MAYER Éva, Aus den Erinnerungen der Verschleppten. In: Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung. Dokumentarband, Verband der Ungarndeutschen Budapest, 1990
- HODOS Georg Hermann, Schauprozesse, stalinistische Säuberungen in Osteuropa 1948-1954, Frankfurt, 1988.
- HORVÁTH Iboya (Szerk.), Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2: Teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt” ítéletek, elvi határozatok, az '56-os megtorlás iratai., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1993.
- HÖHNE Heinz, Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS, Augsburg, 1998
- HUSZÁR Tibor, ifj. BIBÓ István, Bibó István – Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Budapest, Kolonel Lap- és Könyvkiadó, 1989
- JOBST Ágnes, A nyelv kisajátítása. A második világháború utáni média elemzése szótárral és szövegmutatványokkal, Budapest, 2010.
- Jogfosztások Budaörsön/Entrechtungen in Budaörs (1944-1948), Jakob Bleyer Heimatmuseum, BNNÖ, BVÖ, Nemzeti Kulturális Alap, Budaörs 2010
- KAMMERER Anja, KAMMERER Willi (Red.), Narben bleiben. Die Arbeit der Suchdienste 60 Jahre nach dem Zweiten Weltkrieg, Pößneck, 2005
- KARSAI Elek, SOMLYAI Magda, Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulása történetéhez 1944 szeptember-1945 április, Budapest, 1970
- KISZELY Gábor, ÁVH. Egy terrorszervezet története. Korona kiadó Budapest, 2000.

- KLIMÓ, Árpád „Ungarn seit 1945” Kapitel 7.: Ethnische Homogenisierung und Minderheitenpolitik in Ungarn und in den Nachbarstaaten, Vandenhoeck Ruprecht UTB Göttingen, 2006
- KÓKAY György, OLTVÁNYI Ambrus, VARGHA Kálmán (Szerk.), Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye, Gondolat Kiadó Budapest, 1978
- KOMANOVICS József, A hazai németek helyzetére vonatkozó rendelkezések a II. világháborút követő években 1945-1950. in: Baranyai Művelődés Nr. 1., Pécs 1976
- KOROM Mihály, Von der Atlantischen Charta bis zur kollektiven Bestrafung in Potsdam., Beitrag der Ungarndeutschen zum Aufbau der gemeinsamen Heimat, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen Budapest, 1996
- KOVÁCS Zoltán András, SZÁMVÉBER Norbert, A Waffen-SS Magyarországon. Business Week-Hadtörténelmi Levéltár, Budapest 2001
- KOZÁRY Andrea, Dokumentumok a szerveződő rendőrségről és Budapest közállapotáról. 1945. január–február. *Társadalmi Szemle*, 1997/1.
- KOZÁRY Andrea, A rendőrség megalakulásának és kezdeti tevékenységének vázlatos összefoglalása (1945- 1948) In: A rendőrség társadalmi szerepe Rejtjel Kiadó, 1998
- KOZÁRY Andrea, Az ÁVH Dzerzsinszkij tisztképző iskolájának megindítása, kezdeti tevékenysége. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Történeti Hivatal 2000
- KOZÁRY Andrea, Az ÁVH Dzerzsinszkij Tiszti Iskolája Rubicon Plusz Online 2010./3.
- KOZMA István, KARÁDY Viktor, Név és Nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig, Osiris, Budapest 2002
- KRAHULCSÁN Zsolt, MÜLLER Rolf, GYARMATI György (Szerk.), Dokumentumok a politikai rendőrség történetéből 1., A politikai rendészeti osztályok 1945-1946., L'Harmattan Kiadó Budapest, 2009
- KRONER Michael, Umsiedlung und Flucht von Südostdeutschen im Zweiten Weltkrieg, In: Südostdeutsche Vierteljahresblätter, 53. (2004) 4.
- LAHAV Yehuda, Svábok, magyarok a háború után, in: Beszélő, 2002 szeptember-október
- LEMBERG Eugen, „Osteuropa und die Sowjetunion”, Otto Müller Verlag Salzburg, 1956
- LENDVAI Paul, Die Ungarn. Ein Jahrtausend. Sieger in Niederlagen, C. Bertelsmann München, 1999
- LEWIS GADDIS John, „Der Kalte Krieg”, Pantheon 2008
- M. NAIMARK Norman, Flammender Hass. Ethnische Säuberungen im 20. Jahrhundert, C.H. Beck, 2004
- MAJOR Ákos, Népbíráskodás–forradalmi törvényesség. Egy népbíró visszaemlékezései, Minerva Budapest, 1988

- MARCHUT Réka, Töréspontok. A Budapest környéki németiség második világháborút követő felelősségre vonása és annak előzményei (1920-1948), Budapest-Budaörs, 2014
- MEZEY Barna (Szerk.), Magyar alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, Budapest 1996
- MINDSZENTY József, Emlékirataim. Szent István Társulat, Budapest, 1989
- MIRNIC Josef, Die Batschkadeutschen zur Zeit der ungarischen Besetzung (1941-1944) in: Acta Historica, Academiae Scientiarum Hungaricae 18, 1972
- MOLL Martin (Hrg.), Führer-Erlasse 1939-1945., Steiner Stuttgart, 1997
- MUSKOVICS Andrea Anna, „Mit vétettem, kinek ártottam?“, Tárnokiak malenkij roboton, Tárnok múltja, Tárnok Nagyközség Szlovák Nemzetiségi Önkormányzata Tárnok, 2016
- MÜLLER Rolf, Emlékhelytelenítés, Betekintő 2010/4.
- MÜLLER Rolf, Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban, Jaffa Kiadó Budapest, 2012
- NEMES NAGY József, A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Budapest, 1947
- OKVÁTH Imre, „Sziget egy reakciós tenger közepén” Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In: GYARMATI György (Szerk.), *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről, Történeti Hivatal Budapest, 2000.
- OPLATKA András, Die Sowjetisierung in Ost- und Mitteleuropa, Forschungsseminar, Andrassy Gyula Deutschsprachige Universität, 2009/10 Sommersemester
- PAIZS Gábor (Szerk.), Rajk-per. Ötlet Kiadó Budapest, 1989
- PÁL Zoltán, Internálások Magyarországon (1945-1953), Kommentár 5, Budapest, 2010/2.
- PALASIK Mária, Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében (1945), Társadalmi Szemle 1997. 7. szám
- PALASIK Mária, Üstökön ragadni a reakciót. Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei, Beszélő, 1999
- PALASIK Mária, A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944 – 1949. Politikatörténeti füzetek. Nr. XVII., Napvilág Kiadó Budapest, 2000
- PALASIK Mária, A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: GYARMATI György (Szerk.), *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről, Történeti Hivatal Budapest, 2000.
- PALASIK Mária, Félelembe zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben. Budapest, 2010
- PALLAI Péter, SÁRKÖZI Mátyás, Némi Demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében (1945-1948), Helikon Budapest, 2008.

- PÓCZIK Szilveszter, Hitler Európája. A nemzetiszocialista Európa-ideológia. Rubikon, 1997/8.
- POEGGEL Walter, Der Völkerbund als zwischenstaatliche Organisation für den Weltfrieden und die Haltung Deutschlands. Rosa-Luxemburg-Verein, Leipzig 1995
- PÜNKÖSDI Árpád, Rákosi a hatalomért. 1945-1948. Európa Könyvkiadó Budapest, 1992
- RÁCZ Béla, A Belügyminisztérium újjászervezése, 1944. december – 1948. július, Levéltári Közlemények, Budapest 1970
- RÁCZ Béla, A Belügyminisztérium újjászervezése. Levéltári Közlemények, 1970/1.
- RAINER M. János, Nagy Imre. Politikai életrajz. 1. kötet 1896-1953, 1956-os Intézet Budapest, 1996
- RAINER M. János, Nagy Imre. Politikai életrajz. 2. kötet 1953-1958, 1956-os Intézet Budapest, 1999.
- RÁNKI György, PAMLÉNYI Ervin, TILKOVSKY Lóránt, JUHÁSZ Gyula (Szerk.), Die Wilhelmstrasse und Ungarn. Deutsche Diplomatische Schriften über Ungarn 1933-1944., Budapest 1968
- RINGHOFFER Josef, Bilddokumentation eines Leidensweges: Tiszalök. Stuttgart 1993
- ROMSICS Ignác, A trianoni békeszerződés. Osiris Kiadó, Budapest 2001
- ROMSICS Ignác, Magyarország története a XX. században. Osiris Budapest 2001
- SCHERER Anton, Die ungarländischen Donauschwaben und die Deutschen Westungarns von 1918 bis 1945. in: Der Weg in die Heimat. Graz-Stuttgart, 1988
- SCHULZE, Dr. Rainer, Spannungen zwischen Auslandsdeutschen und Einheimischen. In: H-Soz-u-Kult, 2003
- SEEWANN Gerhard, Der Vertreibungsprozeß in und nach dem zweiten Weltkrieg aufgrund britischer Quellen. In: SEEWANN Gerhard (Red.): Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918–1995. München, 1997
- SEEWANN Gerhard, SPANNENBERGER Norbert, Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch in: Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Bd. 37., München, 1999.
- SEEWANN Gerhard, DIPPOLD Péter, Migration und ihre Auswirkungen. Beispiel Ungarn 1918-1995. In: Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas I-II., München 1997
- SEEWANN Gerhard, Typologische Grundzüge der Vertreibung der Deutschen aus den östlichen Europa, Südosteuropa, 50 Jhg. 10-12/2001
- SEEWANN Gerhard, Ungarndeutsche und Ethnopolitik. Ausgewählte Aufsätze. Budapest, 2000
- SENZ Ingomar, Staatstreu und volkstreu. Die Donauschwaben in Jugoslawien 1919-1945. In: 300 Jahre im Donauraum. München, 1988

- SENZ Josef Volkman, Geschichte der Donauschwaben, München 1987
- SIMÁNDI Irén, Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951-1956, Gondolat Budapest 2005
- SIMON Gyula, SZARKA József, A magyar népi demokrácia nevelésügyének története., Tankönyvkiadó Budapest, 1965
- SOLTÉSZ István, Rajk-Dosszié. Láng Kiadó Budapest, 1989
- SOÓS Mihály, A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai a Történeti Levéltárban, Trezor 3. Budapest 2006
- SPANNENBERGER Norbert, Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938-1944 unter Horthy und Hitler, München, 2002
- SPIEGEL-SCHMIDT Friedrich, Umsiedlung-Vertreibung-Irrwege eines gefährlichen Gedankens., Suevica Pannonica Budapest, 1987
- SPIEGEL-SCHMIDT Friedrich, Die kritische Endphase unserer Geschichte 1938-1945, In: Suevica Pannonica Jhrg. 7., Prién a. Chiemsee, 1989
- SPIEGEL-SCHMIDT Friedrich, Die Volksgruppenpolitik des Deutschen Reiches 1920-1945. in: Suevica Pannonica, Jhrg. 9.(19), Prién a. Chiemsee, 1991
- STANEK Thomas, Verfolgung 1945 Die Stellung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien (ausserhalb der Lager und Gefängnisse), Buchreihe des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa, Band 8, Böhlau Verlag Wien, 2002
- STANEK Thomas, „Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945-48” Aus dem Tschechischen von Eliska und Ralph Melville. Veröffentlichung des Collegium Carolinum. München: Oldenbourg 2007
- STARK Tamás, Magyarország II. világháborús embervesztesége. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 3, MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1989
- STARK Tamás, Magyar foglyok a Szovjetunióban. Budapest, 2006
- STARK Tamás, Malenkij robot. Magyar állampolgárok elhurcolása a Szovjetunióba 1944–1945-ben. In: Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon. Salgótarján–Budapest, 2008
- STARK Tamás, A politikai okokból Szovjetunióba hurcolt magyarok. Rubicon, 2014
- STIPTA István, A magyar közjogi múlt üzenete: önálló közigazgatási bíróság. In: Magyar jog, 6. sz. Budapest 2010
- SZÁSZ Béla, Minden kényszer nélkül. Európa–História Budapest, 1989
- TABAJDI Gábor- UNGVÁRY Krisztián, Elhallgatott múlt. A pártáram és a belügy, Corvina- 1956-os Intézet Budapest, 2008.
- Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kossuth Kiadó Budapest 1969
- TILKOVSKY Lóránt, SS-toborozás Magyarországon. Budapest, 1974
- TILKOVSKY Lóránt, Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938-1945., Budapest, 1978

- TILKOVSKY Lóránt, Ungarn und die deutsche Volksgruppenpolitik. Köln-Wien 1981
- TILKOVSKY Lóránt, Die Nationalitätenpolitik Ungarns und das heimische Deutschtum zwischen 1919-1945, in: 300 Jahre Zusammenleben, Budapest 1988, Bd. I.
- TILKOVSKY Lóránt, Magyarországi németek szovjet munkatáborokban. In: Regio Nr. 1., 1991
- TILKOVSKY Lóránt, Ungarndeutschtum, Gesamtdeutschtum, ungarische Nationalitätenpolitik seit 1918, Suevica Pannonica, Archiv der Deutschen aus Ungarn, Jhrg. 9 (19), Prién a. Chiemsee, 1991
- TILKOVSKY Lóránt (Szerk.), Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből, Pécs 1997
- TOMKA Ferenc, Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés, Szent István Társulat, Budapest, 2005
- TÓTH Ágnes, Bács-Kiskun megye múltjából (Aus der Vergangenheit des Komitats Batschka-Kleinkumanien) XI, Kecskemét, 1992
- TÓTH Ágnes, Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (Szerk.), Bács-Kiskun Megye Múltjából II., Kecskemét, BKMÖL, 1992
- TÓTH Ágnes, KŐHEGYI Mihály, Der zusammenfassende Bericht György Bodors über die Siedlungsaktionen um Bonyhád (1945), In: Suevica Pannonica, Archiv der Deutschen aus Ungarn, Jhrg. 11 (21), Prién a. Chiemsee, 1993
- TÓTH Ágnes, Die weitere Tätigkeit Bibós, Suevica Pannonica, Archiv der Deutschen aus Ungarn, Jhrg. XIII (23), Prién a. Chiemsee, 1995
- TÓTH Ágnes, Földreform, internálás, belső telepítés Magyarországon 1945 után. Barátsg, Budapest 2006/3.
- TÓTH Ágnes, Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Gondolat Budapest, 2008
- TÓTH Kinga, Visszapillantás a magyar Közigazgatási Bíróság történetére. In: Magyar közigazgatás, Budapest 1991
- Umsiedlung, Flucht und Vertreibung der Deutschen als internationales Problem, Hrsg. Haus der Heimat des Landes Baden-Württemberg, 2002
- UNGVÁRY Krisztián, Bibó és a zsákutca, Mozgó Világ, Jhg. 27, 2001/2
- UNGVÁRY Krisztián, Antisemitismus und Deutschfeindlichkeit. Der Zweifrontenkrieg., Suevica Pannonica, Jhrg. XX. (30), Heidelberg-München-Stuttgart, 2002
- UNGVÁRY Krisztián, Deutsche Minderheiten 1918-1939. Die Genese der Deutschfrage in Ungarn. In: H-Soz-u-Kult, 2003
- UNGVÁRY Krisztián, Budapest Ostroma, Corvina 2005
- UNGVÁRY Krisztián, Kriegsschauplatz Ungarn. In: FRIESER Karl-Heinz, SCHMIDER Klaus, SCHÖNHERR Klaus, SCHREIBER Gerhard, UNGVÁRY Krisztián, WEGNER Bernd, Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 8., Die Ostfront 1943/44. München 2007

- URBAN Thomas, Der Verlust. Die Vertreibung der Deutschen und Polen im 20. Jahrhundert. becksche reihe, 2006.
- VÁMOS, PETRIKNÉ Ida, Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltárásához. In: Trezor 1. Budapest 1990
- VARGA T. György, Adalékok a börtönügy és a rabmunkáztatás történetéhez, 1949–1953, Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve 2000–2001
- VAS Zoltán, Akkori önmagunkról. Önéletírás. Budapest, Magvető, 1982
- VIDA István, CSEH Gergő Bendegúz, „Documents of the meetings of the Allied Control Commission for Hungary 1945–47”, Budapest 2000
- WEGNER Bernd, Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 8, Die Ostfront 1943/44. München 2007
- WEIDLEIN Johann, Geschichte der Ungarndeutschen in Dokumenten 1930–1950. Schorndorf 1950
- WILDMANN Georg, Die tieferen Ursachen unserer Vertreibung. In: Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien. München, Sindelfingen 1993
- WUESCHT Johann, Jugoslawien und das dritte Reich., Stuttgart 1969
- ZAYAS Alfred M. de, Die Anglo-Amerikaner und die Vertreibung der Deutschen, Zeitgeschichte, München 1988
- ZAYAS Alfred M. de, „Anmerkungen zur Vertreibung der Deutschen aus dem Osten”, Stuttgart Kohlhammer, 1993
- ZÁVADA Pál, Kulákprés, Magvető Budapest, 2006
- ZIELBAUER György, A magyarországi németek elhurcolása és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944–1948, Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, Budapest 1996
- ZIELBAUER György, Doktordissertation 1969, ELTE, „Die Geschichte der Gemeinde Elek 1920–1949”
- ZIELBAUER György, A magyarországi németek elhurcolása. 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. Dokumentumkötet. Magyarországi Németek Szövetsége, Budapest 1990
- ZIELBAUER György, A magyarországi némettség nehéz évtizede 1945–1955, Szombathely-Vép, 1990
- ZIELBAUER György, A magyarországi németek elhurcolása és elűzése, Budapest 1996
- ZINNER Tibor, Háborús bűnösök periei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. Történelmi Szemle. Budapest, 1985. Nr. 1. sz.
- ZINNER Tibor, Péter RÓNA, Szálasiék bilincsen. I. A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig. Lapkiadó V., Budapest 1986
- ZINNER Tibor, Adalékok a magyarországi koncepciók perekhez, Székesfehérvár, 1988.

LEVÉLTÁRAK/ARCHIVE

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)
Magyar Országos Levéltár (MOL)
Politikai Intézet Levéltára (PIL)

ÚJSÁGOK, FOLYÓIRATOK/ZEITUNGEN, ZEITSCHRIFTEN

Kis Újság
Magyar Közlöny (1945–1955)
Népszava
Sonntagsblatt
Szabad Szó
Szabad nép
Új Dunántúl
Viharsarok
Viharsarok népe
Világ

STATISZTIKÁK, FORRÁSANYAGOK/STATISTIKEN, QUELLEN

- „1990. évi népszámlálás. Magyarország nemzetiségi adatai megyénként 1870-1990 között az 1990. évi államigazgatási beosztás szerint” Budapest, 1992
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1998, Budapest, 1999, KSH
- PETŐ Iván, SZAKÁCS Sándor, A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985, Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, 1985
- Az MDP. határozatai 1948-1956. Budapest, 1998.
- Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa, bearbeitet von Theodor Schieder Berlin: Bernard und Gräfe, 1953-1961
- Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Atheneum, Budapest 1946
- Nemzetgyűlési irományok, 1945. I. kötet I-II. szám. 1945
- SZÜCS László (Szerk.), Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. A-B kötet., Magyar Országos Levéltár, Budapest 1997. A-kötet
- SZÜCS László (Szerk.), Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. február 5.- 1946. november 15., Budapest, 2003
- CSEH Gergő Bendegúz, A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata 1945–1990. In: GYARMATI György (Szerk.), Trezor 1., A Történeti Hivatal évkönyve 1999., Történeti Hivatal Budapest, 1999.
- Rendőrségi Közlöny 1948/19
- Az MDP határozatai 1948-1956. Budapest, 1998.
- BALOGH Sándor, IZSÁK Lajos, Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944-1948. Tankönyvkiadó, Budapest 1979

INTERNET

- www.1000ev.hu
- Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár, www.abtl.hu/html/hu/kezi-1.pdf
- „Betekintő”, www.betekinto.hu
- Prof. Dr. Dr. h. C. G. BRUNNER, PD Dr. H. KUEPPER, Minderheitenschutz im östlichen Europa www.unikoeln.de
- FELLNER Fritz, Vom Dreibund zum Völkerbund. Studien zur Geschichte der internationalen Beziehungen 1882-1919. München, 1994, www.ilo.org
- FÖGLEIN Gizella, A magyar-jugoszláv népcsereegyezmény-tervezet-1946 www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag-kisebbsgek/2008/Nemzetiseg
- http://www.hataror.eu
- KISTELEKI Károly, A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltozásig, www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu
- KOZMA István, A névmagyarosítások története. A családnév-változások., História, 6. Mai 2000, www.historia.hu/archivum
- KOZMA István, Névmagyarosítási mozgalom és kisebbségpolitika a koalíciós korszakban (1945-1948), www.mtaki.hu
- www.mindentudasegyeteme.hu
- Verordnung 600/1945. M.E. der Provisorischen Nationalregierung (17. März 1945), www.rev.hu
- www.voelkerbund-geschichte.de

A kezünkben tartott könyv a budapesti Andrassy Gyula Németnyelvű Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola Történelem Doktori Program keretében készült disszertáció átdolgozott, rövidített változata. Szerzője, Gajdos-Frank Katalin a Magyarországon élő német nemzetiség második világháború utáni történetének egy eddig kevésbé kutatott részét mutatja be: a magyar állambiztonság tevékenységét a magyarországi németekkel szemben, elsősorban Magyarország szovjetizálódása alatt, valamint az ezt követő Rákosi-korszakban.

„A szerző számtalan, részletesen bemutatott példán keresztül mutatja meg, hogyan zaklatták a később elűzötteket, illetve hogyan váltak a politikai rendőrség módszereinek áldozataivá azok, akik a kitelepítést elkerülték. Megfigyelés és besúgás, fenyegetés és megfélemlítés, elkobzás, őrizetbe vétel, deportálás, szabadságvesztés, amit vagy börtönökben, vagy koncentrációs táborokban töltöttek le, így hangzanak a kulcsszavak.” (Oplatka András)